PROGRAMMA NAAR EEN RIJKE WADDENZEE

Programmaplan

Periode 2015-2018

APRIL 2015

Inhoud

1. Voorwoord 6

2. Samenvatting 8

3. Herijking naar PRW2.0 10
3.1 De start in 2010 10
3.2 Resultaten 10
3.3 Evaluatie 11
3.4 Herijking 12

4. Het streefbeeld voor 2030 14
4.1 "Met de ogen dicht" 14
4.2 De piketpalen 16

5. Herijking naar PRW2.0 18
5.1 Filosofie van het programma 18
5.2 Werkwijze voor de periode 2015 tot en met 2018 18
5.3 Leerstrategie 20
5.4 Inhoudelijke afbakening 20

6. Strategieën richting het Streefbeeld 23
Strategie 1. Verduurzaming visserij en natuurherstel 24
Strategie 1a: uitvoering van de gemaakte afspraken transities 24
Strategie 1b: Inzetten op een regionale Waddenvisserij van Werelderfgoedklasse 28

Strategie 2. Completeren voedselweb: biobouwers en vissen 30
Strategie 2a: Voortzetten kennisontwikkeling biobouwers 31
Strategie 2b: Visstrategie (kraamkamer' en onderdeel van de swimway) 32

Strategie 3. Vogels: flyway en verbeteren broedsucces 34
Strategie 3a: Het Wadden Sea Flyway Initiative 35
Strategie 3b: Verbeteren broedsucces vogels 36

Strategie 4. Verzachten randen vaste wal en natte wad 38
Strategie 4a: Verkenning pilots verzachting harde dijken 38
Strategie 4b: Iconen van natuurherstel en integrale gebiedsontwikkeling 40
4b.1 Integrale opgave Kop van Noord-Holland 40
4b.2 Lauwersmeer en Waddenzee ecologisch en toeristisch weer verbonden 41
4b.3 (Aanvullende) natuurambitie Afsluitdijk 41
4b.4 Holwerd aan Zee 41
4b.5 Kleinere iconen 42
Strategie 4c: Verbetering van de huidige en ontwikkeling van nieuwe kwelders 43
Strategie 4d: Zilte vitaliteit achter de dijken 44

Strategie 5. Sedimenthuishouding voor veiligheid en biodiversiteit 46
Strategie 5a: Meegroeien met de zee 46
Strategie 5b: Vertroebeling aanpakken waar nodig 48

Strategie 6. Verduurzaming havens, scheepvaart en vaargeulmanagement 50
Strategie 6a: Naar duurzame Waddenzeehavens 51
Strategie 6b: Geulmanagement 52
Strategie 6c: Slimmer met slib 52
Strategie 6d: Verkennen (on)mogelijkheden anders varen 52

Strategie 7. Eems-Dollard Estuarium 54

Strategie 8. Duurzaam Waddentoerisme Werelderfgoed 58
Strategie 8a: Ontwikkeling van strategie en bundeling van kracht 60
Strategie 8b: Identiteit als basis voor duurzaam Waddentoerisme 61
Strategie 8c: Marketing en Product – Markt – Partner combinaties 62
Strategie 8d: Faciliteer ondernemers en overheden 62
Strategie 8e: Actieplan Vaarrecreatie 62
Strategie 8f: Trilateraal verbonden 62

Strategie 9. Effecten van externe invloeden 64

7. Organisatie van de uitvoering 68
7.1 Herijking van de programma-organisatie 68
7.2 Opdrachtgeverschap en aansturing 69
7.3 De werkorganisatie 70
7.4 Samen werken aan een Rijke Waddenzee 72

8. Financiering van het Programma 74
8.1 Financiering 74
8.2 Bijdragen aan de programmaorganisatie en het versnellingsbudget 74
8.3 Begroting en verantwoording 75

Bijlagen 76
Bijlage 1. Oplegnotitie verwerking adviezen kennistafels 76

Bijlage 2. Verslagen van de kennistafels 78
Verslag Kennistafel Water, Morfologie en Randen van de Waddenzee, 24-02-2105 78
Verslag Kennistafel Voedselweb en biobouwers 82
Verslag Kennistafel Beleving 86
Verslag Kennistafel Werkwijze 88

Bijlage 3. Verslag van de 'tafel van frisdenkers' 92

Bijlage 4. Het programma Naar een Rijke Waddenzee 2.0 is opgesteld door: 94

1. Voorwoord

PROGRAMMA NAAR EEN RIJKE WADDENZEE

De Staatssecretaris van Economische Zaken
Mevrouw S.A.M. Dijksma
Postbus 20401
2500 EK DEN HAAG

Datum: 18 mei 2015
Betreft: Aanbieding Programma naar een Rijke Waddenzee 2015-2018
Bijlage: 1

Geachte mevrouw Dijksma,

Met enthousiasme bieden wij u hierbij het Programma naar een Rijke Waddenzee 2.0 aan. Het programma voor natuurherstel en verduurzaming van het gebruik in de Waddenzee voor de periode 2015-2018. Dit met de ambitie om de Waddenzee als natuurgebied sterker en veerkrachtiger te maken, maar tegelijk in het besef dat het hele Waddengebied ook als woon-, werk- en recreatiegebied gezond moet zijn.

Het programma is in 2010 gestart met een gezamenlijk streefbeeld voor 2030; het realiseren van een rijke Waddenzee, voor natuur én voor de mensen die er wonen, werken en recreëren. Om dit streefbeeld te realiseren kreeg het programma als opdracht mee: "het stroomlijnen en bundelen van bestaande initiatieven voor natuurherstel en verduurzaming van het gebruik van de Waddenzee en (waar nodig) het geven van een extra impuls aan het realiseren van nieuwe initiatieven." Deze doelstelling en opdracht gelden nog steeds. Naast natuurherstel gaat het daarbij ook om het versterken van initiatieven gericht op een duurzame Waddeneconomie passend bij de status van het gebied als Werelderfgoed.

In opdracht van uw Ministerie is begin 2014 een externe evaluatie uitgevoerd. Daarin blijkt dat het programma effectief is en bijdraagt aan het voor elkaar krijgen van initiatieven in het Waddengebied. Op basis hiervan heeft u op 15 oktober 2014 richting de Tweede Kamer aangegeven het programma te zien als een belangrijke ondersteuning voor de uitvoering van 'Rijksnatuurvisie 2014 Natuurlijk Verder' voor de Waddenzee. En u besloot de financiering van het programma te continueren tot en met 2018. Ook het Ministerie van Infrastructuur en Milieu, de Waddenprovincies en de Coalitie Wadden Natuurlijk hebben zich bereid verklaard medeverantwoordelijkheid te willen dragen voor de sturing en financiering van het programma voor de komende periode. We zijn blij u te melden dat de bestuurlijke toezeggingen inmiddels ook geconcretiseerd zijn, zodanig dat het programma met een vergelijkbare financiële ambitie als in de vorige periode kan worden voorgezet in de periode 2015-2018.

Met de verlenging van het programma hebben we de koers, inhoud en organisatie van PRW opnieuw bekeken. Voor de komende periode hebben we met hulp van vier 'kennistafels' gekeken naar wat de opgaven zijn voor de komende periode 2015-2018. Wat zijn, uitgaande van het streefbeeld in 2030, de nieuwe inzichten en de ervaringen van de afgelopen periode? En wat betekent dit voor de nieuwe fase? Op basis van deze kennistafels, de inzichten van het programmateam en de vragen vanuit de opdrachtgevers schetst het nieuwe Programmaplan negen ontwikkellijnen waarlangs PRW de komende periode wil werken aan het gezamenlijke streefbeeld voor een Rijke Waddenzee.

Vanuit de ontstaansgeschiedenis van het programma en de opdracht uit het 'Convenant transitie mosselsector en natuurherstel Waddenzee' staat de agenda van natuurherstel bovenaan. Echter, werken aan natuurherstel in de Waddenzee is alleen mogelijk door met alle partijen tegelijk te werken aan een duurzame toekomst voor de visserij, duurzame havens en recreatie. Met bovengenoemde ontwikkellijnen wil PRW ook initiatieven gericht op een rijke Waddeneconomie, passend bij de Werelderfgoedstatus van het gebied, ondersteunen.

Het uitgangspunt van werken van het programma blijft daarbij: het vanuit een intermediaire rol, als netwerkorganisatie, ondersteunen van de deelnemende partners door projecten te initiëren, aan te jagen, te verbinden of uit te werken en te begeleiden. Daarbij gaat het zowel om 'grote brokken' waarvan wij denken dat die noodzakelijk zijn voor natuurherstel en duurzaam gebruik van de Waddenzee, als om 'kleinere projecten' die onderdeel uitmaken van een bredere transitie. In het Programmaplan worden deze verder omschreven. We schetsen er een paar:

- Natuurherstel door niets te doen. Door de wadbodem op cruciale plaatsen met rust laten om de natuurlijke dynamiek haar gang te laten gaan. Dit in combinatie met nauwkeurige monitoring. Met de afspraken met de mossel- en garnalenvisserij zijn hier de afgelopen jaren ook grote stappen gezet die onmisbaar zijn om te komen tot natuurherstel en een duurzame toekomst voor de visserij in de Waddenzee.
- Integrale dijkzones. Met pilots als de Prins Hendrik dijk op Texel, de Feugelpôlle en Koehoal, en de beleidsmatige verankering in het Deltaprogramma, zijn waterschappen in het nieuwe Hoogwaterbeschermingsprogramma nu bezig pilots te ontwikkelen voor innovatieve dijktrajecten. Ook binnendijks wordt meer en meer gekeken naar mogelijkheden voor combinaties tussen natuur, veiligheid, recreatie en cultuur. Stappen op weg naar meer integraal kijken naar de ontwikkeling van dijkzones.
- Grootschalig herstel van verbindingen. In de komende jaren wordt nog volop gewerkt aan de uitwerking van de plannen voor de Vismigratierivier door de Afsluitdijk. Grote stappen voor het herstel van verbindingen voor vis- en brakwaterzones kunnen nog gezet worden rond het Lauwersmeer en de Kop van Noord-Holland/Markermeer. Maar alleen als dit in combinatie wordt gedaan met een bredere integrale gebiedsontwikkeling gericht op het versterken van de recreatie en het behouden van ontwikkelingsmogelijkheden voor de landbouw.
- Transitie naar een economie passend bij het Werelderfgoedgebied. De realisatie van een duurzame Waddenrecreatie en -beleving van het gebied vraagt nadrukkelijk om het verder versterken en verbinden van de huidige initiatieven (zowel trilateraal als regionaal) gericht op promotie en beleving van het totale Werelderfgoedgebied.
- Kansen voor herstel van visbestanden. Met de transitie van de visserij wordt direct gewerkt aan kansen voor herstel van habitat en het verminderen van bijvangst. Ook wordt volop gewerkt aan het verbeteren van verbindingen tussen zoet en zout. Tegelijk ontbreekt nog veel kennis en zal de herstelagenda nog verder moeten worden geconcretiseerd.
- Internationaal verbonden en lokaal verbeteren van broedsucces van vogels. Met het Flyway Initiative is de internationale samenhang de afgelopen jaren versterkt. Daar gaan we mee door. Tegelijk weten we inmiddels dat er problemen zijn door de afname van het broedsucces van vogels. Het versterken van het broedsucces (habitat, voedselaanbod) is een belangrijk thema de komende jaren.
- In de afgelopen periode zijn veel initiatieven ontplooid in het Eems-Dollard gebied. Met de ontwikkeling van Economie en Ecologie in Balans, het MIRT en het Integraal managementplan wordt volop gewerkt aan oplossingen om de gegroeide onbalans tussen ecologische en economische ontwikkelingen te herstellen. Tegelijk zijn door partijen stappen gezet op weg naar habitatherstel langs de randen van het Eems-Dollard gebied. Ook is een begin gemaakt met pilots hoe om te gaan met slib uit het gebied. Tegelijk blijft het de uitdaging te zoeken naar kansen voor grootschalig systeemherstel.

De afgelopen paar jaar heeft ons geleerd dat natuurherstel en verduurzaming van het gebruik alleen te realiseren zijn met enthousiasme, goede ideeën en betrokkenheid van bewoners, gebruikers en overheden tezamen, waarbij tegelijk respect is voor ieders bevoegdheden, belangen en zorgen. Met PRW willen we daar graag weer een stimulerende en verbindende rol in vervullen.

Namens het Opdrachtgeverscollectief Beheer Waddenzee[1],

Hoogachtend,

Dhr. S.J. Poel
Voorzitter

2. Samenvatting

Het Programma naar een Rijke Waddenzee 2.0 is een vervolg op de succesvolle periode 2010-2014 en heeft ook voor de komende jaren de ambitie om de Waddenzee als natuurgebied sterker en veerkrachtiger te maken. Dit in het besef dat het hele Waddengebied ook als woon-, werk- en recreatiegebied vitaal en sociaaleconomisch gezond moet zijn. Kortom, een Rijke Zee voor natuur en mens waarvoor alle belanghebbenden hun verantwoordelijkheid nemen.

Doel en opdracht

Het programma is in 2010 gestart met een gezamenlijk streefbeeld voor 2030; het realiseren van een Rijke Waddenzee voor natuur en mens. Om dit streefbeeld te realiseren kreeg de programma-organisatie als opdracht mee: het stroomlijnen en bundelen van bestaande initiatieven in de Waddenzee om te werken aan natuurherstel en verduurzaming van het gebruik van de Waddenzee en (waar nodig) het geven van een extra impuls aan het realiseren van nieuwe initiatieven. Deze doelstelling en opdracht gelden nog steeds.

In opdracht van het Ministerie van Economische Zaken (EZ) is begin 2014 een externe evaluatie uitgevoerd. Daarin blijkt dat het programma effectief is en bijdraagt aan het voor elkaar krijgen van initiatieven in het Waddengebied. Op basis hiervan is besloten het programma voort te zetten, inclusief de financiering voor de komende vier jaar.

Nu verlenging een feit is, herijken we de koers, inhoud en organisatie van PRW. Er zijn nu meerdere opdrachtgevers. Naast EZ ook het Ministerie van Infrastructuur en Milieu (I&M) en de drie Waddenprovincies. Ook de Coalitie Wadden Natuurlijk (CWN) draagt bij aan de sturing van het programma en de inzet van medewerkers. Een tweede reden voor herijking is gelegen in de nieuwe maatschappelijke vraagstukken en nieuwe inzichten die zich voordoen in het Waddengebied.

Procedure totstandkoming PRW 2.0 en resultaat

In een kort en intensief traject zijn de inhoudelijke zwaartepunten tegen het licht gehouden. Bijdragen zijn gekomen van de opdrachtgevers, de leden van het programmateam met een inhoudelijk kritische toetsing door 26 wetenschappers en deskundigen (in nauwe samenwerking met de Waddenacademie), en zes 'frisdenkers'.

Het programmaplan

Het Programmaplan bestaat uit:

- Het streefbeeld en werkwijze, met enkele accentverschillen ten opzichte van de periode 2010-2014;
- Negen nieuw geformuleerde ontwikkelstrategieën;
- Het voorstel voor de vernieuwde organisatie van PRW.

Op basis van het Programmaplan maken we tegelijk een Uitvoeringsagenda 2015 als eerste jaarschijf. Hierin is benoemd aan welke projecten PRW werkt, in welke rol zij dit doet en met welke middelen. Vanuit de Samenwerkingsagenda beheer wordt in de Uitvoeringsagenda tegelijk de koppeling gelegd met de herstelopgaven die zijn geformuleerd vanuit N2000 en KRW ("naar één gezamenlijk herstelprogramma"). Hieronder treft u de elementen uit het Programmaplan kort aan:

Werkwijze

Het uitgangspunt van werken van PRW blijft: het vanuit een intermediaire rol, als netwerkorganisatie, ondersteunen van de deelnemende partners door projecten te initiëren, aan te jagen, te verbinden of uit te werken en te begeleiden. Binnen een dynamische systeem als de Waddenzee, met verschillende verantwoordelijkheden vraagt dit om:

1. Een heldere koers voor de lange termijn, vertaald in een streefbeeld als wenkend perspectief en basis voor het gezamenlijk zoeken naar oplossingen. Dit streefbeeld is op onderdelen aangescherpt, met name ten aanzien van de wisselwerking met gebruikers van de Waddenzee. Ook is de 'piketpaal' 'ondernemen met Werelderfgoedklasse' toegevoegd;
2. Een flexibele en pragmatische werkwijze die het verbinden van initiatieven, opgaven, kennis en belangen centraal stelt. Die telkens zoekt naar de juiste interventies om, samen met belangstellingen partijen, initiatieven te ontwikkelen en tot uitvoering te brengen;
3. Een werkwijze die 'leren door doen' centraal stelt, die leert van bestaande projecten in relatie tot het te bereiken streefbeeld.

Ontwikkelstrategieën

Inhoudelijk staat de agenda van natuurherstel bovenaan. Daarbij worden expliciet ook facetten van de duurzame Waddeneconomie betrokken. Dit heeft voor de periode 2015 tot en met 2018 geleid tot negen strategieën, die uiteraard nauw op elkaar ingrijpen:

Strategie 1
Verduurzaming Visserij

Strategie 2
Completeren voedselweb: biobouwers en vissen

Strategie 3
Vogels en broedsucces

Strategie 4
Verzachten randen vaste wal en natte wad

Strategie 5
Sedimenthuishouding voor veiligheid en biodiversiteit

Strategie 6
Verduurzaming havens en scheepvaart en vaargeulmanagement

Strategie 7
Eems-Dollard estuarium

Strategie 8
Duurzaam Waddentoerisme Werelderfgoed

Strategie 9
Effecten van externe invloeden

In het programmaplan zijn de strategieën uitgewerkt met per strategie: scope, verhouding tot de doelstellingen, deelstrategieën, concrete maatregelen en benodigde partners.

Sturing en organisatie

Het Opdrachtgeverscollectief Beheer Waddenzee (OBW) zal fungeren als formele stuurgroep van het programma. In het OBW nemen de rijksoverheid (EZ en I&M), de drie provincies, de Coalitie Wadden Natuurlijk (de samenwerkende natuurorganisaties in het Waddengebied) en de gemeenten deel. Het OBW stelt de jaarlijkse Uitvoeringsagenda's en de begroting vast en houdt zicht op de koers. Hiermee is er een directe lijn met de opdrachtgevers, zowel via het OBW als bilateraal.

Sterke elementen van de werkorganisatie van de vorige periode blijven gehandhaafd. Dit zijn de brede betrokkenheid van vele actoren, wisselwerking, inhoudelijk expertise binnen het team en het bieden van overzicht op alle initiatieven die spelen. De komende jaren zal wat meer gestuurd worden op resultaten van de projecten, zal de aansturing door de, deels nieuwe, opdrachtgevers worden versterkt en zullen de banden met partijen als de Waddenacademie en het Waddenfonds worden verduidelijkt.

Ten slotte

Het Programmaplan zal voor de komende vier jaar een leidraad zijn voor alle betrokken organisaties om gestalte te geven aan het natuurherstel van de Waddenzee. Ieder zal vanuit zijn eigen verantwoordelijkheid en, in nauwe samenwerking met anderen, actief een bijdrage leveren aan de verdere invulling van dit programma.

3. Herijking naar PRW2.0

3.1 De start in 2010

Eind 2008 gaf de toenmalig Minister van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit opdracht tot het opstellen van een meerjarig programma voor natuurherstel in de Waddenzee. Een opdracht die voortvloeide uit het convenant "Transitie mosselsector en natuurherstel Waddenzee" en die naadloos aansloot op de afspraak in het Beheer- en Ontwikkelingsplan voor het Waddengebied van het RCW om een integraal natuurherstelprogramma voor het natte wad op te stellen.

In 2009 is gewerkt aan het opstellen van het eerste Programmaplan en het opbouwen van een programma-organisatie. Het programma werd daarbij voorzien van een stevige inhoudelijke basis door het (laten) opstellen van zogenaamde 'Bouwstenen', door verschillende groepen van externe deskundigen met een onafhankelijke review. In april 2010 ging het Programma naar een Rijke Waddenzee van start.

Het programma kreeg een tweeledige doelstelling: het stroomlijnen en bundelen van bestaande initiatieven in de Waddenzee om te werken aan natuurherstel en verduurzaming van het gebruik van de Waddenzee en (waar nodig) het geven van een extra impuls aan het realiseren van nieuwe initiatieven richting een rijke Waddenzee voor natuur en mens. Deze doelstelling geldt nog steeds.

De externe evaluatie, die in 2014 is uitgevoerd, laat zien dat het programma brede steun heeft en concrete resultaten boekt op weg naar natuurherstel in het Waddengebied. De Staatssecretaris van Economische Zaken ziet het programma daarmee als een belangrijk instrument om de doelen vanuit de Natuurambitie grote wateren te realiseren. Daarom zij in oktober 2014 besloten de financiering van het programma te continueren tot en met 2018.

3.2 Resultaten

Er gebeurt op dit moment veel in de Waddenzee; van kleine initiatieven, tot transitieprocessen die van wezenlijk belang zijn voor het grootschalig natuurherstel. Dat is een prestatie van alle betrokken overheden, gebruikers (vissers, recreanten, bewoners, havenbedrijven, etc.), wetenschappers, bedrijfsleven en natuurorganisaties.

Het Programma naar een Rijke Waddenzee heeft hieraan een bijdrage kunnen leveren vanuit haar kerntaken:

Hieronder volgt een opsomming van enkele tot de verbeelding sprekende resultaten die de afgelopen vijf jaar zijn bereikt. Een uitgebreider overzicht van de behaalde resultaten is gepubliceerd in de Jaarverslagen 2010 t/m 2014:

Begeleiding uitvoering mosseltransitie

In 2013 is de tweede transitiestap naar een duurzame mosselvisserij in de Waddenzee gerealiseerd; 40% van de in het voorjaar aanwezige zaadbanken blijft gevrijwaard van bodemberoerende visserij. In 2014 hebben de convenantpartijen een akkoord bereikt over het plan van uitvoering voor de periode tot en met 2018. Hierbij zijn afspraken gemaakt over de volgende transitiestap in 2018, is de systematiek voor het sluiten van gebieden geoptimaliseerd en wordt gewerkt aan het verbeteren de kwaliteit van het areaal kweekpercelen.

Ontwikkelen en begeleiding uitvoering meerjarenakkoord handkokkelvisserij

Drie jaar geleden zijn er afspraken gemaakt met natuur- en visserijorganisaties en nu is handkokkelen een economische en ecologisch gezonde sector.

Begeleiden afspraken verduurzaming garnalenvisserij

Mede op basis van het in beeld brengen van kansrijke gebieden voor herstel hebben natuur- en visserijorganisaties en betrokken overheden de ambities voor natuurherstel en transitie van de garnalenvisserij vastgelegd in een convenant met bijbehorend uitvoeringsprogramma.

Begeleiden opstellen en uitvoeren Samenwerkingsovereenkomst Economie en Ecologie in balans/Eems-Dollard

De door alle betrokken partijen ondertekende overeenkomst is omgezet in een uitvoeringsprogramma. De eerste maatregelen van het Marconi-project komen in uitvoering, het 'dubbele dijken'-concept wordt onderdeel van een ontwerp voor de dijkversterking Delfzijl-Eemshaven en inmiddels wordt geëxperimenteerd met het benutten van slib. De kennisbasis hiervoor is door PRW ontsloten.

Ondersteuning en begeleiding voorbereidingstraject pilot zandige Prins Hendrikdijk, Texel

In 2013 is een realisatieovereenkomst getekend voor de zandige dijkversterking bij de Prins Hendrikpolder. Versterking met zand in plaats van de traditionele asfaltdijk bleek veilig, financieel haalbaar en ecologische meerwaarde op te leveren. Naar verwachting voldoet in 2019 deze Waddenzeedijk weer aan de veiligheidsnormen.

Planontwikkeling vismigratierivier Afsluitdijk

Na overhandiging van de haalbaarheidsstudie in 2013 is snel doorgewerkt aan de verdere planuitwerking, zodat realisatie van de Vismigratierivier kon meeliften met de contracten voor de versterking van de Afsluitdijk. Eind 2014 is hierover een positief besluit gevallen en is de projectuitvoering overgedragen aan De Nieuwe Afsluitdijk.

Begeleiden Wadden Sea Flyway Vision en monitoringstrategie

Als uitwerking van één van de opdrachten van UNESCO voor het Werelderfgoed Waddenzee heeft PRW samen met de Duitse overheid en twintig andere partners langs de vogeltrekroute een flyway visie en monitoringsstrategie opgesteld. Inmiddels is de eerste telling langs de hele flyway uitgevoerd. De flyway monitoring in zo'n twintiglanden is belangrijke informatie voor het beheer.

3.3 Evaluatie

Bij de start van het programma is afgesproken om, naast de jaarlijkse rapportages over de voortgang, in 2014 een evaluatie uit te voeren. Deze is voorjaar 2014 uitgevoerd door Andersson Elffers Felix (AEF) in opdracht van het Ministerie van Economische Zaken.

AEF beschrijven in hun evaluatierapport drieniveaus van interventie: interventiestrategie (rol en positie), interventiewijzen (toegevoegde waarde in proces) en interventiestijl (competenties). AEF concludeert: "De interventiestrategie leidt tot veel toegevoegde waarde zonder 'gedoe' over machtsverhoudingen of verantwoordelijkheden. En door de gekozen interventiestijl draagt ze bij aan 'anders denken', samenwerken in netwerken en het voor elkaar krijgen van initiatieven en projecten."
Voor een overzicht van de drieniveaus van interventie en bijbehorende voorbeelden van projecten, verwijzen we naar het evaluatierapport (Andersson Elffers Felix, Evaluatie Programma naar een Rijke Waddenzee, Utrecht, 25 april 2014).

3.4 Herijking

AEF adviseerde in haarevaluatie om een inhoudelijke review op het programma uit te voeren. Tegelijk kent het programma nieuwe expliciete opdrachtgevers. Met experts en nieuwe opdrachtgevers heeft begin 2014 een herijking van het programma plaatsgevonden langs de volgende drie lijnen:

- Een inhoudelijke review van de ontwikkelstrategieën;
- Het formuleren van de opdrachten vanuit de opdrachtgevers;
- Een frisse blik op de inrichting van de programmaorganisatie.

Dit herijkingsproces heeft geresulteerd in het voorliggende, geactualiseerde programmaplan met een getoetst streefbeeld en strategieën richting het streefbeeld, een vernieuwde organisatie en een nieuwe uitvoeringsagenda voor 2015 en de periode tot en met 2018.

Voor de inhoudelijke review zijn zogenaamde 'reviewdocumenten' gemaakt, waarin vanuit het perspectief van het streefbeeld in 2030, de resultaten in de afgelopen jaren en inzichten van het programmateam de nieuwe programmalijnen en projecten zijn geformuleerd. Deze nieuwe strategische lijnen zijn inhoudelijk en onafhankelijk getoetst door panels van waddenexperts in de vorm van 'kennistafels'. Het Wadden Sea Flyway Initiative heeft in eerder stadium al een eigen review doorlopen. De kennistafels kenden de volgende thema's:

- Morfologie en randen van het wad;
- Voedselweb en biobouwers;
- Beleving en werelderfgoed;
- Werkwijze.

De resultaten van deze 'tafels' zijn opgenomen als bijlage. Naast de inhoudelijke wetenschappelijke review is ook een tafel met gasten uitgenodigd die wat verder van het programma staan. Hen hebben we bevraagd om op basis van hun eigen ervaring met een frisse blik naar de toekomst van het Programma naar een Rijke Waddenzee te kijken: welke grote stappen dienen we te zetten om het streefbeeld 2030 daadwerkelijk te realiseren? Tezamen vormen de reviewdocumenten, de resultaten van de 'kennistafels' en de opdrachten de basis voor de inhoudelijke strategieën, die in hoofdstukken zijn beschreven.

De opdrachten van de opdrachtgevers zijn voor 2015 via jaarbrief per opdrachtgever tot stand gekomen. De bundeling hiervan is weergegeven in de nieuwe Uitvoeringsagenda 2015.

De adviezen van AEF, het werken met nieuwe opdrachtgevers, ervaringen vanuit het huidige team en de resultaten van de reviewtafel Werkwijze en organisatie zijn verwerkt in de nieuwe opzet voor de Programmaorganisatie (zie hoofdstuk 8).

4. Het streefbeeld voor 2030

Het Programma 'Naar een rijke Waddenzee' is opgehangen aan een streefbeeld. Niet een streefbeeld als vaststaand einddoel, wel als richting waarlangs we de ontwikkeltrajecten voor natuurherstel en verduurzaming van het gebruik willen vormgeven. Als een gezamenlijk perspectief voor de dialoog en het zoeken naar oplossingen, maatregelen en innovaties.

Een streefbeeld ook dat afhankelijk van de leerervaringen van maatregelen waar nodig aangepast kan worden. Onderstaand streefbeeld is een geactualiseerde versie van het streefbeeld dat bij de start van het programma (in 2009) is opgesteld. Na enkele jaren ervaring zijn sommige doelen dichterbij gekomen of zijn inzichten aangescherpt.

Uitgangspunt voor dit streefbeeld is een Rijke Zee in 2030: niet alleen voor de natuur, maar ook voor de mensen die in het gebied wonen, werken en recreëren.

4.1 "Met de ogen dicht"

Met de ogen dicht zien we in 2030 een zee vol rijkdommen voor ons: een voor natuur en mens aantrekkelijke Rijke Zee, veel rijker dan nu! Een ecologisch gezonde zee met schoon water, uitgestrekte schelpdierbanken en, wellicht, zeegrasvelden. Vissen, vogels en zoogdieren in overvloed vinden er rust en voedsel. Ook de mens vindt er zijn plek, woont, werkt en recreëert er. Eilandbewoners, bewoners langs de vaste wal, toeristische ondernemers, vissers, wadvaarders, natuurbeheerders, industrieën, overheden en vele anderen werken samen om het gebied te beschermen en de natuurwaarden te versterken. Niet alleen voor de natuur, maar ook voor een gezonde toeristische sector, een gezonde visserijsector, de middenstand en andere economische sectoren. Sectoren die de natuur ook benutten om meerwaarde te generen voor hun product. Een Rijke zee voor de natuur, maar ook voor een sterke Waddeneconomie. Bewoners zijn weer betrokken bij hun gebied, trots en ondernemend. Dat vraagt om creativiteit en innovatie.

Innovatiekracht is dankzij de typische combinatie van nuchterheid en creativiteit de motor gebleken voor een inmiddels internationaal gerespecteerd model: de Waddeneconomie in een Unesco Werelderfgoed. Juist door natuur centraal te stellen zijn economische partners samen met overheden en belangenorganisaties op zoek gegaan naar creatieve oplossingen om de economie te versterken. Duurzame vangsttechnieken, innovatieve manieren van werken in de havens zijn daarvan voorbeelden. De producten uit het Werelderfgoedgebied staan voor kwaliteit in plaats van kwantiteit. Hoogwaardige producten rechtvaardigen een hogere prijs en vinden dankzij de exclusiviteit goede afzet bij een steeds bewustere samenleving. Daarnaast biedt de kwaliteit van het Waddengebied het hoogwaardige exclusieve product waar ook nu al veel vraag naar is: intensieve beleving van natuur, recreatie en rust. In 2030 biedt het Wad ruimte aan natuur én mens die allebei hun onmisbare rol vervullen in de rijke Waddenzee.

De Waddenzee is in 2030 een internationaal erkend en gewaardeerd Werelderfgoed. Dit landschap, dat ademt op het ritme van eb en vloed is uniek in de wereld. Mensen bezoeken het gebied en genieten van het samenspel van wind, water en golven. Laten zich verrassen door het afwisselende open en weidse landschap bestaande uit geulen, zandplaten, mosselbanken, slikkig wad, kwelders, witte stranden en duinen. Juist door de dynamiek van wind, zand en getijden is een wonderlijk gevarieerde natuur ontstaan. Zeldzame plant- en diersoorten weten zich te handhaven op de grens van land en water, in een gebied waar zoet en zout water elkaar ontmoeten. Het belang van de Waddennatuur is daarmee nauwelijks te overschatten. Voor miljoenen vogels op hun trektocht langs de West Atlantische flyway, voor vissen als plek om op te groeien of als tussenstop op weg naar hun paaiplaatsen of voor grote zeezoogdieren.

Deze vogels vinden voldoende voedsel, rust en broedgelegenheid op een brede, natuurlijke kwelderzone langs de Fries/Groningse kust. Een deel is nieuw ontstaan, een ander deel lag aanvankelijk te hoog maar overstroomt weer door een combinatie van zeespiegelstijging en, deels, nieuwe inrichtingsmaatregelen zoals het weghalen van kades. De kwelderzone biedt extra bescherming van de dijk tegen golfoploop. Wandel- en fietsroutes vergroten de beleefbaarheid van het gebied. De dijk is breder en de kwelders zijn aan de wadzijde aangegroeid. Veel dijken zijn op een moderne manier aan de veiligheidseisen aangepast: groen, minder hard uitgevoerd, meegroeiend met de natuur, soms dubbel met een natuurgebied ertussen. Overtollig slib uit het Eems-estuarium heeft zijn weg gevonden naar een nuttiger toepassing, bijvoorbeeld bij dijkversterking of wellicht in de landbouw en de vertroebeling in het Eems-estuarium heeft

weer een meer natuurlijk niveau bereikt. Een meer natuurlijke kustlijn waar het kan, daar waar het systeem al sterk beïnvloed was zijn technische maatregelen getroffen om de gevolgen te verzachten. Nieuwe binnendijkse natuurgebiedjes vormen een goede hoogwatervluchtplaats voor vogels bij hoogwater. Daarbij is rekening gehouden met eventuele effecten van verzilting. De infrastructuur van fietspaden en vogelkijkhutten is aantrekkelijk voor recreanten, zonder de rust van vogelconcentraties aan te tasten. Dit binnen de kaders van de Structuurvisie Waddenzee en met behoud van het huidige veiligheidsniveau.

Het Waddengebied is ondanks de verwachte zeespiegelrijzing en klimaatverandering een veerkrachtige klimaatbuffer gebleven: veilig voor mensen om te wonen en met behoud van de rijke natuur. In de zeereep en de duinen is waar mogelijk meer dynamiek ontstaan. Via de punten van eilanden wordt een deel van het zand naar de Waddenzee gevoerd. Een ander deel komt via duinopeningen op achterliggende natuurgebieden waar dynamiek vrij spel heeft, zodat pioniersituaties blijven bestaan en het gebied natuurlijk opgehoogd wordt, zoals dat aan de wadzijde gebeurt door de natuurlijke opslibbing via geulen in de kwelder. De buitendelta's, eilanden en Waddenzee worden als één geheel gezien en begrepen. Zo nodig wordt de zandbehoefte kunstmatig aangevuld: onder water voor de Noordzeekust, met respect voor de dynamische natuur in de Waddenzee en Noordzeekustzone, de bereikbaarheid van de havens en de visserij.

De Vismigratierivier door de Afsluitdijk heeft in Nederland én in het buitenland enkele navolgers gekregen. De aandacht voor deze overgang heeft geleid tot aangepaste spuiregimes bij de Afsluitdijk, het Lauwersmeer en elders langs de kust. Het Lauwersmeer en het Amstelmeer staan meer in verbinding met de zee, de Eems fungeert weer als paaiplaats en trekroute voor vis. Op veel plekken is sprake van geleidelijke overgangen van zoet naar zout water, worden zoetwater 'schokken' zo veel mogelijk vermeden en is er juist een continue "lokstroom" van zoetwater ontstaan, die vissen aantrekt en het voor soorten als de paling mogelijk maakt om vanuit de Waddenzee via vispassages landinwaarts te zwemmen. De Waddenzee is ecologisch en recreatief weer verbonden met de Waddeneilanden en het vaste land achter de dijken. Het IJsselmeer en het Lauwersmeer vervullen weer een functie voor de Waddennatuur. Ook kleinere zoet-zout overgangen leveren hun bijdrage aan het herstel van migrerende vissoorten.

Het areaal aan natuurlijke mosselbanken is sterk toegenomen, eerst in kleine stappen later meer grootschalig. De bodem-beroerende mossel(zaad)visserij is verdwenen, waar natuurlijke ontwikkeling dat vraagt. De innovatie via mosselzaad-invanginstallaties is succesvol en levert uitstekende mosselen. Andere innovaties – kweek van mosselen buiten de Waddenzee – is op gang gekomen.

De druk van de garnalenvisserij op de natuur in de Waddenzee is gehalveerd; de garnalenvisserijsector is in staat gebleken te verduurzamen door innovaties en krijgt een hogere prijs voor een kwalitatief hoogwaardig Waddenproduct. In de rijke Waddenzee is ruimte voor visserij, soms kleinschalig, soms grootschalig, maar altijd duurzaam. Een moderne visserij die bijdraagt aan een rijke en gevarieerde visstand, die de flora en fauna van de bodem niet aantast, die de recreatie in de havens versterkt, en juist profiteert van die rijkere visstand door gewilde en exclusieve producten tegen hoge prijzen af te zetten.

Nadat proeven met het zaaien van zeegras uiteindelijk succesvol bleken, zijn deze verder uitgebreid en later, toen het water daarvoor weer geschikt was ook spontaan weer ontstaan. De mosselbanken en zeegrasvelden leveren op hun beurt weer een bijdrage aan het vastleggen van sediment en bieden beschutting aan een groot aantal andere organismen.

De bereikbaarheid van de eilanden is gewaarborgd, terwijl de bodemberoering door de baggerwerkzaamheden is verminderd door andere technieken en innovaties in de scheepvaart en de baggersector. In het estuarium van Eems en Dollard is grootschalig natuurherstel op gang gekomen, is er veel minder overtollig slib en is de aantrekkelijkheid van de regio gegroeid, ook door de economische ontwikkelingen van de Eems-Dollard-regio.

Toerisme dat rekening houdt met de kwetsbaarheid van het Werelderfgoed en bijdraagt aan de bescherming en beleving van de waddennatuur, biedt een exclusief en internationaal concurrerend product. Het gebied is beter bereikbaar, beter vindbaar en toegankelijk, ook voor buitenlandse toeristen. Op grote schaal is er een goed afgestemd aanbod van natuurgerichte excursies en belevenissen waar de bezoeker intensief kan genieten van het wad. Door goede geleiding van de bezoekers is van verstoring geen sprake. Zeer gevoelige plaatsen, zoals rond vogelbroedkolonies, hoogwatervluchtplaatsen en zogende zeehonden kunnen, al dan niet tijdelijk, verboden terrein zijn.

Toerisme en recreatie vormen één van de pijlers van de regionale economie. Deze sectoren zijn gebaseerd op de trots van bewoners en ondernemers. Ondernemers, marketingorganisaties, overheden, UNESCO en de natuurorganisaties werken samen aan de kwaliteit en herkenbaarheid van het hele Waddengebied. Zo wordt het potentieel van dit UNESCO Werelderfgoedgebied voor duurzame toerisme ontsloten, waarbij tegelijkertijd de acceptatie en de ondersteuning voor natuurbescherming toeneemt. Dankzij goede samenwerking tussen wetenschap en praktijk zijn hiaten in de wetenschappelijke kennis voor de bijsturing van beleid en beheer opgevuld en is het Waddengebied één van de best begrepen mariene systemen in de wereld.

4.2 De piketpalen

Voor de rijke Waddenzee in 2030 zetten we de volgende vijf piketpalen uit. Ook voor deze piketpalen geldt dat deze geen vaststaand einddoel zijn, maar wel een 'baken' voor de gezamenlijke aanpak en dialoog voor het werken aan een Rijke Waddenzee.

a. Voedselweb in evenwicht

Het voedselweb is evenwichtig van opbouw, zowel wat betreft de primaire producenten (zoals algen en zeegrassen), primaire consumenten (zoals schelpdieren, harders, en ganzen), secundaire consumenten (zoals garnalen, krabben, vissen en kanoeten) en toppredatoren (zoals grote vissen, zeearenden en zeehonden). Ook de populatiedynamiek (bijvoorbeeld geboorte, sterfte, migratie) van en de interacties tussen de soorten (bijvoorbeeld prooi-predator, interferentie) in het voedselweb worden niet of nauwelijks beïnvloed door menselijk handelen. In 2030 is sprake van een groot areaal aan sediment stabiliserende biobouwers, zeegrasvelden, stabiele epibenthische schelpdierbanken, Sabellariariffen en kolonies Sertularia.

Herstel van uitgestrekte schelpdierbanken en mogelijk zeegrasvelden, herstel van vispasseerbare verbindingen tussen zoet en zout water, betere visserijtechnieken, voldoende rustgebieden en schoon (spui)water hebben bijgedragen aan het verbeteren van het voedselweb.

b. Een gezond watersysteem

Het water van de Waddenzee is plaatselijk (zoals in de Eems-Dollard) veel helderder. Door de hele Waddenzee is tot op de wadbodem het lichtklimaat optimaal. Zuurstoftekorten treden niet meer op. Door innovaties in de scheepvaart zijn diepe vaargeulen minder nodig. De bodemberoering, bijvoorbeeld door de visserij en baggeren, is verder beperkt. De nieuwe inzichten in de belasting met chemische stoffen en nutriënten hebben geleid tot maatregelen aan de bron. Schoon en helder (genoeg) water is de basis voor een rijke Waddenzee. Veel baggerslib krijgt een zorgvuldig uitgekozen bestemming. De bodem wordt met rust gelaten. In het algemeen is de aanpak: niets doen waar het kan, herstellen waar het moet.

c. De Waddenzee als veilige plek

De veiligheid voor de bewoners en gebruikers in het gebied is optimaal gewaarborgd. De Waddenzee groeit op een natuurlijke wijze mee met de zeespiegelstijging. Het nemen van veiligheidsmaatregelen houdt gelijke tred met de natuurlijke ontwikkeling van het gebied. Onder het motto 'het één doen, maar het andere niet laten' gaan het behoud van de veiligheid en het vergroten van natuurwaarden hand in hand. Bijvoorbeeld door brede stranden, natuurlijk en veilig kustbeheer in de duingebieden, brede en natuurvriendelijke waterverdedigingszones rond de zeedijken en herstel van natuurlijke zoet-zout overgangen. De randen van de Waddenzee worden gekenmerkt door geleidelijke overgangen en het huidig areaal kweldergebied is behouden, maar wel met een regelmatige verjongingscyclus (meer dynamiek). Hierdoor krijgen natuurlijke processen meer de ruimte, maar kan ook de Waddenzee meer slib invangen. Gevolg is dat het natte wad geleidelijk ophoogt als de zeespiegel stijgt. Zo blijft de Waddenzee een buffer voor het vaste land en de essentiële schakel voor vogels, ook bij klimaatverandering.

d. De Waddenzee als onmisbare schakel voor vogels en vissen

De Waddenzee is onderdeel van een wereldwijd netwerk van wetlands. Het gebied is een noodzakelijke broed-, rust- of overwinteringsplaats voor trekvogels en een kraamkamer en foerageergebied voor bijvoorbeeld vissen.

Voor vogels is de Waddenzee een heel belangrijke schakel in een leefgebied dat zich uitstrekt van de overwintergebieden langs de kust van West-Afrika tot de broedgebieden in Siberië. De sterk verbeterde internationale kennis over de ontwikkeling van trekvogels langs de hele flyway, heeft er toe geleid dat met beheer beter kan worden ingespeeld op de ontwikkeling ter plaatse.

Voor vissen vormt de Waddenzee een onmisbare schakel in de 'swimway'. Voor sommige vissen is het de kraamkamer, andere soorten zijn alleen tijdelijk in het jaar in de Waddenzee en voor trekvissen is de Waddenzee een tussenstop op weg van zoet naar zout en omgekeerd.

e. Ondernemen met Werelderfgoedklasse

Naast de visserij zijn de twee belangrijke economische sectoren in het Waddengebied de havengebonden bedrijven en de recreatie- en toerismesector. In 2030 gebruiken beiden het Unesco werelderfgoed optimaal. De bedrijven in de havens behoren tot de schoonste in hun soort en investeren ook in de natuur van de regio. Omdat deze bedrijven ook willen weten wat er in hun omgeving gebeurt, investeren ze gezamenlijk in de kennis over het gebied. Hun werknemers waarderen de gezonde omgeving. Havenbedrijven, natuurorganisaties en overheden werken samen aan oplossingen voor de bereikbaarheid en nuttige toepassingen van slib.

Voor recreanten en toeristen is het Waddengebied eenvoudig bereikbaar en beleefbaar. Het aanbod van excursies en overnachtingen sluit goed aan op het rustige en ruimtelijke karakter van dit unieke Werelderfgoedgebied en is makkelijk te vinden. Bewoners zijn trots om het verhaal van hun gebied te vertellen. Vissers hebben hier een nieuwe broodwinning. Ieder schoolkind heeft het wad minstens zelf een keer beleefd. Het gebied is in toenemende mate het decor van beeldenroutes, kleinschalige festivals en kunst.

De verdere groei van de economie past bij de lokale identiteit en wordt vooral gevonden in kleinschalige moderne bedrijven, ook dicht bij de dijk in het noorden van Fryslân, Groningen en Noord-Holland.

5. Herijking naar PRW2.0

5.1 Filosofie van het programma

Er gebeurt op dit moment veel in de Waddenzee; van kleine initiatieven voor natuurherstel, tot transitieprocessen die van wezenlijk belang zijn voor het grootschalig natuurherstel in de Waddenzee. Met de inzet van het Waddenfonds, de kaderrichtlijn Water, Natura 2000 en de inzet vanuit PRW is in de afgelopen jaren veel beweging ontstaan. Tegelijk staat het gebied ook onder druk van (nieuwe) ontwikkelingen in de mijnbouw, energievoorziening, toenemende inspanningen om vaargeulen bevaarbaar te houden, ingrepen gericht op waterveiligheid en recreatieve druk, bijvoorbeeld vanuit het snelvaren. Niet alles heeft een direct significant effect op de natuurwaarden, maar gezamenlijk met externe invloeden vanuit klimaatverandering, morfologische veranderingen, de invloed van exoten en ontwikkelingen in de Noordzee, blijft aandacht voor de kwaliteit van de Waddenzee op zijn plaats.

In zo'n dynamisch en aan externe factoren gekoppeld systeem is nooit eenduidig vast te stellen welke maatregelen wanneer en hoe ingezet moeten worden om te komen tot een rijke Waddenzee. Ook zijn de effecten van product- of procesinnovaties niet van te voren precies te voorspellen.

Bovendien werkt het Programma naar een Rijke Waddenzee in een complexe bestuurlijke werkelijkheid, met veel verschillende belangen en (economisch en recreatief) gebruik van de Waddenzee, met veel verschillende beheerders en bestuurlijk verantwoordelijke partijen. Het bestuurlijk en maatschappelijke netwerk rond de Waddenzee is altijd in beweging. Deze complexiteit en beweging nemen we als gegeven.

Effectief opereren in een bewegend morfologisch, ecologisch, maatschappelijk en bestuurlijk veld vraagt om een flexibele werkwijze, voldoende lerend vermogen op de inhoud en werkwijze, maar met een heldere koers.

- Die 'koers' die vervat is in het streefbeeld voor een Rijke Waddenzee als baken voor de dialoog tussen partijen bij het uitwerken van oplossingsrichtingen. Een streefbeeld dat voldoende stevig is, maar dat afhankelijk van de ontwikkeling van de Waddenzee en de resultaten van maatregelen ook bijgesteld kan worden;
- Een flexibele en pragmatische werkwijze die het verbinden van initiatieven, mensen, opgaven, kennis en belangen centraal stelt. Niet alleen van overheden, belangenorganisaties, bedrijfsleven, maar vooral ook tussen mensen die het verschil willen maken voor het hele gebied. Kortom, om ook te durven denken in wat er tussen mensen en organisaties gebeurt in plaats van alleen wat er binnen organisaties en formele structuren gebeurt;
- Een netwerkorganisatie kan alleen maar succesvol zijn als het, met een eigen koers, meebeweegt in het veld. De netwerkorganisatie leert inhoudelijk van de ervaringen en kennis die zijn opgedaan, zelf of elders. De organisatie leert van effectiviteit van zijn interventiewijzen. Zij zal meer expliciet dan tot nu toe die inhoudelijke en procesmatige leerervaringen laten zien. Hierdoor kunnen onder het motto 'leren door doen' samen met de netwerkpartners nieuwe stappen gezet worden;

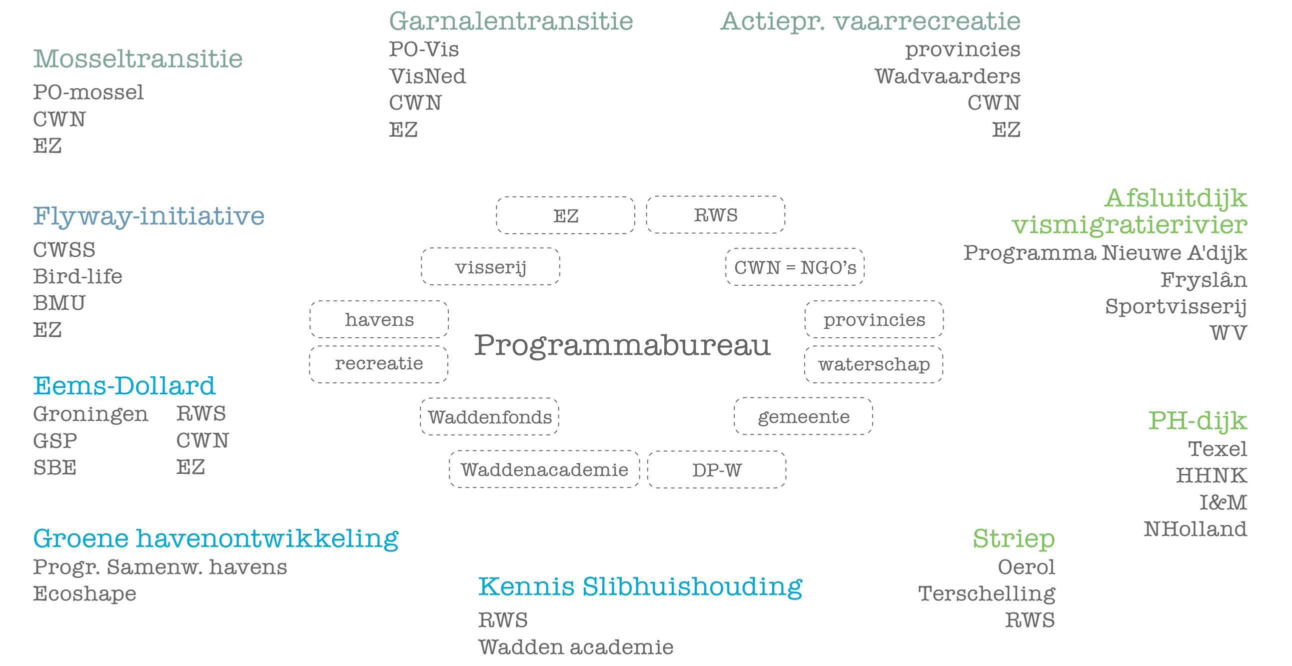
5.2 Werkwijze voor de periode 2015 tot en met 2018

Interventiestrategie (positie)

De primaire taak van het programma is en blijft het initiëren, verbinden en uitvoeringsrijp maken natuurherstelprojecten en het bieden van procesbegeleiding in transitie- en verduurzamingstrajecten. PRW is geen uitvoerder van projecten, noch beleidsmaker of lobbyclub. Dat ligt bij de bestaande overheden, belangenorganisaties, beheerders, of brancheverenigingen zelf. PRW stelt wel steeds het streefbeeld centraal en verwacht dit ook van haar samenwerkingspartners.

De interventiestrategie zelf, de programma-organisatie, gaat een tweede periode in van 2015 tot en met 2018 en wordt daarna (gegeven de huidige kaders en in haar huidige vorm) afgerond. De typische kenmerken van het programma blijven ook in de volgende periode overeind: netwerkorganisatie, intermediair tussen beleidsvoorbereiding en uitvoering, en als 'tussenfiguur' tussen privaat en publiek, leren door doen, andere vormen van samenwerken en wegblijven van politiek en discussies over organisatie (structuren).

Een geheel nieuwe dimensie wordt toegevoegd. De doelen van het programma zijn gesteld op 2030. Die zijn niet in 2018 al bereikt. Bestuurlijk is afgesproken de programma-financiering nu t/m 2018 te continueren. Het programma zal in de komende periode ook moeten nadenken over én werken aan een goede overdracht ('stokje over') van de resultaten van het programma én het elders beleggen van de rol en kracht van het programma.

Dit ook in de lijn en filosofie van de "Samenwerkingsagenda beheer". Daarbij gaat het niet over het continueren van het programmabureau en –aansturing, maar over het vermogen om natuurherstel te agenderen, invulling te geven in nieuwe initiatieven, mensen te mobiliseren om die initiatieven over te nemen en te implementeren, kennis en onderzoek te bundelen.

Interventiewijzen (rollen)

In de interventiewijzen is de afgelopen vier jaar al veel bereikt. Vanuit de filosofie, de rol en positie van het programma als intermediair tussen beleid en uitvoering en de inhoudelijke afbakening, kiest het programma voor de volgende ('gereedschapskist van') interventies. Afhankelijk van de opgave, de bestuurlijke en maatschappelijke omgeving, lopende initiatieven en kennisniveau, zal steeds de juiste interventie in het netwerk moeten worden gezocht. Dit houdt in dat PRW zich blijvend richt op:

- Het ontwikkelen en onderhouden van een inhoudelijk beargumenteerd, goed overzicht van de herstelopgaven;
- Het initiëren, aanjagen van initiatieven of het samenbrengen van partijen gericht op projecten rond natuurherstel of duurzaam gebruik van de Waddenzee;
- Het bieden van ondersteuning bij de onderbouwing en draagvlakvorming (vanuit de inhoud) voor nieuwe herstelprojecten;
- Het zelf uit-ontwikkelen van projecten op verzoek van partijen;
- Het faciliteren van coalities vanuit een onafhankelijke positie en gericht op het streefbeeld.

Soms worden interventies voortgezet, afgebouwd (omdat ze inmiddels door andere partijen zijn overgenomen) of worden accenten verlegd.

Er zijn ook nieuwe rollen voor het programma (ontstaan):

- Het ondersteunen van de uitvoering van de Samenwerkingsagenda en de Beheerraad;
- Ondersteunen van de ontwikkeling van een gezamenlijk programma duurzaam Waddentoerisme;
- Aandragen 'grote brokken', ondersteuning programmering Waddenfonds;
- Ondersteunen/meedenken andere gelieerde programma's in de Waddenzee: Programma Samenwerkende Waddenhavens, Programma Economie en Ecologie in Balans, ontwikkeling programmatische lijnen Werelderfgoed;
- Nadenken en werken aan een goede overdracht en borgen van een goede overdracht ('stokje over') van de resultaten van het programma (inhoud, werkwijze) én het elders beleggen van de rol en kracht van het programma, mede in relatie tot het toekomstig beheer van de Waddenzee na 2018.

Interventiestijlen (competenties)

Interventiestijlen uit de eerste programmaperiode zijn ook nog geldig voor de tweede periode, zowel in houding als in competenties: pragmatisch, verbindend, intermediair, doener, visie, autonomie en variatie in het repertoire.
Er zijn ook risico's. Met een sterkere aansturing door het verbreed opdrachtgeverschap vragen deze stijlen ook extra aandacht en steun van het opdrachtgeverschap voor de werkwijze van PRW binnen de eigen organisatie. Autonomie, opererend buiten de grenzen van organisaties, intermediair én verbindend zijn de kracht van het programma, maar zijn binnen lijnorganisaties ook kwetsbaar. Tegelijk mag van de programmaorganisatie ook gevraagd worden dat ze projecten ook 'neerzet'. Niet alleen aanjagen en adviseren, maar ook het uitvoeringsgereed krijgen van projecten.

5.3 Leerstrategie

Het programma kent als centrale strategie voor natuurherstel 'leren door doen'. De volgende leerstrategieën worden benut:

- Verbinden van kennis met de beheervragen in het veld. Bijeen brengen van experts rond thema's: kennismontage als agenderend instrument (bijvoorbeeld het Kennisdocument Eems-Dollard); in beeld brengen van de opgave en handelingsperspectieven (bijvoorbeeld Visstrategie); kennisvragen koppelen aan de planuitwerking (bijvoorbeeld de vismigratierivier);
- Leren door doen. Bijeen brengen van kennisaanbod en experts rond ervaringen met herstelprojecten. Bv. in het kader van de opschaling van de mosseltransitie of de opschaling van de projecten herintroductie zeegras;
- Aanjagen van monitoring en onderzoek in de uitvoering. Borgen van monitoring gesloten gebieden in het kader van het mosselconvenant, of ondersteunen in het opzetten van een goede monitoring en evaluatie voor vispassages en andere herstelprojecten. PRW voert zelf geen monitoring uit;
- Organiseren van feedback en uitdragen van 'leren door doen'(ervaringen) informatie en communicatie over onderzoeksresultaten en ervaringen, zodat nieuwe inzichten worden benut en bediscussieerd. Bijvoorbeeld workshop Japanse oesters, denktanks randen van het Wad;
- Leren van Interventie strategieën (werkwijze). Tijdens de 'kennis-tafel' Werkwijze kwam ook het veel explicieter en systematischer leren van ervaringen van interventies (leren van je werkwijze) naar voren en de noodzaak deze ook zichtbaar te maken.

Bovenstaande leerstrategieën krijgen optimaal vorm door een de samenwerking tussen PRW en de Waddenacademie. In hoofdstuk 8.4 is de relatie met de Waddenacademie beschreven.

5.4 Inhoudelijke afbakening

In de periode 2015-2018 zal PRW zich blijven richten op het aanjagen, uitwerken en faciliteren van projecten gericht op natuurherstel en verduurzaming van het gebruik van de Waddenzee die bijdragen aan het gezamenlijke streefbeeld. Daarbij richt PRW zich niet alleen op 'puur' natuurherstel. Ook richt zij zich blijvend ook op de verduurzaming van de visserij, het ondersteunen van integrale projecten gericht op de combinatie van waterveiligheid, natuur, beleving en eventueel nieuwe teelten passend bij de Waddenzee, integrale projecten waar het gaat om een combinatie van bereikbaarheid, sediment, veiligheid, slibproblemen en natuurherstel en meer en meer op het versterken van de gezamenlijke programmatische aansturing van de beleving van het Werelderfgoed Waddenzee.
Eind 2014 en begin 2015 is veelvuldig de vraag aan de orde geweest of er ook niet "zoiets als een Programma naar een Rijke Waddeneconomie zou moeten worden ontwikkeld."

PRW zou een stevige programmatische aansturing van de Waddeneconomie toejuichen. Echter, afgezien van de vraag of de gekozen filosofie en werkwijze van PRW ook passend zou zijn voor het stimuleren van een duurzame Waddeneconomie, is het aan het RCW om te beoordelen of een vergelijkbaar programma zinvol en/of mogelijk is. In het verlengde van de expertise en de bij PRW betrokken partijen kan en wil PRW een rol vervullen in het verder ondersteunen van een programma Duurzame Waddentoerisme Werelderfgoed, alsmede in het ondersteunen van partners bij de ontwikkeling van een duurzame en regionaal gebonden Waddenvisserij. Daarnaast zal PRW het programma van de Samenwerkende havens blijven ondersteunen waar het gaat om 'Building with Nature Waddenzeehavens' (voor zover passend in het streefbeeld) en bieden we ondersteuning van 'Economie en Ecologie in balans' in het Eems-Dollard gebied. De huidige programma-organisatie van PRW heeft niet de competenties en het mandaat om veel breder te acteren.

6. Strategieën richting het Streefbeeld

Voor de periode 2015-2018 definieert het programma negenstrategieën waarlangs de activiteiten worden georganiseerd, die leiden in de richting van het streefbeeld. Bij het vaststellen van deze strategieën is uiteraard gekeken naar de inhoudelijk bijdrage aan het streefbeeld, als ook naar huidige dynamiek in het veld (waar zit energie op), de urgentie en de haalbaarheid in de komende vierjaar. Dit heeft voor de periode 2015 geleid tot negen strategieën, die uiteraard nauw op elkaar ingrijpen:

Strategie 1
Verduurzaming visserij en natuurherstel

Strategie 2
Completeren voedselweb: biobouwers en vissen

Strategie 3
Vogels en verbeteren broedsucces

Strategie 4
Verzachten randen vaste wal en natte wad

Strategie 5
Sedimenthuishouding voor veiligheid en biodiversiteit

Strategie 6
Verduurzaming havens en scheepvaart en vaargeulmanagement

Strategie 7
Eems-Dollard Estuarium

Strategie 8
Duurzaam Waddentoerisme Werelderfgoed

Strategie 9
Effecten van externe invloeden

Elke strategie kent zijn eigen ‘iconen’, wijze van interventie en bijbehorende projecten. Per strategie worden jaarlijks in de Uitvoeringsagenda de projecten benoemd waaraan PRW werkt. Strategie 9* is van een andere orde. De (Nederlandse) Waddenzee is onderdeel van een groter geheel. Niet alleen van een groter natuurlijk systeem, zoals zeeën en rivieren, maar van het beheer van het gebied die van invloed zijn op het realiseren van het streefbeeld. Ontwikkelingen op de Noordzee, op de eilanden, de kwaliteit van het rivierwater, maar ook klimaatverandering (en de reactie daarop) en de indringing van exoten hebben invloed op het ecologisch en morfologisch functioneren van de Waddenzee. Meer nadrukkelijk aandacht voor externe factoren en de morfologische en ecologische effecten op de realisatie van het streefbeeld is een belangrijk aandachtpunt voor de periode 2015-2018. In dit hoofdstuk werken we de strategieën uit.

strategie 1

Verduurzaming visserij en natuurherstel

Kansen voor natuurherstel door rust op de bodem

Naar een duurzame visserij met toekomst

Moderne kleinschalige, regio gebonden duurzame visserij in een rijke Waddenzee

Bijdrage aan het bereiken van het streefbeeld

In de periode 2010-2014 zijn afspraken gemaakt met de mosselzaadvissers, de handkokkelaars en de garnalenvisserij. Afspraken die tot doel hebben dat flora en fauna op de bodem weer de kans krijgen zich te herstellen, dat op grote schaal biobouwers zoals mosselbanken zich kunnen vestigen, dat er voldoende voedsel voorradig is voor vogels en dat op langere termijn door rijkere vispopulaties een duurzame gebiedseigen waddenvisserij mogelijk blijft. Bij de ontwikkelrichting verduurzaming visserij gaat het dus om een transitietraject dat resulteert in een duurzaam economisch gezonde visserijsector én herstel van het voedselweb en biobouwers.

Afbakening en samenhang

In de strategie verduurzaming visserij treedt PRW vooral op als intermediair tussen partijen. Vanuit deze rol werken we aan (de uitvoering van) afspraken tussen de sector, overheden en belangenorganisaties. Afspraken die bijvoorbeeld gaan over het sluiten van gebieden voor bodemberoerende visserij en het aanjagen van innovaties. Daarnaast bieden we coördinatie aan om de uitvoering van de gemaakte afspraken te begeleiden en zoeken we de verbinding met de topsector water om de innovaties te stimuleren.

Natuurherstel betekent hier vooral het bieden van kansen voor herstel van biobouwers door gebieden met rust te laten en het goed volgen van de ontwikkeling. Het goed monitoren van natuurherstel in de voor de visserij gesloten gebieden is daarbij essentieel. Monitoring is belangrijk om te zien of de gemaakte afspraken inderdaad het beoogde effect hebben, of bijvoorbeeld herstel van biobouwers optreedt. Dat is een kwestie van lange adem en vraagt geduld van alle betrokken partijen.

De transitie in de mosselzaadvisserij ontwikkelt zich in het spoor van het mosselconvenant, waar het Bestuurlijk Overleg mossel transitie de regie voert. De afspraken met de garnalensector worden gemaakt in het kader van Viswad. In beide trajecten levert PRW de coördinatie. De procesbegeleiding over de uitvoering van de afspraken met de handkokkelsector voert PRW uit in opdracht van provincie Fryslân. In de komende jaren zal de inzet daarvoor beperkt zijn, maar dit zal toenemen bij de evaluatie in 2017.

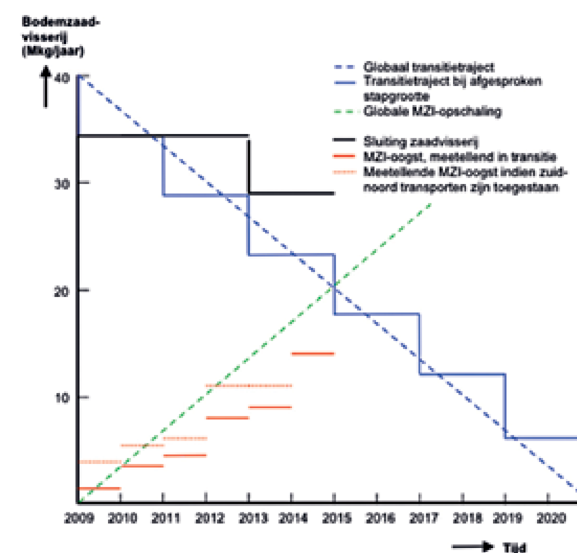
Strategie 1a: uitvoering van de gemaakte afspraken transities

In deze strategie staat de uitvoering van de gemaakte afspraken centraal, zetten we in op innovaties in de verschillende sectoren en de borging van de monitoring van natuurherstel in de gesloten gebieden.

De transitie in de visserijsector is op gang maar beweegt niet overal even snel en bevindt zich overal in een ander stadium. Waar het bij de handkokkelaars gaat om het uitvoering van de gemaakte afspraken en het uitdragen van een succesvol proces, is de transitie in de garnalensector een steviger opgave die op de vooravond staat van de implementatie van de eerste afspraken. Voor de verschillende transities is het in de periode van 2015-2018 belangrijk om bij het sluiten van gebieden meer onderlinge ruimtelijke afstemming te zoeken en een 'lappendeken' van verschillende gesloten gebieden voor verschillende soorten van visserij te voorkomen. De verwachting is dat ecologische effecten sneller zichtbaar kunnen worden en de handhaving van de gemaakte afspraken een stuk eenvoudiger is.

Om verder te komen in het bereiken van het streefbeeld is het nu ook noodzakelijk om samen met de sectoren op zoek te gaan naar innovaties. PRW kan hier optreden als aanjager en als verbinder met de topsector water, van waaruit de innovaties voor een belangrijk deel kunnen plaatsvinden. De innovatieagenda dient nog een slag concreter gemaakt te worden voor ze effectief kan zijn.

Resultaten in natuurherstel worden nu nog onvoldoende zichtbaar gemaakt in de monitoring. PRW wil borgen dat de monitoring van natuurherstel in de gesloten gebieden uitgevoerd wordt, als eerste steeds gekoppeld aan de transitieprojecten en op langere termijn onlosmakelijk verankerd met de basismonitoring van de Waddenzee.

Figuur 1: Schematische weergave van de mosseltransitie in de Waddenzee.

Transitie mosselzaadvisserij

De transitie in de sector is op basis van de in 2008 gemaakte afspraken in gang gezet. De ongeveer vijftig actieve mosselzaadvissers in het Waddengebied zijn actief bij dit proces betrokken en hebben aanzienlijke investeringen gedaan. Er zijn mosselzaadinvanginstallaties (MZI's) geplaatst. De transitie is in gang gezet en de MZI's leveren de verwachte mosselzaadproductie. Eind 2014 is ongeveer 28% van de mosselzaadbanken gesloten (9.500 ha met ingang van2015 niet bevist; = 40% van de in het voorjaar aanwezige mosselzaadbanken). We hebben de ambitie dat eind 2018 een minimaal areaal van 38% gesloten zal zijn. In de gesloten gebieden komt ongeveer 1.000 ha mosselbanken voor. Het is nog te vroeg om te kunnen concluderen of ook het grootschalig herstel van mosselbanken en andere biobouwers nu zal optreden. Dit kan gerust enkele jaren op zich laten wachten. Om dit te kunnen onderzoeken wordt in opdracht van EZ een monitoringsprogramma uitgevoerd.

Voor volwaardig herstel van het voedselweb en de biobouwers is in het mosselconvenant afgesproken om stapsgewijs een deel van de mosselzaadbanken te sluiten om in 2020 uiteindelijk 100% van de mosselzaadbanken voor visserij te sluiten. Recent is het jaartal losgelaten (de doelstelling niet!). De resultaten van de monitoring op natuurherstel in de gesloten gebieden, alsmede de ontwikkeling van goede kweekpercelen, zullen in 2018 de input zijn voor een nieuwe beslissing over de opschaling van het sluiten van gebieden voor de bodemberoerende zaadvisserij.

Naast de investeringen in MZI's en de inzet op het zoeken naar kwalitatief goede kweekpercelen (veel percelen zijn verzand) is er meer nodig om de transitie mogelijk te maken. Het Programma naar een Rijke Waddenzee vindt het belangrijk dat er in de periode 2015-2018 ingezet wordt op nieuwe innovaties in de sector en op de monitoring van het natuurherstel. Innovatie in de sector is nodig om én een gezonde economische sector mogelijk te maken én natuurherstel in de Waddenzee te waarborgen. Daarbij gaat het enerzijds om bijvoorbeeld om het invangen van mosselzaad en het kweken van mosselen op volle zee. Anderzijds gaat het om het verbeteren van het kweekrendement.

Rol PRW

coördinatie uitvoering gemaakte afspraken en aanjagen innovaties

- Lichte inzet op begeleiding uitvoering van de afspraken Mosselconvenant;
- Stevig inzetten op een goede borging van de langjarige monitoring van natuurherstel in de gesloten gebieden, uiteindelijk ook te koppelen aan de basismonitoring;
- Stimuleren van innovaties voor de Mosselzaadvisserij (bijvoorbeeld Noordzee strategie; financieringsmogelijkheden of binnendijkse mosselzaadkwekerijen).

Transitie garnalenvisserij

De partners in het convenant Viswad stellen zich ten doel om voor 2026 de bodemberoering te verminderen, de bijvangst te verminderen en een gezonde en toekomstbestendige sector te ontwikkelen. De partners streven naar een halvering van de visserijdruk in 2026. Dat wordt gerealiseerd door een combinatie van gebiedsbescherming, reductie van de vlootcapaciteit en langs het spoor van innovatie. Begin 2015 is als eerste stap ongeveer 6,5% van de gebieden gesloten voor de garnalenvisserij. Om tot uitvoering van een groot deel van de afspraken te komen hebben de maatschappelijke partners een Waddenfondsaanvraag ingediend. Over de toekenning van deze aanvraag is nog geen definitief besluit genomen. In totaal zijn er in het Waddengebied zo'n 90 garnalenvissers actief, van enkele grootschalige vissers tot meerdere kleinschalige vissers.

Het streven is om binnen Viswad voor 2018 tot verdere opschaling van beschermde gebieden te komen binnen de Waddenzee. Daarvoor zijn de kombergingen Eilandersgat en het gebied onder Rottum in beeld. Ook bij de garnalenvisserij geldt dat in de gesloten gebieden het natuurherstel niet direct waarneembaar is, dat heeft tijd nodig. Daarom vindt PRW het van belang dat er voor de periode 2015-2018 goed op de monitoring van het natuurherstel wordt ingezet.

Rol PRW

coördinatie uitvoering

- Stevig inzetten op het uitvoeren van de gemaakte afspraken met de garnalensector, inclusief de reductie van het aantal vergunningen en het opschalen van het oppervlak beschermd gebied;
- Mee koppelen met nieuwe ontwikkeling uitvoeringsprogramma garnalenvisserij Noordzee, als uitwerking van de VIBEG onderhandelingen, ook in samenwerking met partners als WNF en Stichting Noordzee;
- Aansluiten bij programma's voor regionale verwerking en afzet, zoals PAP (productie- en afzetprogramma);
- Stevig inzetten op het laten uitvoeren en in de toekomst de borging van de langjarige monitoring van natuurherstel in de gesloten gebieden.

Transitie handkokkelsector

In de Waddenzee zijn zo'n 31handkokkelaars actief. Tegelijkertijd vormen kokkels een belangrijke voedingsbron voor scholeksters. Tussen de overheden, kokkelsector en de Coalitie Wadden Natuurlijk zijn in 2011 meerjarige afspraken gemaakt. Er wordt meer verspreid over de gebieden gevist, zodat lokale overbevissing tot het verleden behoort. Handkokkelaars mogen nu in de magere jaren ook vissen. De transitie van de handmatige kokkelvisserij kan als voorbeeld dienen voor andere sectoren. PRW heeft hierin de procesbegeleiding verzorgd. Het meerjarenakkoord en de vergunningverlening lopen vrij soepel. In 2015 wordt een onderzoek met (onder andere) SOVON en VHL uitgezet en gecoördineerd om de effecten van de kokkelvisserij op de scholeksters in beeld te brengen.

Rol PRW

procesbegeleiding in opdracht van provincie Friesland:

- (Laten) uitvoeren van de gemaakte afspraken over de effecten van de kokkelvisserij op de scholeksters;
- Stimuleren lopende innovaties zoals binnendijkse kokkelkwekerij of conserveren van zaad;
- Agenderen van het thema verstoring rond handkokkelen (onderzoeksprogramma's);
- (Laten) uitvoeren van de evaluatie in 2017.

Japanse oesters

De Japanse oester is van oorsprong een invasieve soort. Desalniettemin constateren de deskundigen dat deze soort ook een betekenis heeft als biobouwer en daarmee bijdraagt aan de biodiversiteit.

De visserij op Japanse oesters gebeurt handmatig en bevindt zich nog in een experimenteel stadium. Er zijn achttien experimentele vergunningen verleend voor de handmatige visserij op Japanse oesters voor de periode tot 2015, inclusief een verlenging. In de komende twee jaar moeten de ecologische effecten van handmatig rapen van Japanse oesters in beeld worden gebracht, alsmede een inschatting van de bedrijfsmogelijkheden. Het streven is daarbij om komend jaar meerjarenafspraken te maken voor de toekomstige vergunningverlening door de provincie Fryslân, inclusief het aantal vergunningen en de criteria om in aanmerking te komen voor een vergunning na verloop van de experimentele vergunningen. De inventarisatie is nog niet afgerond. De meerjarenafspraken worden naar verwachting eind 2015 afgerond.

Naast de 'commerciële' vissers zijn er ook organisaties die recreatieve excursies of wadlooptochten organiseren die zich speciaal richten op het rapen van Japanse oesters. De aantallen zijn niet exact bekend, maar we schatten in dat er zo'n twintigaanbieders zijn. Recreanten mogen dagelijks zonder vergunning 10 kg schelpdieren rapen. Het is onvoldoende bekend in welke mate deze activiteiten het natuurherstel negatief beïnvloeden (voedsel vogels, verstoring). Wel is er de laatste tijd meer aandacht voor de risico's van schelpdiercholera door het eten van verse, maar ongecontroleerde schelpdieren die recreanten zelf rapen.

Rol PRW

procesbegeleiding en verkenning

- Procesbegeleiding uitvoering gemaakte afspraken in opdracht van provincie Fryslân;
- Verkennen effecten verstoring recreatief rapen van schelpdieren.

strategie 1

Strategie 1b:
Inzetten op een regionale Waddenvisserij van Werelderfgoedklasse

In 2010 verscheen de 'Brede visie op een duurzame visserij in de Waddenzee'. Deze visie schetst een toekomstbeeld van een visserij die is aangepast aan de natuur en de dynamiek van de Waddenzee, een goede inbedding kent in de regio en bij voorkeur ook regionaal geregeld is. In deze visie staat de natuur en de mens (in dit geval de visser) centraal. Het eindbeeld dat de visie schetst is, naast de verdere verduurzaming van de meer grootschalige visserij, een kleinschalige regionale visserij, specifiek aan de Waddenzee gebonden, dat een herkenbaar kwaliteitsproduct in de regionale, kleinere havens afzet. Vers verkrijgbaar, op te halen in de haven, gekoppeld aan het werelderfgoed 'keurmerk'.

De afgelopen jaren is de visie geconcretiseerd in een uitvoerings-programma, met steun van het Europees Fonds voor de visserij. In het uitvoeringsprogramma staan concrete aanbevelingen om de sector economisch gezonder te maken en zelf een bijdrage te leveren aan de afname van de impact van de visserij.

Vanuit het PRW streven we naar een veerkrachtige en georganiseerde groep van wadvissers die een actieve rol in het visserijbeheer (en daarmee in het natuurherstel) kan vervullen en jaar-rond, afhankelijk van het aanbod van vissen en schelpdieren, een kwalitatief product kan bieden aan de horeca en in de havens. Een 'niche' in de markt, zonder dat sprake is van een toename van de visserijdruk. Dit zal een grote opgave zijn, waarbij we voor een integrale visserij op dit moment nog op de grenzen van wet- en regelgeving stuiten. Visserijvergunningen zijn nu gericht op sectoren (bijvoorbeeld mosselzaadvisserij, garnalen, kokkels).

Betrokken partijen

Vissers en hun vertegenwoordigers, ministerie van Economische Zaken, de Waddenprovincies Waddenacademie, Samenwerkingsagenda beheer (onder andere basismonitoring), CWN en andere natuur- en milieuorganisaties, recreatiesector en diverse onderzoeksinstellingen.

Rol PRW

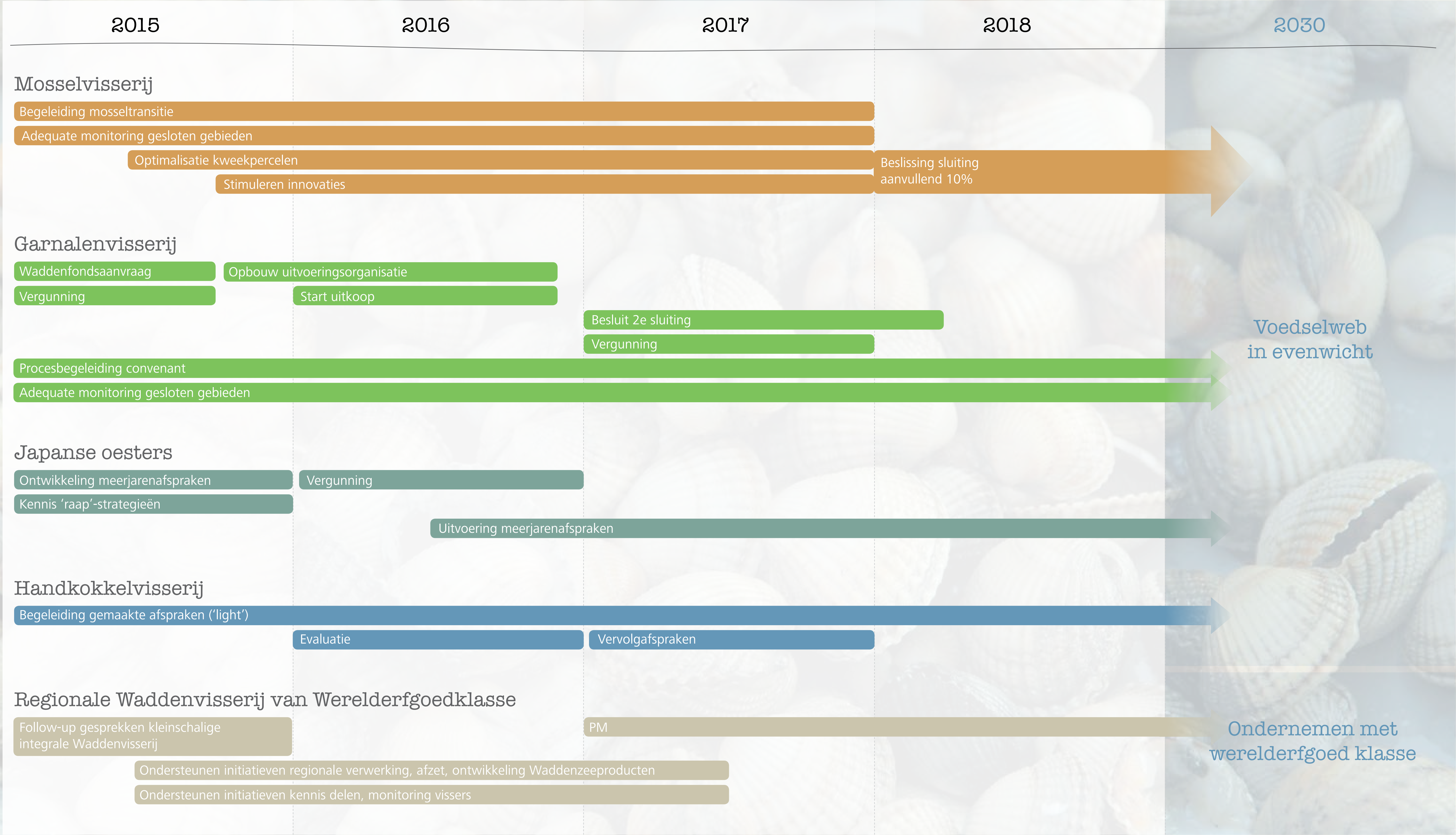
Ondersteuning

- Ondersteunen van initiatieven van de sector en Ngo's gericht op mogelijkheden om daadwerkelijk een integrale visserij (vissen op schelp- en schaaldieren en vissen) mogelijk te maken;
- Ondersteunen van initiatieven waarbij vissers zelf een rol kunnen spelen in het registreren en monitoren van de vissen en het creëren van de randvoorwaarden om die kennis te delen en uit te wisselen met langjarige monitoringsprogramma's;
- Ondersteunen van initiatieven gericht op regionale verwerking en afzet van Waddenzeeproducten zoals de Hollandse garnaal en de harder, omdat die ontwikkeling een bijdrage kan leveren aan de balans tussen visserij en kwaliteit van het ecosysteem van het waddengebied.

Resultaten strategie 1 in 2018

- In de Waddenzee zijn nieuwe, reeds beproefde, locaties in beeld en beschikbaar als kweek-perceel voor het mosselzaad van invanginstallaties. Daarmee is aan een belangrijke voorwaarde voldaan voor een volgende transitiestap in de mosselvisserij;
- De garnalenvissers zijn in staat om onderling afspraken te maken over hun visserij-inspanning middels een beheerplan. Controle en monitoring vindt plaats via een blackbox systeem, waarbij de sector zelf verantwoordelijk is voor de naleving van de afspraken;
- Ook na 2018 houden de visakkoorden stand en wordt de transitie in de verschillende vissectoren doorgezet;
- De visserijsector zelf is de drijvende kracht achter de transitie naar een duurzame Waddenvisserij. Daarbij heeft de kleinschalige visserij iets meer voet aan de grond gekregen en is er zichtbaar sprake van een afname van de garnalenvloot;
- Er vindt een betere bescherming van de bodem plaats door het sluiten van gebieden voor de gesleepte visserij. Deze gebieden zijn ruimtelijk goed op elkaar afgestemd;
- De commerciële en recreatieve exploitatie van de Japanse oester is in evenwicht met de draagkracht van het systeem en heeft geen significante effecten op de natuurwaarden van de Waddenzee.

Verduurzaming visserij en natuurherstel

strategie 2

Completeren voedselweb: biobouwers en vissen

Natuurlijk eten en gegeten worden, voldoende voedsel

Natuurlijke populaties en interacties tussen soorten

Bijdrage aan het bereiken van het streefbeeld

Onder de strategie 'completeren van het voedselweb' zetten we ons in op een voedselweb dat evenwichtig van opbouw is, zowel wat betreft de primaire producenten (zoals bv algen en zeegras), primaire consumenten (zoals bv schelpdieren, harders en ganzen), secundaire consumenten (zoals garnalen, krabben, (plat)vissen en kanoetstrandlopers) en toppredatoren (zoals grote vissen, zeearend en zeehonden). Ook de populatiedynamiek (bijvoorbeeld geboorte, sterfte, migratie) van en de interactie tussen de soorten (bijvoorbeeld prooi-predator, interferentie) in het voedselweb worden niet of nauwelijks beïnvloed door menselijk handelen.

Afbakening en samenhang

De strategie 'completeren van het voedselweb' steekt in op herstel van biobouwers en het opzetten van een visstrategie. Het bereiken van een compleet voedselweb, zoals hierboven beschreven, is niet alleen afhankelijk van de meer gerichte maatregelen zoals we in deze strategie beschrijven, maar in grote mate ook van de maatregelen die in de andere strategieën worden genoemd. Het creëren van (kansen voor) herstel van biobouwers via gebiedssluiting voor bodemberoerende visserij binnen de afspraken rond de mossel- en garnalentransitie dragen nadrukkelijk bij aan deze strategie.

Bovendien is het goed om ons te blijven realiseren dat de Waddenzee onderdeel is van een veel groter systeem, waarin complexe processen een belangrijke rol spelen en waarbij heldere en eenduidige oorzaak-gevolg relaties niet altijd gemakkelijk zijn aan te wijzen. Om te voorkomen dat dit tot een patstelling leidt, werken we in de strategie 'completeren van het voedselweb' met de resultaten van onafhankelijk onderzoek, leren door doen en consensusvorming als het gaat om het vaststellen van de problemen, de oorzaken daarvan en de mogelijke oplossingen.

Strategie 2a: Voortzetten kennisontwikkeling biobouwers

In de periode 2010-2014 heeft PRW in samenwerking met de visserijsector een belangrijke voorwaarde voor herstel van biobouwers kunnen creëren: de aanwijzing van ongestoorde gebieden. Daarnaast heeft PRW geïnvesteerd in kennisuitwisseling over biobouwers onder andere door het organiseren van een 'biobouwersdag' in 2011, het ontwikkelen van kansenkaarten vanuit de kombergingsaanpak en het ontwikkelen van een meerjarig kader voor zeegras.

De uitkomst van het onderzoek naar kombergingsgebieden wijst uit dat kombergingsgebieden in veel gevallen een relevante afbakening zijn voor het opzetten en implementeren van beleid en voor het uitvoeren van onderzoek naar de impact van menselijke activiteiten op de veranderingen in de natuurlijke omgeving. Een kombergingsgebied is het gedeelte van de Waddenzee tussen twee wantijen dat door een zeegat vol- en leegstroomt. De strategie 'Leren van komberging' in de periode 2010-2014 heeft ook geresulteerd in een kansenkaart zeegras. In het kader van de Kaderrichtlijn water (KRW) zijn de eerste experimenten met zeegras uitgevoerd.

Voor de periode 2014-2018 wil PRW doorzetten op de strategie 'kennisontwikkeling biobouwers', om hiermee meer inzicht te verwerven in de omstandigheden die nodig zijn voor grootschalig herstel van biobouwers in de Waddenzee na het sluiten van gebieden voor bodemberoerende visserij. Hierbij kijken we naar zeegras, mosselen, oesters, Lanice, Ensis en naar hun onderlinge relaties. Kortom, naar alle biobouwers die hun omgeving structureren, door sedimentinvang een bijdrage leveren aan meer helder water en zelf ook weer een bron van voedsel zijn.

Daarbij is het ook zinvol om te kijken naar de mosselzaadinvanginstallaties (MZI's) zelf en het mogelijk effect dat de lokale graasdruk op plankton heeft op het hele systeem.

Daadwerkelijk herstel van biobouwers is een proces van jaren en zal niet overal plaatsvinden. Bovendien is het herstel afhankelijk van lokale condities en processen in de Waddenzee. Herstel van biobouwers betekent in de eerste plaats het bieden van kansen voor natuurherstel door gebieden met rust te laten en het goed volgen van de ontwikkeling. In tweede instantie gaat het om lokaal (op de beste plekken) ervaring op te doen met kleinschalig herstel en om het investeren in kennisontwikkeling. Omdat herstel van biobouwers vooral ook gekoppeld is aan de transitie van de visserijsector is het van belang om helder te communiceren met de sector wat er precies wel en niet verwacht mag worden van het herstel. Dit is van belang omdat onder andere een volgend besluit over de sluiting van gebieden voor de mosselzaadvisserij gekoppeld is aan de resultaten van het natuurherstel.

Rol PRW

- Voortzetten en werken aan betere feitelijke onderbouwing van herintroductie van zeegras. Leren van lopende experimenten en werken aan kansenkaart voordat er vervolgstappen worden gezet. Door:
  - Borgen van langjarige monitoring naar de resultaten van de herintroductie van zeegras;
  - Leren van experimenten in andere gebieden, onder andere Westerschelde;
  - Delen van de kennis;
  - Stimuleren van laboratoriumproeven om meer inzicht te verwerven in de geschikte omstandigheden;
  - Op basis van doorontwikkeling kennis al dan niet verder programmeren van (grootschalige) experimenten met sublitoraal zeegras.
- Borging van de langjarige monitoring op natuurherstel in de voor de bodemberoerende visserij gesloten gebieden. Hierin meenemen de mogelijke effecten van MZI's en de onderlinge relaties tussen de biobouwers.
- Kansen voor herintroductie van platte oester verkennen. Er zijn concrete plannen voor grote experimenten voor de herintroductie van deze soort op de Noordzee. Uitgaande van de ervaringen daar, kan een stap naar de Waddenzee verkend worden.

strategie 2

Strategie 2b:
Visstrategie (kraamkamer' en onderdeel van de swimway)

Uit recent onderzoek door Imares en NIOZ in opdracht van PRW blijkt dat het slecht gaat met de vispopulaties in de Waddenzee, slechter dan 30 jaar geleden. Voor de vis staat de 'kraamkamer' functie van de Waddenzee onder druk. Voor een aantal soorten wordt die functie overgenomen door andere gebieden, onder andere in de Noordzeekustzone, maar in het algemeen is er aandacht nodig voor het verbeteren van de omstandigheden voor gezonde vispopulaties. Op basis van de uitkomsten van het onderzoek worden voor zo'n 20-25 soorten factsheets opgesteld, met daarin de aanbevelingen voor herstel en kennisvragen.

Om te komen tot een goede visstrategie maken we niet alleen gebruik van de resultaten van onderzoek, maar willen we ook nauw met de Waddenvissers samenwerken. We verkennen op dit moment de mogelijkheden hoe we de kennis en expertise van de vissers beter kunnen gebruiken in beheer- en beleidsprocessen. Daarnaast kan PRW een belangrijke intermediaire rol vervullen als procesbegeleider wanneer het gaat om consensusvorming over de oorzaken van de achteruitgang en het benoemen van de 'driving forces' voor herstel van de vispopulaties.

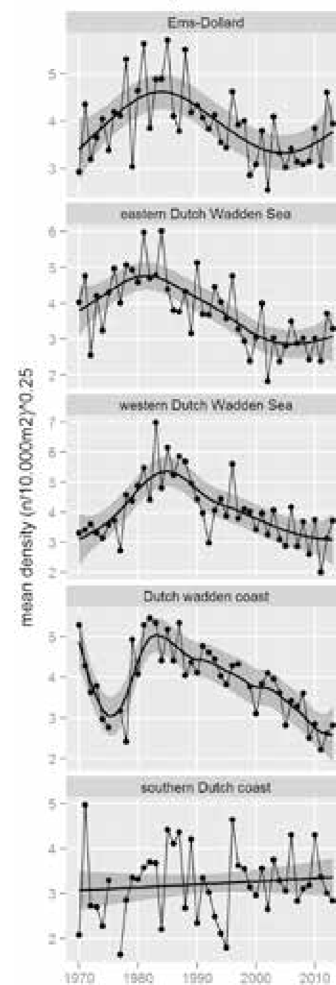
Het PRW realiseert zich dat een groot deel van de vispopulaties afhankelijk is van omstandigheden buiten de Waddenzee. Het concept 'swimway', analoog aan het concept 'flyway', biedt daarbij goede aanknopingspunten om een agenderende en signalerende rol te vervullen richting partijen als bijvoorbeeld het CWSS, WNF, EZ en visserijorganisaties. Het concept 'swimway' kijkt breder dan alleen trekvissen en residente soorten maar naar alle soorten die de Waddenzee gebruiken voor (een deel van) hun levenscyclus. Trilateraal wordt bekeken of en hoe het concept verder wordt uitgewerkt.

Betrokken partijen

EZ, CWSS, Waddenacademie, visserijsector, Imares, NIOZ, RWS, World Fish Migration Foundation, onderwijsinstellingen.

Rol PRW

- Verkennen kansen voor herstel vispopulaties;
- Opstellen maatregelenpakket (incl. herstel zoet-zout, uitbreiden paai- en opgroeiplaatsen (zeegras en kwelders) en brakke zones), met bijzondere aandacht voor de populaties van trekvissen. Vervolg is het borgen van de uitvoering van projecten en maatregelen die hier uit voortkomen;
- Ondersteunen samenwerking met de vissers in proces van beheer en beleid;
- In samenwerking met de Waddenacademie formuleren van de kennisvragen gericht op herstel vispopulaties;
- Stimuleren vervolgstappen om (trilaterale) doelstellingen te kunnen behalen;
- Ondersteunen trilateraal (indien gewenst) uitwerking swimway-concept.

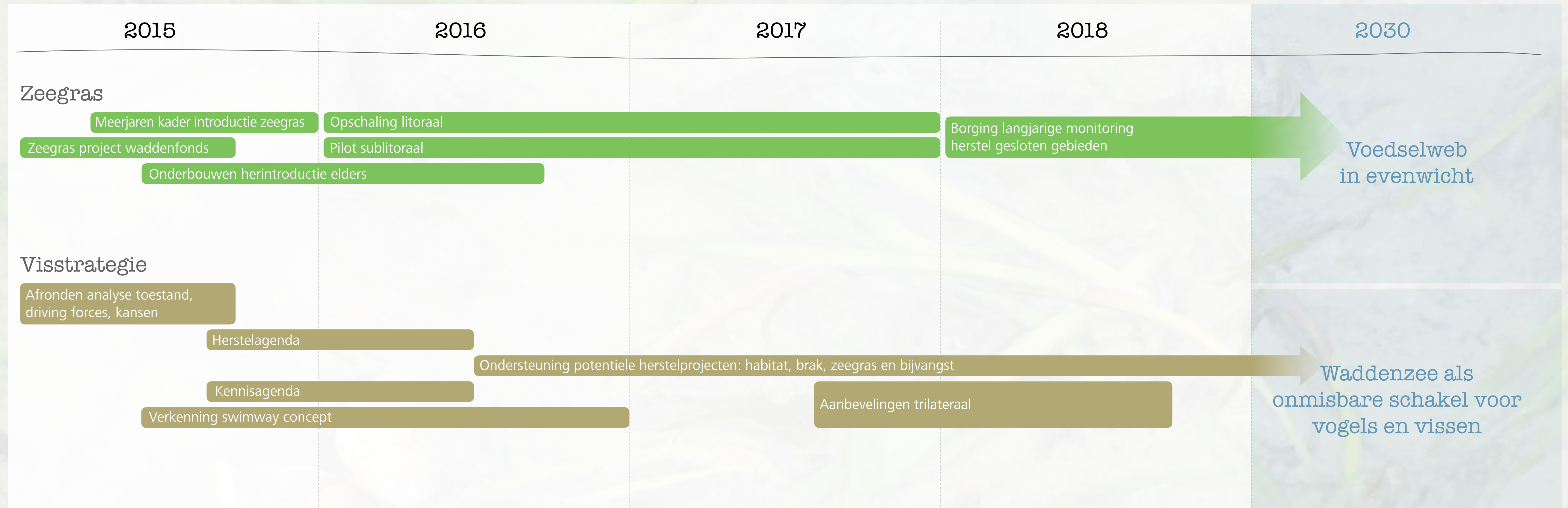

Figuur 2: Het is lastig om voor de gehele Waddenzee conclusies te trekken over vissen, zo blijkt onder meer uit deze grafiek van de schol.

Resultaten strategie 2 in 2018

- Op basis van de monitoring van de natuurontwikkeling in de gesloten gebieden wordt nieuwe kennis opgedaan over de herstelcapaciteit van het systeem met bijzondere aandacht voor de biobouwers van het sublitoraal;
- PRW beschikt over een geactualiseerde kansenkaart voor herstel zeegras en biedt meerjarenperspectief op herstel;
- Voldoende onderbouwing/kansen om besluit te nemen over de herintroductie van andere biobouwers, met bijzondere aandacht voor de platte oester;
- Het is duidelijk voor welke vissoorten en voor welke levensfase de Waddenzee van cruciaal belang is. Dit vormt de basis voor een verder ontwerp van een toekomstgerichte visstrategie;
- De visstrategie biedt handvatten voor handelingsstrategieën binnen deze en andere programmalijnen. De visstrategie is trilateraal afgestemd;
- Er is meer zicht op de specifieke rol van het waddenecosysteem voor vissen binnen de hele context van de omliggende zoete en zoute wateren.

Completeren voedselweb: biobouwers en vissen

strategie 3

Vogels: flyway en verbeteren broedsucces

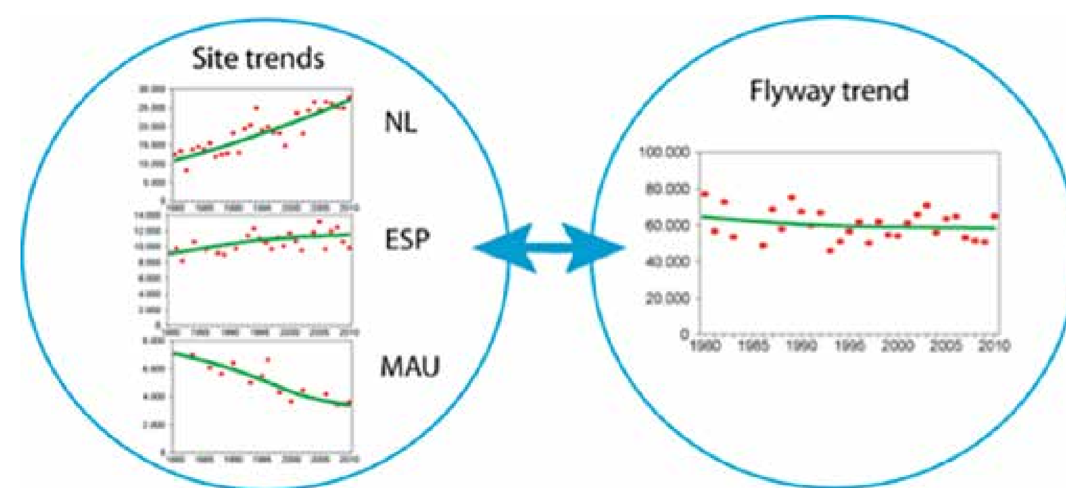
De Waddenzee als ‘stepping stone’

Bijdrage aan het bereiken van het streefbeeld

De Waddenzee is onderdeel van een wereldwijd netwerk van wetlands. Zo’n twaalf miljoen vogels per jaar hebben de Waddenzee nodig als tussenstop op hun trektocht. Zo’n 34 verschillende trekvogelsoorten foerageren en rusten uit op de Wadplaten. Eén derde van deze trekvogelsoorten is voor tenminste 50% van de totale wereldpopulatie afhankelijk van de Waddenzee voor hun voortbestaan. Dit gegeven is ook één van de belangrijke pijlers van de Werelderfgoed erkenning.

Het streefbeeld van het PRW beschrijft een Waddenzee ‘die optimaal is ingebed in de internationale keten, met de nadruk op de onmisbare broed-, foerageer- en rustplaats die de Waddenzee is voor trekvogels en haar kraamkamerfunctie voor vissen. De internationale positie van de Waddenzee is verder versterkt, zowel in trilateraal verband als in de samenwerking met de gebieden die aan de Waddenzee ‘gelieerd’ zijn via de flyway. Het gaat daarbij om zowel de grote als de kleinere trekvogelgebieden langs de West-Afrikaanse kust, in West-Europa en de Arctische gebieden’.

Werken aan de flyway is werken aan het besef dat de Waddenzee onderdeel is van een groter geheel. Daarnaast zien we ook lokale problemen, in de Waddenzee zelf. Vier jaar na de start van het PRW weten we inmiddels dat er problemen zijn bij de broedvogels: voor sommige soorten loopt het voedsel terug, de predatie van broedplaatsen neemt toe en er is sprake van toenemende stormen in het voorjaar/zomer waardoor broedplaatsen overstromen. Om het streefbeeld voor vogels dichterbij te brengen is dus regionale én internationale aandacht nodig.

Figuur 3: Aangrijpingspunten voor beheer: regionale trends (zelfs binnen de trilaterale Waddenzee) kunnen anders zijn dan de trends in de totale populatie.

Strategie 3a: Het Wadden Sea Flyway Initiative

Voor de coördinatie en het verbinden van initiatieven langs de Waddenzee Flyway, hebben Nederland en Duitsland het initiatief genomen tot de oprichting van het Wadden Sea Flyway Initiative (WSFI).

Algemeen doel van het WSFI is het realiseren van gezonde trekvogelpopulaties en een veerkrachtig netwerk van vogelgebieden, in samenwerking met overheden, NGO’s en vrijwilligers langs de internationale vogeltrekroute.

Om richting te geven aan de samenwerkingsactiviteiten, heeft het WSFI de Waddenzee Flyway Visie opgesteld. De visie is ondertekend door twintigpartijen uit de Waddenzee regio en elders langs de Waddenzee Flyway.

Monitoring en capaciteitsopbouw voor het uitvoeren van telingen zijn op dit moment dé belangrijke instrumenten om het algemene doel van WSFI te realiseren. Vanuit PRW is de afgelopen jaren geïnvesteerd in het ontwikkelen van een integrale monitoringssystematiek langs de hele flyway en het mede mogelijk maken van een simultaantelling in alle belangrijke vogelgebieden langs de West-Afrikaanse en Europese kust. De simultaantelling is in twintiglanden uitgevoerd. Vanuit Duitsland is met name geïnvesteerd in capaciteitsopbouw. Hiaten liggen vooral in de West-Afrikaanse kustgebieden. Om deze gaten te dichten heeft het WSFI aansluiting gezocht bij bestaande initiatieven gericht op trekvogelbescherming in West-Afrika.

Inmiddels zijn de gegevens uit de simultaanteling geanalyseerd en worden in het tweede kwartaal van 2015 gepubliceerd. Veel

soorten die ook van belang zijn in de Waddenzee, blijken gevoelig in aantal afgenomen. Meer dan de helft van de betrokken soorten laat een afname zien. In totaal gaat het om ongeveer 1,7 miljoen minder vogels van flyway populaties die veel van de Waddenzee gebruik maken t.o.v. 2000 (op een totaal van 10-12 miljoen). Tegelijk zijn er ook grote verschillen tussen de gebieden langs de flyway, maar ook tussen de trilaterale Waddenzeelanden.

Het Duitse ministerie BMU heeft op zich genomen om in samenspraak met PRW/EZ een extern adviesrapport voor het vervolg te laten opstellen. Deze evaluatie (Delaney et al. 'The future of the Wadden Sea Flyway Initiative, 2015) ondersteunt de wens om de komende jaren door te gaan met de vogelpopulatie-monitoring op flyway-schaal. In elk geval moeten jaarlijks/twee jaarlijks een aantal sleutelgebieden langs de flyway geteld worden met gemiddeld eens per zes jaar een synchroon telling (volgende in 2017).

Om vogelpopulatiemonitoring op flyway schaal mogelijk te maken is een fondsen/donor strategie onontbeerlijk. Gezien de schaal van het gebied, de vele partijen die hierbij in beeld zijn en de mogelijkheden die hier liggen om de betrokkenheid van meerdere (ook internationaal opererende) stakeholders bij het Werelderfgoed Waddenzee te verhogen, is hiervoor ondersteuning nodig.

Belangrijk onderdeel van de Wadden Sea Flyway Initiative is de communicatie hierover. Tot dusver verliep die voornamelijk tussen alle betrokken partijen zelf, maar zeker in het licht van het opzetten van de benodigde fondsenstrategie, zal die communicatie ook op andere partijen gericht moeten worden. Een goede ingang hiervoor vormen alle partijen die tezamen de Wadden Sea Flyway Vision hebben ondertekend.

Tenslotte is gebleken dat een effectieve coördinatie essentieel is. Het WFSI slaat aan en partijen willen wel aansluiten. Daarnaast vereist het capaciteit om goed te kunnen volgen en meten wat de effecten van de in gang gezette projecten onder dit WFSI zijn, en om wat hiervan geleerd is, toe te kunnen passen in het vervolg.

Rol PRW

- PRW is partner in het WSFI proces, mede op verzoek van het Ministerie van EZ, vanuit de trilaterale opgaven voorvloeiend uit de aanwijzing als Werelderfgoedgebied.

Betrokken partners

In het WSFI proces participeren twintig partners.

Strategie 3b: Verbeteren broedsucces vogels

Naast internationale aandacht vraagt de teruggang in populaties en broedsucces ook lokale aandacht van PRW. Dit vraagt grote zorgvuldigheid. In natuurlijke systemen is er altijd sprake van dynamiek in broedsucces en overleving van soorten. Vogels kunnen goed omgaan met nu en dan een tegenslag, zoals een jaar met veel wind of weinig voedsel. Het volgende jaar, of misschien het jaar daarna, zit het wel weer mee en worden er veel jongen groot. In een goed functionerend ecosysteem hoort dat er bij. Maar als hun leefomstandigheden structureel verslechteren, gaat het mis.

Zo zien we momenteel bij bijvoorbeeld de Scholeksters een ontwikkeling die op andere oorzaken dan een natuurlijk functionerend systeem duidt. Daarnaast wordt trilateraal aandacht gevraagd voor de strandbroeders.

Deze systeemgerichte manier van kijken (en van: niet ingrijpen) kan haaks staan op concrete herstelprojecten. Een discussie die ook breder in de Waddenzee speelt, als het gaat om herstelprojecten. Vanuit de filosofie van 'leren door doen' wil PRW initiatieven ondersteunen die de natuurlijke ontwikkeling van de Waddenzee versterken. Daarbij is het noodzakelijk om zorgvuldig met elkaar te formuleren wat randvoorwaarden zijn voor gezonde vogelpopulaties, welke problemen er zijn voor welke soorten, welke oorzaken we hiervoor zien (bv. habitat, voedselaanbod) en wat mogelijke oplossingen kunnen zijn. De uitgevoerde verkenning naar beperkende factoren voor hoogwater-broed en – vluchtplaatsen is daarvoor een belangrijk uitgangspunt.

Rol PRW

- PRW kan het proces faciliteren als het gaat om consensusvorming over de oorzaken en mogelijke maatregelen. Dit kunnen ook kleinschalige maatregelen zijn om te kunnen leren door doen.
- Ontwikkelen trilaterale strategie strandbroeders.

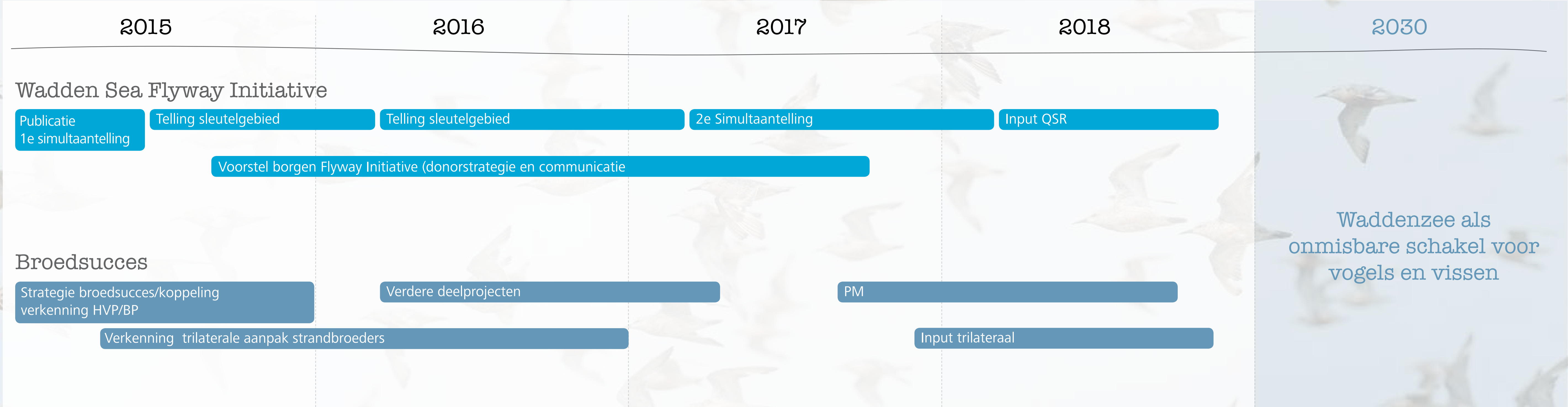
Betrokken partijen

Vogelbescherming, terreinbeheerders, Waddenacademie, gemeenten, EZ, CWSS.

Resultaten strategie 3 in 2018

- Uitgevoerde tellingen inclusief simultaantelling;
- Staande fondsen/donorstrategie;
- Een uitgewerkte communicatiestrategie in uitvoering;
- Een gedeelde strategie verbeteren broedsucces vogels en indien daar voldoende aanleiding toe is of de aanleiding om te leren door doen enkele succesvolle pilots met verbeterde broedlocaties;
- Trilaterale aanpak strandbroeders.

Vogels

2015
2016
2017
2018
2030
Wadden Sea Flyway Initiative
Publicatie 1e simultaantelling
Telling sleutelgebied
Telling sleutelgebied
2e Simultaantelling
Input QSR
Voorstel borgen Flyway Initiative (donorstrategie en communicatie
Broedsucces
Strategie broedsucces/koppeling verkenning HVP/BP
Verdere deelprojecten
PM
Verkenning trilaterale aanpak strandbroeders
Input trilateraal
Waddenzee als onmisbare schakel voor vogels en vissen

strategie 4

Verzachten randen vaste wal en natte wad

Natuur, veiligheid en recreatie gaan hand in hand

Bijdrage aan het bereiken van het streefbeeld

De overgang van het natte wad naar de vastelandskust is, veelal door menselijk ingrijpen in het verleden, op veel plaatsen scherp en hard. Nederland moet uiteraard beschermd blijven tegen de dreiging van het water, maar het blijkt dat er slimme oplossingen zijn om ecologische, recreatieve en veiligheidsopgaven te combineren. De Vismigratierivier in de Afsluitdijk toont bij uitstek hoezeer dit mogelijk is.

Juist op de overgangen tussen land en water laten mooie kusten, rijke dijken, afgewisseld met kwelders en doorgangen voor vis een hoge kwaliteit voor zowel de natuur als voor landschapsbeleving zien.

De strategie ‘verzachten randen vaste wal en natte wad’ is daarom gericht op de geleidelijke overgang van het natte wad naar de vastelandskust en op het combineren van opgaven voor veiligheid, natuur- en recreatie.

De activiteiten gericht op verzachting van de randen van de vaste wal en het natte wad worden benaderd vanuit vier hoofdlijnen:
4a. Verkenning pilots verzachting harde dijken
4b. Iconen van natuurontwikkeling en beleving
4c. Verbetering huidige en ontwikkeling nieuwe kwelders
4d. Nieuwe strategie voor zilte vitaliteit achter de dijken

Strategie 4a: Verkenning pilots verzachting harde dijken

In het Deltaprogramma Waddengebied zijn de innovatieve dijkconcepten verkend om synergie te creëren tussen dijkversterking en natuurontwikkeling. Kernpunt van deze methoden is toepassing van natuurlijke slibsedimentatie voor dijkversterking en –ophoging. Dit komt terug in concepten als de Groene Dijk, Wisselpolders en Dubbele Dijken. Voordelen hiervan zijn:

- Gebruik van natuurlijk en lokaal gewonnen – en daardoor goedkoper – materiaal;
- Geleidelijke meestijging met de zeespiegel;
- Onttrekking van slib aan die delen van de Waddenzee en Eems-Dollard waar het slib teveel is opgehoopt.

In het verlengde hiervan worden in de Project Overstijgende Verkenning (POV) van het nieuw Hoogwaterbeschermings-programma voor dijkring 6 (de primaire waterkeringen van Friesland en Groningen) de kansen verder verkend. De POV heeft geleid tot een intensieve samenwerking tussen PRW en de drie waterschappen van Friesland en Groningen. Onderdeel van de POV is het uitvoeren van een aantal innovatieve dijk-pilots. Voor de komende jaren zal PRW twee van deze pilots begeleiden, te weten:

- De veiligheidsfunctie van voorlanden (beoogde pilotlocatie: Koehoal);
- Geulmanagement als strategie om veiligheid van dijken te verbeteren (beoogde pilotlocatie: Vierhuizergat).

Voor andere pilots als de Groene dijk, Wisselpolder en Dubbele dijk is zij adviseur, verbinder en klankbord om, waar nodig, deze te ondersteunen en in uitvoering te brengen. Natuurlijke ophoging van de dijkzones met slib, gepaard aan natuurontwikkeling in diezelfde dijkzone, is daarbij sleutelstrategie.

Een uitwerking daarvan is het gebruik van dubbele dijken. Daar waar polders omzoomd worden door slaperdijken, of waar nieuwe tweede dijken kunnen aangelegd, kunnen dijkopeningen langs de randen van de Waddenzee worden gemaakt. Hierdoor kan het getij de polder intrekken en zorgen voor slibsedimentatie. Nadat na verloop van tijd natuurlijk is opgehoogd, kan deze (weer) in gebruik genomen worden door de landbouw of het slib kan benut worden voor dijkversterkingen. In de periode van sedimentatie kan dan het gebied worden ingericht voor natuurontwikkeling (‘de wisselpolder').

Verschillende soorten slik

Op deze manier wordt overmatig slib aan de Waddenzee onttrokken. Een voorbeeld hiervan is het gebruik van sedimentatieslib uit polder Breebaart, door Het Groninger Landschap en Waterschap Hunze en Aa's. Waar gewenst zal PRW deze ontwikkelingen ondersteunen.

De planuitwerking van kwelderherstel bij Striep op Terschelling behoort ook tot deze strategielijn. De voorbereidingsfase wordt mede getrokken door PRW (als uitwerking van de KRW opgave). Als deze is afgerond wordt de realisatie van dit initiatief overgedragen aan betrokken partijen.

Naar verwachting zullen de komende jaren meer initiatieven worden ontplooid, bijvoorbeeld als het gaat om kansen voor pilots op de eilanden (mede in relatie tot havenslib). Als daarbij een meer verbindende of uitvoerende rol nodig is, kan PRW daarbij een ondersteunende rol vervullen.

Leren door doen

Voor alle strategieën binnen PRW geldt de filosofie van ‘leren door doen’. Voor de pilots langs de randen van het Wad geldt dit in belangrijke mate. Enerzijds om individuele projecten langs de Waddenkust en eilanden van elkaar te laten leren en inspireren, maar zeker om te leren van de effecten op natuur en de morfologische ontwikkeling. Dit ook tegen de achtergrond van de discussie over natuurherstel in een hoogdynamisch systeem als de Waddenzee. Ook de pilots vanuit de POV zijn bedoeld om te leren van innovatieve concepten voor de hele dijkring.

Rol PRW

PRW zal de inhoudelijke en leerervaringen vanuit de verschillende projecten bundelen en bespreken met de gezamenlijke partners. Voorwaarde is daarvoor een goede monitoring.

Betrokken partijen

Waterschappen, Rijkswaterstaat, provincies, gemeenten, bewonersgroepen, landbouwbedrijfsleven en terreinbeheerders.

strategie 4

Strategie 4b:
Iconen van natuurherstel en integrale gebiedsontwikkeling

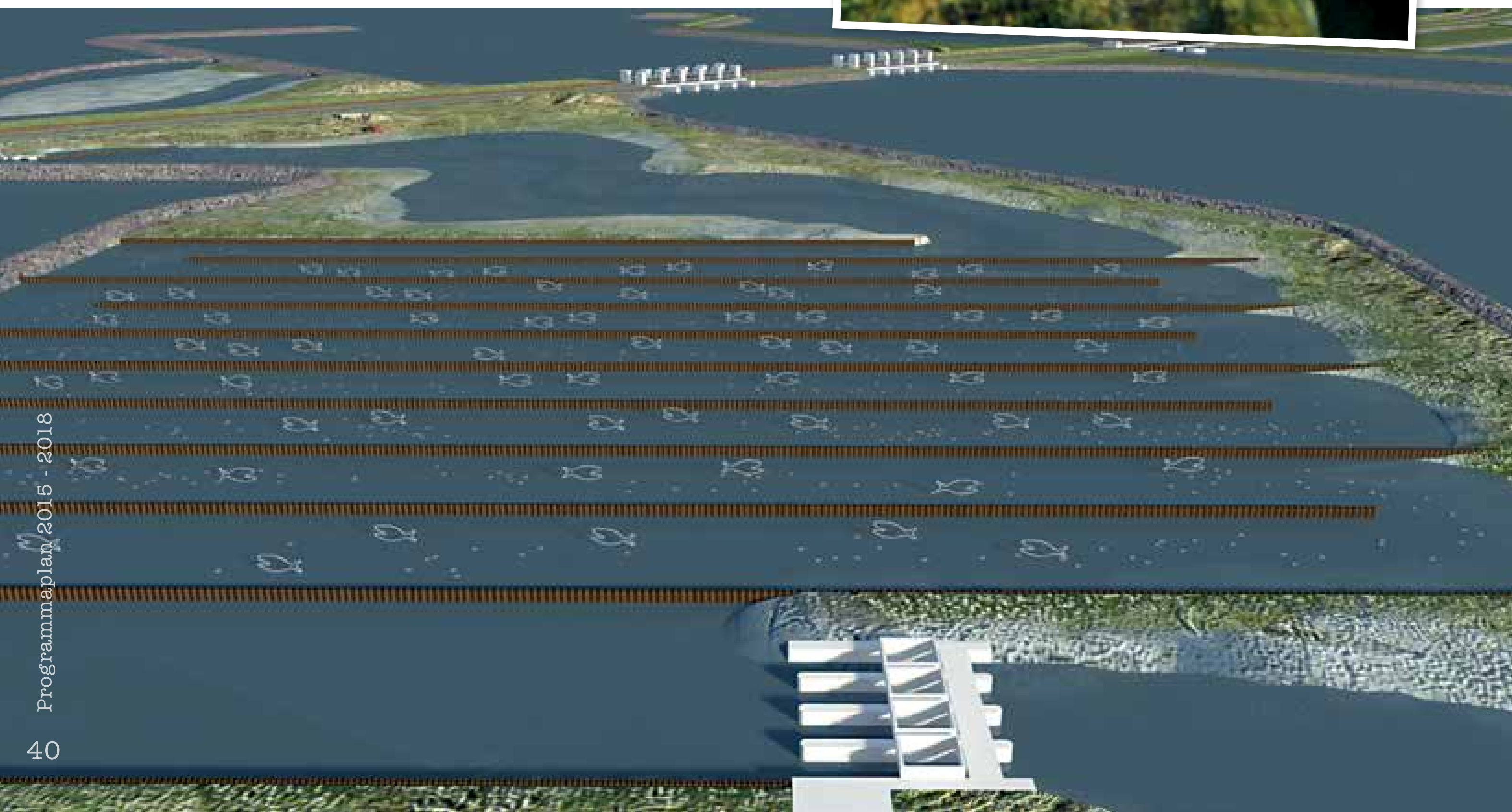
Zoete en zoute watersystemen zijn van elkaar gescheiden door sluizen en gemalen. De migratie van vissen en andere waterfauna wordt daardoor belemmerd. Incidenteel worden bovendien grote hoeveelheden zoet water in het zoute water gespuid met lokale sterfte van soorten in de Waddenzee tot gevolg.

Bij het Waddenfondsproject Ruim Baan voor Vissen is gebleken dat er goede methoden zijn om vissen door deze kunstwerken heen te laten migreren. Door het ontwikkelingswerk dat is gedaan voor de Vismigratierivier is duidelijk geworden dat de effectiviteit van dergelijke vispassages sterk toeneemt door er een geleidelijke overgangszone tussen zoet en zout water omheen te creëren. Op de locaties waar dit integraal wordt aangepakt ontstaan iconen van natuurherstel en recreatie, zeker als daarbij een goed antwoord kan worden gegeven op zorgen over verzilting vanuit de landbouw. Belangrijke projectkansen op dit gebied zijn, samen met de Vismigratierivier door de Afsluitdijk.

4b.1
Integrale opgave Kop van Noord-Holland

De kop van Noord-Holland: een natte semi-open verbinding tussen Waddenzee en IJsselmeer, via Balgzandkanaal - Amstelmeer – Wieringerrandkanaal. Hier liggen mogelijkheden voor natuurontwikkeling, vooral in het kader van een integrale aanpak: verbetering van de zoetwater-infrastructuur voor de landbouw, een geleidelijke zoet-zout overgang gekoppeld aan vispassages, natuurvriendelijke oevers en andere natuurherstelmaatregelen, ontwikkeling sportvisserij en recreatievoorzieningen.

4b.2
Lauwersmeer en Waddenzee ecologisch en toeristisch weer verbonden

Het Lauwersmeer is een belangrijke plek in het Waddengebied als schakel tussen de zoute zee en het zoete achterland tot het Fochteloërveen. Nog vrij recent is hier het estuarium afgesloten. De verbinding van veen tot zee, vanaf het Fochteloërveen, maar ook vanaf beide zijden van de Hondsrug naar de Waddenzee is grotendeels weer op orde. Herstellen van de verbinding met de Waddenzee, een duurzaam beheer en het creëren van zoet-zoute overgangszones zijn een belangrijke uitdaging. Bovendien is de toeristisch economische betekenis van het Lauwersmeer en zijn wijdere omgeving groot.

Rol PRW

PRW wil graag de mogelijkheden van natuurherstel in samenhang met de opgaven voor Natura2000 en in combinatie met het versterken van de toeristisch economische betekenis verkennen de komende jaren.

4b.3
(Aanvullende) natuurambitie Afsluitdijk

Afgelopen jaren was PRW actief als trekker voor de uitwerking van de Vismigratierivier (VMR). Dit was een cruciale bijdrage, die er mede voor gezorgd heeft dat de VMR op koers ligt naar realisatie. Inmiddels is de besluitvorming nu zover gevorderd dat

Rol PRW

PRW de planuitvoering overlaat aan het programmabureau De Nieuwe Afsluitdijk.

Nieuw aandachtspunt van PRW voor de periode 2015-2018 voor de Afsluitdijk is de invulling van de natuurambitie rond de rest van de Afsluitdijk. Daarbij gaat het om een verkenning naar mogelijkheden van extra broedplaatsen voor wadvogels, ondiepe zones voor de ontwikkeling van vis- en watervogelhabitat, een natuurlijker dijkbekleding en mogelijkheden van nieuw kwelderareaal. PRW kan hier capaciteit/realisatiekracht en inhoud inbrengen en helpen bij ontwikkeling van breed gedragen ideeën.

4b.4
Holwerd aan Zee

De verkenning van dit initiatief bevindt zich in een eerste fase. Er komt wellicht een tweede fase in 2015. Eerst dienen de onzekerheden in de financiële onderbouwing, mede in relatie tot de kosten voor het baggeren van de vaargeul, te worden verkleind voordat een serieuze uitspraak kan worden gedaan over de haalbaarheid. Vanuit de provincie Fryslân wordt nu gekeken naar het trekkerschap voor de verdere uitwerking.

Rol PRW

PRW kan op verzoek een rol spelen bij de uitvoering van een ‘tweede fase verkenning’. Eerste stap in samenwerking met de Waddenacademie is het organiseren van de kennis rond de vermindering van baggerbezwaar als gevolg van het project.

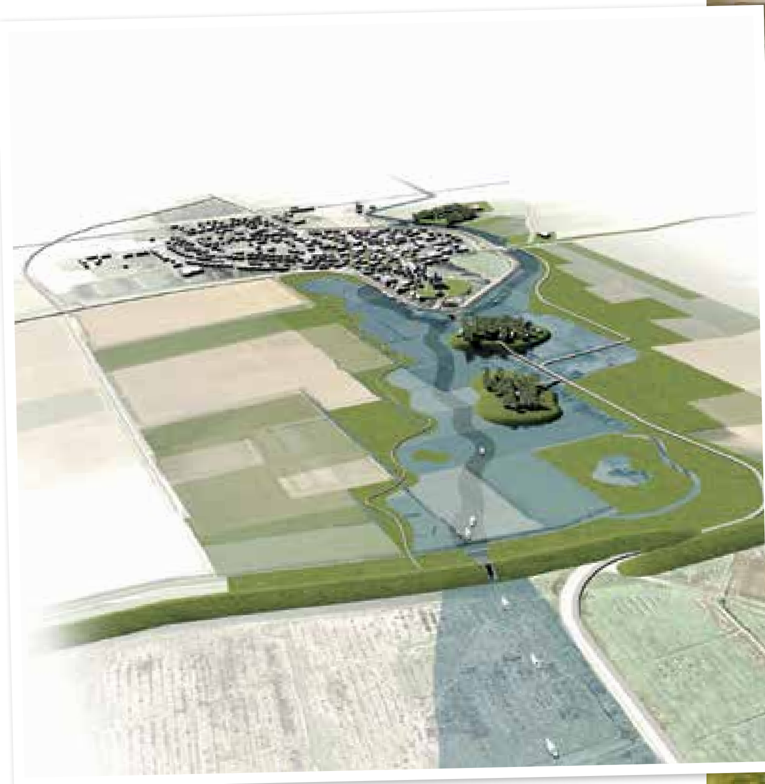
4b.5
Kleinere iconen

Daarnaast kan worden ingezet op:

- Een relatief kleine pilot met aandacht voor het monitoringsprogramma voor de brakke zone bij het gemaal Vijfhuizen. In samenhang hiermee: het opzetten van een goed basismodel voor monitoringsprogramma's op alle bestaande en toekomstige brakke zones langs de randen van de Waddenzee. De rol van PRW hierbij is aanjager/ontwikkelaar, zij zal niet de monitoring zelf oppakken;
- Verkennen van natuurontwikkeling- en belevingsmogelijkheden bij Noordpolderzijl, in het kader van een MKBA van een Spoelzee (primaire functie: het openhouden van de vaargeul). Hier zijn al afspraken over gemaakt met provincie Groningen en waterschap Noorderzijlvest.

Betrokken partijen

Provincies, waterschappen, gemeenten, CWN, landbouw-, recreatie-, bewonersorganisaties, beroeps- en sportvisserij.

Strategie 4c: Verbetering van de huidige en ontwikkeling van nieuwe kwelders

Een kwelderlandschap met diverse ontwikkelingsstadia (jonge kwelder, middenkwelder, hoge kwelder) herbergt belangrijke natuurwaarden, zowel qua vogels, insecten als planten. Dat geldt zowel voor de vastelandskwelders als de kwelders op de eilandkoppen en –staarten.

Voor de vastelandskwelders geldt dat ze nog altijd verder opslibben en dat het areaal is vastgelegd tussen dijken en Waddenzee. Daardoor hebben ze de neiging te verouderen, waardoor de balans in ontwikkelingsstadia verstoord dreigt te raken. Met beheer- en inrichtingsmaatregelen (beweiding, vermindering begreppeling en dergelijke) kan dit proces worden vertraagd, maar niet worden gestopt. Additionele problemen zijn de toegenomen predatie door landzoogdieren, op vogels die op de kwelders broeden en de sterker wordende zomerstormen, waardoor nesten en legsels vaker wegspoelen. Tegelijkertijd bieden de opslibbende kwelders een veiligheidsvoordeel, doordat ze meestijgen met de zeespiegel. Bij harde grenzen (zoals de huidige Afsluitdijk) is van meegroeien met de zeespiegel geen sprake.

Zodoende zijn de uitdagingen waar kwelderbeheerders, waterschappen en andere betrokkenen zich bij de vastelandskwelders voor gesteld zien:

- De natuurfuncties van kwelders behouden, of zelfs versterken, inclusief de broedvogels, terwijl ook de veiligheidsfunctie wordt behouden of versterkt;
- Locaties identificeren waar stimulering van kweldergroei uit oogpunt van natuur en veiligheid zinvol is en de ontwikkeling van methoden voor zo natuurlijk mogelijke kweldergroei aldaar (aansluitend bij de morfologische ontwikkeling);

Hierbij moet worden gewaakt voor cosmetische ingrepen. Het gaat erom, om werkend vanuit een totaalbeeld van de kwelderontwikkeling langs de Waddenzee, de natuurlijke morfologische processen zoveel mogelijk hun gang te laten gaan. Er is geen standaardrecept voor de realisatie van deze opgave. PRW zet daarom in op een discussie met beheerders en deskundigen over de kennis die voorkomt uit de onderzoeken en demonstratieprojecten (zowel vanuit bestaande projecten als pilots POV en onderzoeken vanuit het Kennisnetwerk Ontwikkeling en Beheer Natuurkwaliteit (OBN)). Hieruit zal, denkend vanuit het totaalbeeld, blijken of nieuwe wegen in het kwelderbeheer nuttig of nodig zijn.

Ook de kwelders op de eilandkoppen- en staarten verouderen trendmatig, maar dat is deels een natuurlijk verschijnsel, deels het gevolg van een gebrek aan wind- en waterdynamiek en deels het gevolg van de voortgaande depositie van nutriënten op de eilanden.

De te geringe dynamiek komt doordat er geconsolideerde duinenrijen en stuifdijken aan de noordkant van de eilanden liggen, die de achterliggende kwelders afschermen. Door doorgangen in duinen en stuifdijken te maken, kan de veroudering dus (deels) worden tegengegaan. Dat geldt overigens niet alleen voor de kwelders, maar ook voor het duinlandschap zelf. Extra voordeel hiervan is (door toename van het zandtransport) ophoging van de eilanden, waardoor ze bestendiger worden tegen de voortgaande zeespiegelstijging.

Rol PRW

Zoals ook onder strategie 6 aangegeven, heeft PRW zich voorgenomen om in dit kader een aantal demonstratieprojecten (op verzoek van de partijen op het eiland) met winddynamiek op de eilanden te starten. Essentieel is dat de regie hiervan bij de eilanders zelf komt te liggen.

Voor meer waterdynamiek ('wash overs') vanuit zee is op de eilanden op dit moment geen steun. Werken aan kennis en begrip van het systeem is hierbij van belang.

Betrokken partijen

Terreinbeheerders, gemeenten, waterschappen, bewonersorganisaties en wetenschap.

strategie 4

Strategie 4d:
Zilte vitaliteit achter de dijken

De Waddenacademie heeft begin 2015 initiatief genomen om de effecten van klimaatverandering en bodemdaling op de landbouw in Noord Nederland te onderzoeken. Hieruit is gebleken dat in veel landbouwgebieden langs de randen van de Waddenzee toenemende verzilting zal optreden. Daarom adviseert De Waddenacademie de ontplooiing van innovatieve strategieën, opdat de landbouw zich daar kan blijven ontwikkelen. Hieruit kunnen mogelijk zelfs exportproducten (vergroting en/of betere benutting van zoetwaterlenzen, zouttolerante gewassen) worden ontwikkeld, want verzilting van landbouwgebieden is een mondiaal probleem.

Dergelijke ontwikkelingen bieden vaak ook kansen voor innovatieve natuur-, veiligheids- en recreatie ontwikkelingen. Pilotprojecten zoals de dubbele dijken, kunnen ook kansen bieden als proefgebieden voor innovatieve landbouwmethoden. Het denken over deze zone zit feitelijk in de agenderende fase.

Daar waar op lokaal nivo zich kansen voordoen voor innovatieve natuur-, veiligheids- en recreatie ontwikkelingen, kan PRW deze ondersteunen.

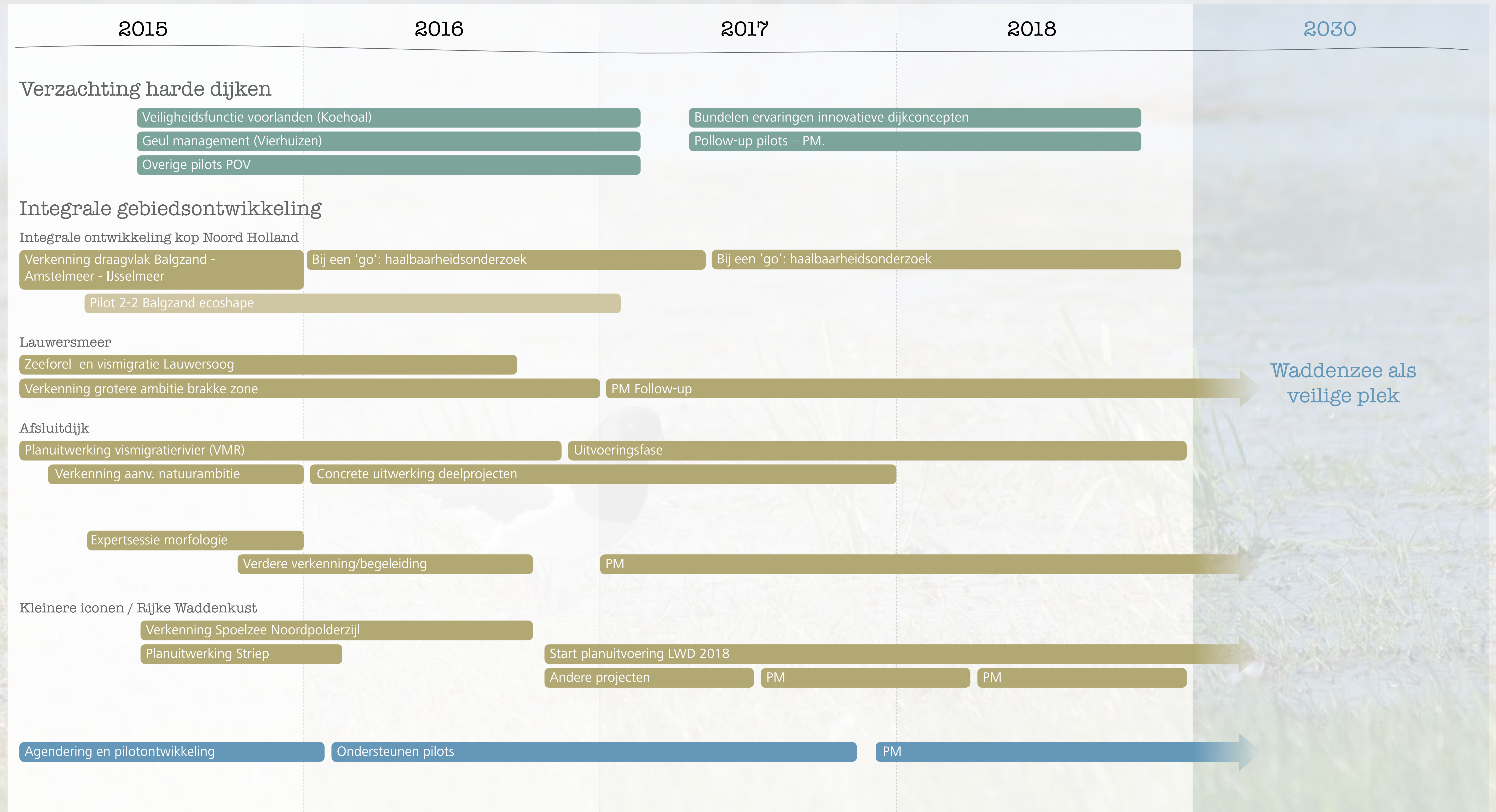
Betrokken partijen
Landbouwbedrijfsleven, terreinbeheerders, provincies, gemeenten, waterschappen, Waddenacademie

Resultaten strategie 4 in 2018

- Twee uitgevoerde POV-projecten, waarbij rekening gehouden wordt met natuurlijke morfologische processen, met voorbeeldwerking voor nieuwe dijkconcepten;
- Verkenningen en zo mogelijk nadere planuitwerking: integrale gebiedsontwikkeling Kop van Noord-Holland Amstelmeer-Waddenzee en herstel brakke overgangszones en kansen toeristisch recreatieve ontwikkeling Lauwersmeer;
- Invulling aanvullende natuurambitie Afsluitdijk;
- Ondersteuning van de verdere verkenning van Holwerd aan Zee;
- Monitoringconcept brakke zone gemaal Vijfhuizen en monitoringconcept brakke zones waar nodig verankeren in de basismonitoring van de Waddenzee
- Ontwikkeling van een totaalstrategie voor de vastelandskwelders, vanuit het oogpunt van zowel natuur als veiligheid;
- Demonstratieprojecten met meer dynamiek in de zeereep van de eilanden.
- Ideevorming over lokale projecten met economische en natuurwinst van brakwaterzones en zilte economie.

Verzachten randen vaste wal en natte wad

Sedimenthuishouding voor veiligheid en biodiversiteit

De sedimenthuishouding begrepen

Bijdrage aan het bereiken van het streefbeeld

Met het streefbeeld voor ogen proberen we een zo natuurlijk mogelijke sedimenthuishouding voor zowel natuur als veiligheid te bereiken. De bouwstenen voor de sedimenthuishouding, zand en slib, zijn natuurlijke elementen in het Waddenecosysteem. Maar te veel slib in het water verstoort de processen in het ecosysteem en heeft een negatief effect op de voedselproductie en de interacties in het voedselweb. En te veel of te weinig zand verstoort het delicate evenwicht tussen het oppervlak van geulen en platen in de Waddenzee. Vaak weten we niet of zich problemen gaan voordoen op deze gebieden, of als we het wel weten, wat we er precies tegen kunnen doen. We moeten daarom vooral de processen achter de sedimenthuishouding beter leren begrijpen. Daarvoor is het nodig de processen van de sedimenthuishouding goed te begrijpen. Op die deelterreinen waar dat begrip al verder is voortgeschreden en de urgentie van maatregelen groot is, is het tevens zaak om doelgerichte pilotprojecten uit te voeren, begeleid door goede monitoring.

Afbakening en samenhang

Deze strategie richt zich op het opdoen van kennis en praktische ervaring over sedimenthuishouding (zand en slib) in de Waddenzee en het verminderen van de invloeden van menselijke activiteiten. Vanuit dit traject worden passende oplossingen geagendeerd en geïnitieerd om te werken aan vermindering van negatieve effecten van zeespiegelstijging, kusterosie en vermindering van zwevend slib in die delen van de Waddenzee waar dat bezwaarlijk is voor de natuur en gebruik en veroorzaakt door menselijk handelen.

Strategie 5a: Meegroeien met de zee

Bij de huidige snelheid van zeespiegelstijging stijgt de Waddenzee gemiddeld genomen mee met het zee-oppervlak. In een aantal kombergingen stijgt ze zelfs gemiddeld harder dan het zeeniveau, waarschijnlijk door de afsluiting van de oude estuaria Zuiderzee en Lauwerszee. Dat geldt ook voor de eilanden. Daar is, opnieuw gemiddeld genomen, de afgelopen decennia extra zand geaccumuleerd. Maar op een aantal plekken zien we het omgekeerde:

- De buitendelta's bij de zeegaten tussen de eilanden eroderen;
- Op een aantal eilanden is er lokale kusterosie, meestal doordat een geulsysteem naar de kust beweegt;
- Langs het vasteland zijn er eveneens een paar plekken waar een geul zich naar de kust beweegt.

De consequenties van de erosie van de buitendelta's zijn nog niet duidelijk, maar geulen die naar de kust bewegen leiden in het algemeen tot ondermijning van de kustverdediging en dus voor een veiligheidsrisico.

Daarnaast is het de vraag of de Waddenzee op den duur een grotere snelheid van zeespiegelstijging kan blijven bijhouden. Mocht de Waddenzee, gemiddeld genomen, gaan 'verdrinken', dan is dat slecht nieuws voor zowel de natuur (litorale schelpdierbanken zullen gaan eroderen en vogels zullen minder kunnen foerageren op de platen) als voor de mens (de platen van de Waddenzee remmen de golven die tegen de vastelandsdijken aanlopen).

Erosie aan de Noordzeekust van de eilanden wordt meestal bestreden door zandsuppleties. Aan de waddenkust van eilanden en vasteland gebeurt dit door het aanbrengen van harde oeververdedigingen (steenbestortingen).
De suppletiestrategie werkt bevredigend en uit het Deltaprogramma Waddengebied is gebleken dat deze bij hogere snelheid van de zeespiegelstijging in de komende decennia zeer waarschijnlijk ook zal blijven werken, zij het dat er substantieel grotere suppletievolumes nodig zullen zijn. Een vraag voor de toekomst is wel wat het effect van die (grotere) suppleties op de sedimenthuishouding van de Waddenzee zal zijn. De extra steenbestortingen zijn vanuit het natuurbeheer niet altijd gewenst en de vraag is of ze kunnen worden vermeden door andersoortige ingrepen.

strategie 5

Om deze en eventuele extra maatregelen en hun (neven)effecten goed te kunnen inschatten moeten we de mechanismen achter de sedimenthuishouding van de Waddenzee, inclusief de eilanden en de Noordzeekustzone, beter leren begrijpen. Dat geldt ook voor de manier waarop geulen zich ontwikkelen en verplaatsen.

Dat vergt kennisontwikkeling met een lange adem, waarbij monitoring, modelontwikkeling en doelgerichte pilotexperimenten hand in hand moeten gaan. Een aantal partijen heeft zich reeds voorgenomen initiatieven in deze richting te ondernemen:

- Rijkswaterstaat tracht de oorzaken achter de erosie van de buitendelta's te achterhalen en wil strategieën ontwikkelen om deze te verminderen;
- De gezamenlijke waterschappen proberen in het kader van de POV geulen, die voor erosie bij de vastelandskust zorgen, op een innovatieve manier 'af te leiden' ('geulmanagement', zie verder bij strategie 6b).
- Binnen de Samenwerkingsagenda beheer is een gezamenlijke lange termijnanalyse naar de morfologische ontwikkelingen van het Waddensysteem in verband met scheepvaart en veiligheid aangekondigd.

Daarnaast is PRW bezig om, in nauwe samenspraak met de eiland bevolking, gemeente en terreinbeheerders, plannen te ontwikkelen voor versterkte instuiving in de zeereep van de eilanden Schiermonnikoog en Ameland. Hiermee zijn zowel de natuurlijke ophoging als de natuurontwikkeling gediend.

Rol PRW

Het is zaak om deze projecten en de benodigde kennisontwikkeling hand in hand te laten gaan. Hierbij zal naar verwachting ook een belangrijke taak weggelegd zijn voor de Waddenacademie. PRW zal de samenwerking tussen de betrokken partijen stimuleren waar nuttig of nodig.

Strategie 5b:
Vertroebeling aanpakken waar nodig

Zoals eerder aangegeven: slib is een natuurlijke substantie, die in de Waddenzee thuishoort. Maar door menselijke activiteiten kan de hoeveelheid slib in de waterkolom in en rond de gebieden waar deze activiteiten plaatsvinden zo hoog worden dat het processen in de voedselketen gaat belemmeren. Zo kan het water door opgewerveld slib dusdanig troebel worden dat de algengroei wordt geremd.

Het grote deelgebied waar dit het duidelijkst speelt is de Eems-Dollard. Hieraan is een aparte strategie gewijd (strategie 7).

Andere voorbeelden waar menselijke activiteiten mogelijk leiden tot een voor de natuur schadelijke mate van vertroebeling door slib:

- Het baggeren ten behoeve van onderhoud aan vaargeulen naar de eilanden en kleinere waddenzeehavens;
- Het uitvoeren van bodemberoerende visserij;
- Het onderhouden van mosselkweekpercelen;
- Het uitvoeren van zandsuppleties (via het slib dat met het zand mee kan komen).

Het verminderen van (de effecten van) baggeren valt onder strategie 6. De effecten van de andere genoemde activiteiten, worden onderzocht en zo mogelijk aangepakt in de Slibverkenning Waddenzee die door Rijkswaterstaat zal worden ondernomen. PRW zal hierbij, mits nuttig of nodig, een ondersteunende rol spelen.

Rol PRW

Zowel bij strategie 5a als bij 5b is kennisontwikkeling cruciaal. De primaire verantwoordelijkheid hiervoor ligt bij Rijkswaterstaat en de Waddenacademie. PRW zal vooral een rol kunnen spelen bij de ontwikkeling van doelgerichte pilotprojecten, waarbij 'leren' en 'doen' hand in hand gaan, en daarnaast de samenwerking tussen de betrokken partijen stimuleren waar nuttig of nodig.

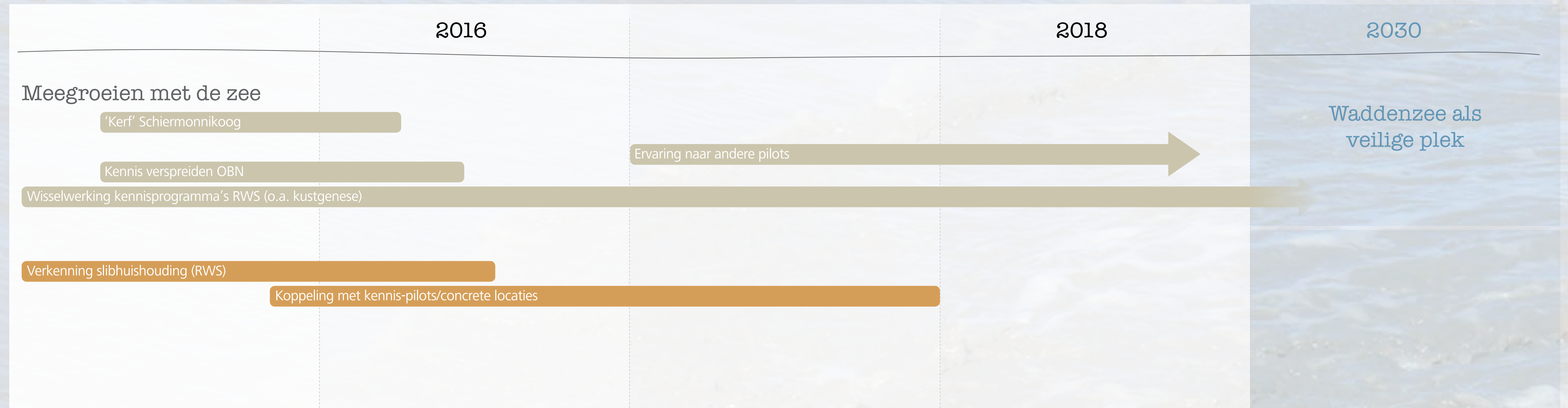
Betrokken partijen

RWS, Waddenacademie, eilandbewoners, gemeenten, Waddenacademie, grondeigenaren, vissers, dijkbeheerders, baggeraars

Resultaten strategie 5 in 2018

- De kennis over de sedimenthuishouding is zover voortgeschreden dat duidelijk is welke problemen zich voor natuur en mens (gaan) voordoen en welke maatregelen daartegen effectief zijn;
- De resultaten van de slibverkenning geven inzicht in de menselijke activiteiten die zorgen voor een mate van vertroebeling die schadelijk is voor de natuur en in welke deelgebieden dit speelt; hieruit volgen ook de eventueel te treffen maatregelen;
- Uitvoering van diverse pilotprojecten op het gebied van sedimenthuishouding en vermindering van vertroebeling, die de kennisontwikkeling op bovenstaande gebieden ondersteunen en die tegelijkertijd soelaas bieden daar waar (lokale) verstoring van natuurwaarden, gebruik of waar veiligheidsrisico's optreden.

Sedimenthuishouding voor veiligheid en biodiversiteit

strategie 6

Verduurzaming havens, scheepvaart en vaargeulmanagement

Duurzame havens liggend aan een Werelderfgoed

Bereikbaarheid havens natuurlijk geborgd

Bijdrage aan het bereiken van het streefbeeld

Havens en vaargeulen horen bij de Waddenzee. Al van oudsher werden met schepen mensen en goederen over de Waddenzee naar hun bestemming gebracht. De regio is welvarend geworden met een marien-agrarische economie. Vanuit de commerciële havens worden nog steeds goederen vervoerd, vissersschepen vinden er hun thuishaven. Daarnaast hebben de veerboten, vaargeulen en jachthavens een niet weg te denken rol in de toeristen-economie. Tegelijkertijd is er een spanning zichtbaar tussen de gewenste bereikbaarheid en de (morfologische) natuurlijke kenmerken van de Waddenzee. Geulen verplaatsen en verondiepen. Schepen worden groter en vragen van de vaarwegbeheerder aanpassingen van de maatvoering van de vaargeulen. En havens kunnen gezien worden als natuurlijke bekkens waarin, via het getij en door de uitwatering van zoet water, behoorlijke hoeveelheden sediment neerslaan.

Kortom, havens en scheepvaart beïnvloeden de natuurlijke omgeving van de Waddenzee. Havens via hun vorm en via de manier waarop zij het sediment dat in de havens neerslaat weer in omloop brengen. Geulen worden voor de scheepvaart op diepte gehouden, soms tegen de natuurlijke processen in. Geredeneerd vanuit het streefbeeld is het streven zo weinig mogelijk in de wadbodem in te grijpen, en onnatuurlijke verspreiding van (bagger)slib te voorkomen, of in ieder geval weg te houden van ecologisch belangrijke plekken van de Waddenzee. Tegelijk is er het belang van een goede bereikbaarheid.

Beheerders van havens en vaargeulen stellen zich de vraag hoe het baggerbezwaar en/of de ecologische effecten kunnen verminderen en hoe scheepvaart en/of de gewenste bereikbaarheid mogelijk is met minder menselijk ingrijpen in het natuurlijke ecosysteem van de Waddenzee. PRW en Rijkswaterstaat hebben in de eerste periode de kennis over de baggerproblematiek laten bundelen. Een logische volgende stap is meer inzicht krijgen in de wijze waarop het slib zich - al dan niet door de mens beïnvloed - door het systeem verspreidt, en wat daarvan de consequenties voor het waddenecosysteem zijn. Het slibmodel van de Eems is daarbij een eerste belangrijke stap.

Ook in het denken over beter samengaan van haven- en geulmanagement en de kenmerken van het natuurlijk Werelderfgoed Waddenzee zijn de afgelopen jaren stappen gezet. Een belangrijk wapenfeit is de ontwikkeling van een meerjarig programma: Building with Nature Samenwerkende Waddenzeehavens. Dit is ontwikkeld door een groot aantal partijen gebundeld in de Samenwerkende havens, de Stichting Ecoshape en het Programma naar een Rijke Waddenzee.
Dit programma werkt vanuit de volgende uitgangspunten:

- Havenontwikkeling en natuurontwikkeling gaan hand in hand;
- Baggeren zodanig vorm geven dat het inspeelt op de slibhuishouding Waddenzee.

Ook voor de jachthavens is door het Secretariaat Waddeneilanden met partners een verkenning gestart naar mogelijkheden voor vermindering van het baggerbezwaar en benutten van kansen voor natuurherstel.

Inmiddels staat ook de duurzame bereikbaarheid Holwerd-Ameland, en het onderzoeken van de verschillende opties, met de Samenwerkingsagenda beheer, goed op de agenda. De activiteiten gericht op ‘verduurzaming havens, scheepvaart en geulmanagement’ worden in de periode 2014-2018 benaderd vanuit vier hoofdlijnen:

6a. Transitie naar duurzame Waddenzeehavens
6b. Transitie naar vaargeulmanagement met de natuur
6c. Slimmer met slib
6d. Verkennen (on)mogelijkheden anders varen

Strategie 6a:
Naar duurzame Waddenzeehavens

Het meerjarig programma ‘Building with Nature Waddenzee-havens’ staat vol op de agenda. De commerciële Waddenzee-havens trekken dit programma met partners. PRW zal ook in de komende periode waar nodig het programma ondersteunen en helpen projecten tot uitvoering te krijgen. Tegelijkertijd zal PRW vanuit het streefbeeld kritisch zijn op de balans tussen een zo goed mogelijk zelfredzaam ecosysteem en eco-engineering. Niet op elke plek is oplossen van een onderhoudsprobleem met natuurbouw in het Waddenecosysteem logisch.

Daarom zet PRW in op de volgende sporen*:

- Delen en zo goed mogelijk inzetten van de kennis opgedaan door de pilot met de slibmotor en andere projecten uit dit programma, zoals de proef kwelderaanleg Delfzijl en verwijdering van de griesberg (Marconi), zoet-zout overgang Pier van Oterdum (vervolg op Marconi) en reductie baggerbezwaar havens Delfzijl en Harlingen; bij Harlingen in relatie tot slibmotor Roptazijl (Harlingen-Franekeradeel);
- Verder onderzoeken en acties die tot een lager baggerbezwaar voor Harlingen kunnen leiden:
  - Doordenken kansen en risico's 'doorstroom-haven' waardoor geen spui meer plaats vindt in de industriehaven en waardoor het bezinken van slib in de havenmond kan afnemen. Mogelijk samenwerking tussen haven en andere (natuur)-ontwikkelingsprojecten opzoeken;
  - Spuiregime aanpassen naar spuien met eb;
- Bij de haven van Terschelling ligt een spoelzee-systeem, maar dat werkt niet meer. Het zou een nuttige ingreep zijn om deze weer laten werken. PRW wil met de betrokken havenbeheerder zowel de fysieke als juridische mogelijkheden onderzoeken en zo mogelijk uit gaan voeren.

Trilateraal zal worden gekeken (op verzoek van EZ) op welke wijze de ontwikkeling van een ‘code of conduct Waddenzeehavens trilateraal’ (Den Helder, Harlingen Eemshaven, Delfzijl, Bremerhafen/Bremen, Hamburg, Wilhelmshafen en Esbjerg) vanuit PRW kan worden ondersteunt.

* PRW is niet leidend bij bovenstaande maatregelen, maar bewaakt actief de vraag: ‘waar zit de ecologische meerwaarde van de maatregelen? De samenwerking met het programma Samenwerkende Waddenzeehavens is daarbij essentieel.

Strategie 6b:
Geulmanagement

Geulmanagement omvat de volgende elementen:

1. Zo mogelijk flexibilisering van het beheer van de vaargeulen zodat beter ingespeeld kan worden op de zich aandienende morfologische verandering, de wensen van de gebruikers en de bedrijfszekerheid van betrokken opdrachtgever(s) en uitvoerders;
2. Begrijpen van de processen achter de bedreiging die natuurlijke geulen kunnen vormen voor het dijkfundament en hoe daar met geulmanagement op in te spelen, zodanig dat de kustveiligheid en het Waddenecosysteem er iets aan hebben. De locatie waar de verkenning in relatie tot het dijkfundament waarschijnlijk gaat beginnen is het Vierhuizergat (boven het Lauwersmeergebied);
3. Open planproces Ameland - Holwerd. Organisatie/ samenwerking in een open planproces voor het anders inrichten van deze verbinding, waarbij alle opties nog mogelijk zijn, in opdracht van Ameland en RWS;
4. Natuurlijke bereikbaarheid van een jachthaven. Inmiddels is afgesproken dat PRW de volgend verkenning over de haalbaarheid van een spoelmeer bij Noordpolderzijl, met kansen voor natuur en lokale economie, oppakt.

Rol PRW

Naast het trekken van bovengenoemde verkenningen wil PRW de ervaringen met de geul- en baggerstrategieën, toegepast door de beheerders van de Zuidwestelijke Delta proberen in te inbrengen. Ook ervaringen uit het vergelijkbare buitenland (Duitsland, Denemarken, Engeland) zal worden ontsloten.

Strategie 6c:
Slimmer met slib

Bij diverse andere strategieën is al besproken dat het voortdurend baggeren en terugstorten van het opgebaggerde materiaal in de Waddenzee leidt tot vertroebeling van het ecosysteem. Met name in de Eems-Dollard leidt dit tot problemen (zie strategie 7). Anderzijds kan baggerslib mogelijk, na bewerking (ontwateren of mengen, en dergelijke), gebruikt worden als bouwmateriaal, bijvoorbeeld bij dijkversterking of gebruikt worden in de landbouw. Hier worden momenteel proeven mee uitgevoerd, onder andere door Groningen Seaports. Indien inderdaad blijkt dat dit mogelijk is, opent dit een weg naar nuttig gebruik van het slib op het land, en daarmee tot een win-win route naar vermindering van de slibproblematiek in de Eems-Dollard en mogelijk ook elders. Indien gewenst kan PRW helpen bij de verdere ontwikkeling van een innovatieprogramma Slimmer met Slib.

Strategie 6d:
Verkennen (on)mogelijkheden anders varen

De strategieën 6a tot en met 6c gaan grotendeels uit van de huidige kenmerken van de (vaar)infrastructuur. Tegelijkertijd daagt het streefbeeld uit tot andere oplossingen voor de langere termijn. In agenderende zin zal PRW een verkenning starten met reders, havenbeheerders en gebruikers naar mogelijke innovaties in het (water)transport die minder belastend zijn voor het systeem.

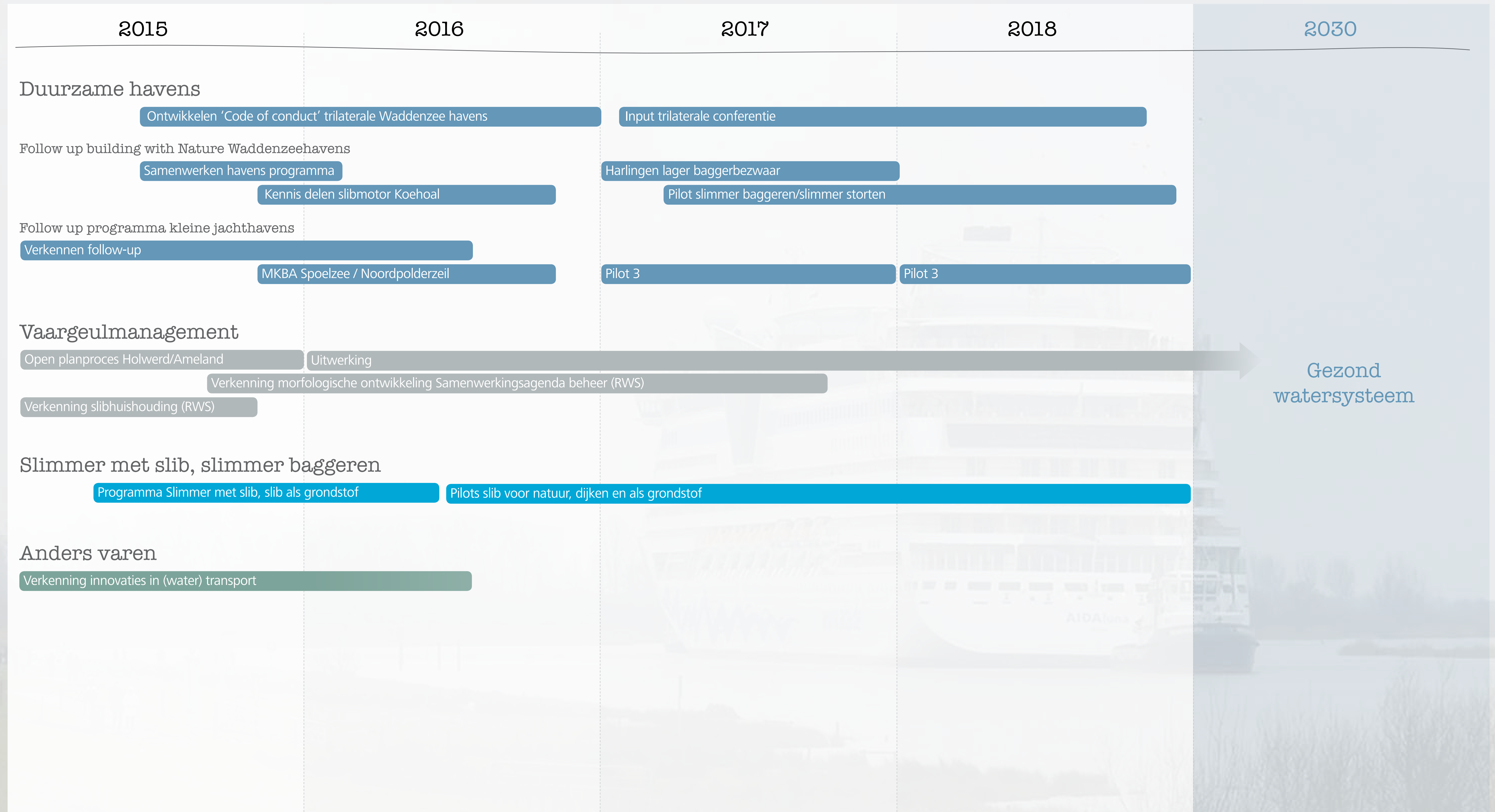
Betrokken partijen

RWS, I&M, EZ, provincies, Waterschappen, gemeenten, havenbedrijven, reders, CWN, EZ, bewoners.

Resultaten strategie 6 in 2018

- Uitvoering eerste fase 'Building with Nature Waddenzeehavens', en plan voor vervolg;
- Uitgevoerd open planproces Holwerd-Ameland en besluitvorming over vervolgstappen;
- Aantoonbaar meer grip op slibhuishouding Waddenzee, inclusief slib als bewezen grondstof voor dijk/kustbeheer;
- Innovatieprogramma 'slimmer met slib';
- Onderbouwde innovatieve vaargeulstrategieën en 'bedreigende natuurlijke geulen'-strategie benoemd.

Verduurzaming havens, scheepvaart en vaargeulmanagement

strategie 7

Eems-Dollard Estuarium

Economie en ecologie in Balans

Zoeken naar de systeemsprong

Slimmer met slib

Bijdrage aan het bereiken van het streefbeeld

De Eems, die stroomt in het grensgebied van Duitsland en Nederland, vormt samen met de Dollard het laatste estuarium in de Nederlandse Waddengebied. Het heeft als laatste niet afgesloten rivierarm van het Nederlandse Waddengebied een belangrijke voor het Waddenecosysteem, als doortrekgebied op het schaalniveau van een riviersysteem, als opgroeigebied en als voedselproducent voor het voedselweb van de Waddenzee. Tegelijk wordt het gebied gekenmerkt door enerzijds een aantrekkelijk vestigingsklimaat voor bedrijven in de Eemshaven, en anderzijds de mega-opgave van het behoud van werkgelegenheid en de transitie naar een duurzame bedrijvigheid in Delfzijl en omgeving.

In het Eems-estuarium spelen problemen rond troebelheid (afname fytoplankton, zuurstofgebrek), de emissies van niet natuurlijke stoffen (met als gevolg achteruitgang van soorten en onevenwichtigheid in de voedselketen) en structurele veranderingen in de dynamiek als gevolg van kanalisering, inpoldering en verdieping van de vaargeul. Verbindingen met het achterland en overgangen zoals kwelders en uiterwaarden zijn op cruciale plaatsen afgenomen. Tegelijkertijd komt in het estuarium door langdurig menselijk ingrijpen de energie van het getij tot ver in het estuarium. In het 2011 heeft PRW de ecologische knelpunten, met hulp van vele experts, in beeld gebracht.

Inmiddels begrijpen we redelijk hoe het systeem werkt. Meer onzekerheid is er nog over de marsroute naar systeemverbetering die leidt tot ecologische verbetering. Er is meer kennis nodig, al dan niet in pilots te ontdekken, om de weg terug te vinden naar een meer natuurlijke steady state van dit estuarium.

In de afgelopen periode zijn veel initiatieven ontplooid in het Eems-Dollard gebied. Met de ontwikkeling van Economie en Ecologie in Balans, het MIRT en het Integraal managementplan zijn verschillende (overheids)processen gestart die zoeken naar oplossingen om de gegroeide onbalans tussen ecologische en economische ontwikkelingen te herstellen. Tegelijk zijn door partijen verschillende initiatieven ontplooid om, in combinatie met veiligheid en gebiedsontwikkeling, stappen te zetten op weg naar habitatherstel langs de randen van het Eems-Dollard gebied. Ook is een begin gemaakt met pilots hoe om te gaan met slib uit het gebied (zie Slimmer met Slib, strategie 6). Echter een helder streefbeeld en een gedragen beeld over de stappen op weg naar daadwerkelijk systeemherstel ontbreken nog.

Kortom, het Eems-Dollard-Estuarium vraagt net als in de periode 2010-2014 om een integrale benadering. Alle elementen uit het streefbeeld komen hier op gebiedsniveau samen. Omdat veel partijen inmiddels verantwoordelijkheid hebben genomen voor het vraagstuk verschuift wel de toegevoegde waarde van PRW als aanjager. Daarom moet er goed gekeken worden naar de rolinvulling de komende jaren.

Rol PRW

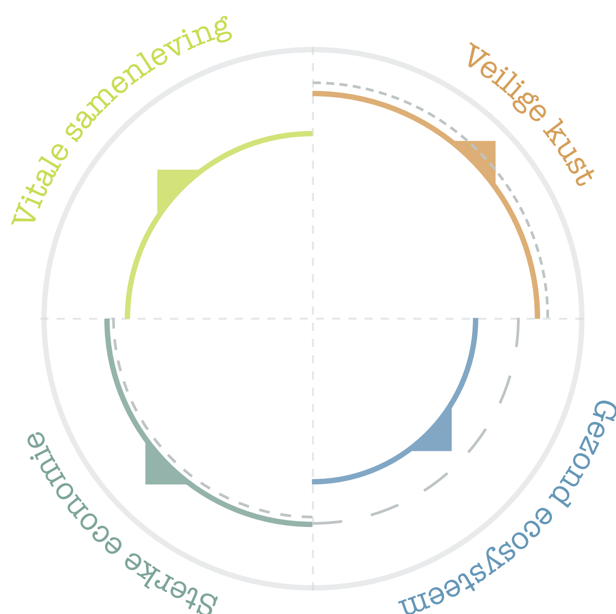
PRW ondersteunt desgevraagd lopende initiatieven, zoals Economie en Ecologie in balans, het MIRT en de doorvertaling van het Integraal Management Plan (IMP) naar besluitvorming en uitvoering. PRW begeleidt daartoe (mede in opdracht van EZ, RWS) samen met de provincie Groningen het programma E&E in Balans. Ook ondersteunt PRW inhoudelijk op dit moment het MIRT op verzoek van IenM. PRW zal door gaan met het - waar nodig - verbinden van initiatieven en partijen helpen om oplossingen te zoeken als dat zinvol en reëel is. PRW zal meer agenderend zijn, daar waar vigerende afspraken of beleid onvoldoende ruimte biedt om tot een systeemsprong te komen.

Daarnaast zet zij voor de periode 2015-2018 in op de volgende sporen:

- Verbeteren leefgebieden; herstel, verbetering en uitbreiding van estuariene leefgebieden en verbinding met achterland, zoals:
  - Ontwikkeling integraal beeld habitatherstel langs de randen van het Eems-Dollard gebied;
  - Ondersteunen voor kansen voor habitatherstel, van idee naar uitvoeringsklare projecten (zie ook strategie 4);
- Definiëren en begeleiden van de follow-up door GSP, RWS en partners van ‘slim met slib’. Bijvoorbeeld door ondersteuning ontwikkeling innovatieprogramma Slimmer met slib;
- Systeem ingrepen (werken aan de oorzaken, op weg naar een gezondere steady state). Ondersteunen bij kennisontwikkeling en kennisontsluiting (in Nederland en over de grens);
- (Mocht het zo ver komen) helpen vormgeven van de bilaterale uitvoeringsorganisatie Eems;
- (Waar nodig) organiseren van verbinding en samenhang, zoeken naar - soms verrassende - verbindingen tussen partijen, binnen Nederland, tussen Nederland en Duitsland [niet losgezongen, maar ondersteunend aan 'meters maken' in de meer formele processen].

Betrokken partijen

RWS, I&M, GSP, RWE, provincie Groningen, Waterschappen, Oevereigenaren, CWN, EZ, Greenpeace, Milieufederatie Groningen, Duitse havenbedrijven, Duitse overheden, Duitse reders, Duitse NGO's, Duitse grondeigenaren.

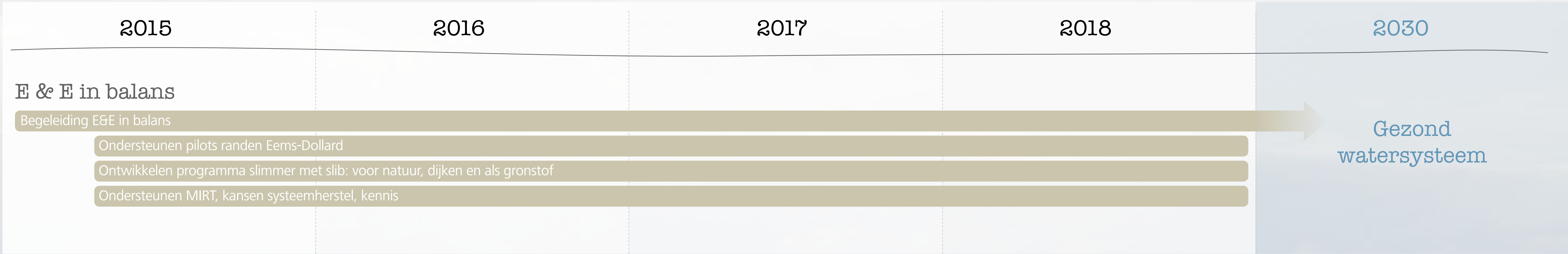

(inter)nationale normen kustveiligheid
(inter)nationale resultaatafspraken natuur
milieuruimte economische ontwikkeling
actuele situatie thema
gezamenlijk gewenst doelbereik

Resultaten strategie 7 in 2018

- Uitgewerkte projectvoorstellen en pilots E&E in Balans;
- Integraal beeld herstelprojecten langs de randen van de Eems-Dollard;
- Innovatieprogramma ‘slimmer met slib’.

Eems Dollard Estuarium

strategie 8

Duurzaam Waddentoerisme Werelderfgoed

Beleven en verdienen

Ontwikkeling van uitvoeringsstrategie en bundeling van kracht

Het 'merk' Waddenzee Werelderfgoed op een hoger plan, vanuit eigen identiteit

Bijdrage aan het bereiken van het streefbeeld

In 2009 zijn de Duitse en de Nederlandse Waddenzee door de UNESCO aangewezen als Werelderfgoed gebied. Met de aanwijzing van het Deense deel van de Waddenzee in 2014 is de gehele Waddenzee één Werelderfgoedgebied. Tegelijk ligt in Nederland het Werelderfgoed tussen vijf Waddeneilanden die economisch in belangrijke mate afhankelijk zijn van de recreatie en toerisme, en de vaste wal kust met een 'ijle' economische structuur en die te maken heeft met krimp. Jaarlijks komen er in het internationale Waddengebied zo'n 10 miljoen toeristen. In Nederland gingen in 2010 zo'n 1 miljoen mensen voor een korte of lange vakantie naar de Waddeneilanden. Ook gaan jaarlijks ongeveer 200.000 mensen (2014) mee met een georganiseerde waddenexcursie. We zien dat dit aantal stijgt. De Waddeneilanden zijn favoriet, maar de noordkust van Groningen, Friesland en Noord-Holland heeft nog volop potentie voor het versterken van een duurzame Waddenbeleving, recreatie en toerisme. Kiezen voor ontwikkeling van duurzaam toerisme betekent ook dat niet alles kan en dat niet elke groep toeristen een doelgroep is. Over de vindbaarheid van het aanbod is nog wel iets te zeggen, net als over het meegroeien van producten met de veranderende wensen van klanten.

Recent heeft de Waddenacademie een aanzet geven hoe investeringen uit het Waddenfonds kunnen leiden tot het versterken van de sociaaleconomische positie van de inwoners van het kustgebied van het Waddengebied. Centrale vraag hierbij is: hoe kan de sociaaleconomische positie van de bewoners in het kustgebied van het waddengebied worden verbeterd door werkgelegenheid te creëren die past bij de bewoners en die geen negatieve effecten heeft op, maar zelfs kan bijdragen aan de unieke natuurwaarden van het Waddengebied? Welke mogelijkheden zijn er om deze natuurwaarden verder zodanig te ontwikkelen dat ze een dragend onderdeel vormen van de lokaal en regionale economie? De Waddenacademie adviseert daarbij om, passend bij de huidige structuren, naast voedselvoorziening en zakelijke en persoonlijke dienstverlening, te investeren in toerisme en recreatie om de meerwaarde van de Werelderfgoed status van trilaterale Waddengebied beter te benutten.

Ontwikkeling van een duurzame Waddentoerisme levert een bijdrage aan een duurzame Waddeneconomie en vergroot het draagvlak onder natuurherstel. Voor de periode 2015-2018 willen we meer aandacht schenken aan recreatie en toerisme in het werelderfgoed gebied Wadden.

Afbakening en samenhang

Tijdens de trilaterale conferentie in Denemarken in 2014 is de gezamenlijke duurzame toerisme strategie Werelderfgoed vastgesteld en ondertekend door de gezamenlijke overheden, NGO's en recreatie-organisaties. Vanuit het coördinatorschap Werelderfgoed voert de 'aanjager Werelderfgoed' in Nederland concrete activiteiten uit, zoals de productie van een 'toolbox' Werelderfgoed, bebording, eenduidige marketing, etc. Uiteindelijk doel is te komen tot een grotere coördinatie binnen een aantal activiteiten rondom Werelderfgoed en een betere zichtbaarheid van het Werelderfgoed Waddenzee.

De trilaterale Duurzaam Toerisme Strategie voor Werelderfgoed Waddenzee bevat veel handvatten om voor de toekomst te komen tot een betere kwaliteit van het toerisme. De uitvoering van de strategie is echter nog niet verankerd. Daarnaast zijn er steeds meer excursies, activiteiten en festivals, etc. Er zijn veel samenwerkingsverbanden, maar zeker niet Waddenbreed. Ook op het gebied van marketing wordt het gebied wel provinciaal maar niet als één Werelderfgoed in de markt gezet.

In opdracht van het Ministerie van EZ is in 2014 door het Programma naar een Rijke Waddenzee een eerste verkenning uitgevoerd in hoeverre via een programmatische aanpak meerwaarde kan worden gegeven aan deze initiatieven. Daarbij is het bestaande aanbod op het gebied van voorlichting, educatie en toerisme langs de waddenkust geïnventariseerd, en is gesproken met ondernemers, overheden, natuurorganisaties, marketingorganisaties hoe het 'merk' Waddenzee Werelderfgoed beter benut kan worden, zowel vanuit de bewoners van het gebied als vanuit toerisme.

Vanuit die veelheid van initiatieven klinkt de vraag naar samenwerking en uitvoeringskracht. Er is veel bedacht, maar het ontbreekt echter nog aan samenhangende acties.

strategie 8

Rol PRW

Het Programma naar een Rijke Waddenzee is in 2010 ingesteld om de realisatie van het streefbeeld van een rijke Waddenzee te versnellen. Dit heeft PRW gedaan door initiatieven waar nodig te bundelen en door partijen te ondersteunen met kennis of capaciteit om te komen tot uitvoering. Niet om de uitvoering over te nemen. Met die ambitie wil PRW zich ook inzetten voor een duurzame Waddentoerisme voor het Werelderfgoedgebied. PRW wil haar capaciteit en organiserend vermogen inzetten om met de verschillende partners een impuls te geven aan het duurzame Waddentoerisme passend bij de status van het gebied als Werelderfgoed. Dit door bestaande initiatieven bijeen te brengen, gezamenlijk samenhang te organiseren en aanvullende capaciteit te organiseren.

PRW heeft de ambitie om met alle partijen in de regio en trilateraal in de komende periode die programmalijnen verder te ontwikkelen en bijeen te brengen. Zeker niet om 'zaken dubbel te doen' maar om de lijnen bij elkaar te brengen en in samenhang te organiseren.

Strategie 8a: Ontwikkeling van strategie en bundeling van kracht

De strategie Duurzaam Waddentoerisme Werelderfgoed is nog nieuw en kent nog geen organisatie. EZ, provincies en gemeenten willen het initiatief nemen om gezamenlijk de krachten te bundelen en, met ondersteuning van PRW, een team te vormen om gezamenlijk te komen tot concrete uitvoeren van acties in een meerjarenprogramma met als doel de (internationale) Waddenzee als toeristisch reisdoel te upgraden naar Werelderfgoedniveau. Beleven, verdienen en versterken van de natuurwaarden gaan hier samen. Daarbij gaat het om een team vanuit de provincie(s), de (Ned.) voorzitter van de trilaterale werkgroep sustainable tourism, de huidige coördinator Werelderfgoed, PRW en (een) vertegenwoordiger(s) vanuit de marketingorganisaties. Dit onder aansturing van de huidige 'trojka' Werelderfgoed. Dit team van mensen kan de spin in het web worden. Centraal aanspreekpunt, aanjager van acties en verbinder van initiatieven. Zo mogelijk kan het uitgroeien tot een klein programmabureau.

Rol PRW

PRW kan een aanjaagrol invullen voor het opzetten van dit team, ter ondersteuning en het verder uitwerken van een meerjarenprogramma. De basis hiervoor ligt in de Trilaterale Sustainable Tourisme Strategy, de Samenwerkingsagenda beheer, de uitwerking daarvan vanuit PRW in 2014 en het provinciaal toeristisch en beleid.

Hierbinnen kunnen in ieder geval een aantal programmalijnen worden onderscheiden:

- 8b. Identiteit als basis voor een gedeeld streefbeeld duurzaam Waddentoerisme
- 8c. Marketing en product-markt-partner combinaties
- 8d. Faciliteer ondernemers en overheden
- 8e. Actieplan vaarrecreatie
- 8f. Trilateraal verbonden

Strategie 8b: Identiteit als basis voor duurzaam Waddentoerisme

Tussen veel verschillende initiatieven kan onderlinge samenhang ontstaan wanneer er sprake is van een gedeelde richting. Bijvoorbeeld door een streefbeeld of door het gezamenlijk formuleren van de identiteit van het gebied. Een identiteit begint bij de kernwaarden van het gebied en bij de beleving van de bewoners. Het Waddengebied is groot, er zal sprake zijn van meerdere identiteiten. Als geen ander kunnen de bewoners de plekken laten zien waar ze trots op zijn en de verhalen vertellen die de identiteit met zich meedragen. Door bezoekers van het waddengebied in een dergelijk proces te laten participeren, vertalen we de identiteit in de taal die bij bezoekers aansluit. Door de trots van de regio aan te boren, te verwoorden en vooral te verbeelden ontstaat een verhaal. Dit verhaal vormt de basis voor een strategie voor duurzaam toerisme.

Strategie 8c:
Marketing en Product – Markt – Partner combinaties

Op basis van de identiteit en de daaruit ontwikkelde strategie voor duurzaam toerisme, kunnen producten voor doelgroepen ontwikkeld worden vanuit een gezamenlijk interprovinciaal/nationaal marketingplan voor het Werelderfgoedgebied Waddenzee. Hoe zit je het gebied in de markt, wat ga je doen, voor wie en met wie. De (gezamenlijke) provinciale marketingorganisaties hebben hier een belangrijke rol, mogelijk samen met het NBTC.

Strategie 8d:
Faciliteer ondernemers en overheden

Ondernemers wachten niet tot het nieuwe team beleving werelderfgoed is gevormd, die hebben nu al initiatieven en ideeën en zoeken een coördinatiepunt voor hun vragen. De werkzaamheden van de huidige coördinator Werelderfgoed worden voortgezet en waar nodig versterkt. Concrete activiteiten ('toolbox' werelderfgoed, bebording, eenduidig marketingmateriaal) komen niet stil te liggen maar komen in het licht te staan van de gezamenlijk geformuleerde identiteit van het gebied. Ook het bijeen brengen van ondernemers met goede ideeën kan hiervan onderdeel zijn.

Strategie 8e:
Actieplan Vaarrecreatie

Het Actieplan Vaarrecreatie Waddenzee zal in de periode 2015-2018 worden uitgevoerd. Bedoeling van dit plan is het versterken van de lokale economie door de jachthavens optimaal te laten functioneren voor de varende bezoeker van het Werelderfgoed Waddenzee én tegelijkertijd de noodzakelijke rust voor vogels en zeehonden te bewaren. Dit door slimme zonering en geleiding, en door de wadvaarder een unieke beleving te bieden, met een passende toegang tot de Waddenzee, met een veilige vaart en met gerichte informatie en communicatie met wadvaarders over de natuur van de Waddenzee. De uitvoering van het plan wordt periodiek geëvalueerd en bijgestuurd.

PRW begeleidt de uitvoering van het programma en ondersteunt in de communicatie. PRW zal de goede ervaringen uit de samenwerking benutten voor andere initiatieven binnen de strategie Duurzame Waddentoerisme.

Strategie 8f:
Trilateraal verbonden

Vanuit dit nieuwe team worden ook de trilaterale inspanningen vanuit Nederland gevoed, waaronder de werkgroep Sustainable Tourism en de verdere verkenning van de Foundation en de voorbereiding van het Interreg Prowad project.

Betrokken partijen

Waddenprovincies, EZ, gemeenten NBTC, ondernemers, CWN, CWSS, Stichting Unesco Werelderfgoederen Nederland.

Resultaten strategie 8 in 2018

- Een gezamenlijk programma en afgestemde inzet Duurzaam Waddentoerisme;
- Een streefbeeld en uitvoeringsgericht meerjarenprogramma Duurzame Waddentoerisme;
- Een interprovinciaal gedragen overkoepelende marketingstrategie;
- De trilaterale foundation als 'eigenaars van de toekomst';
- Selectie van investeringsmaatregelen via bv Waddenfonds passend binnen streefbeeld en Rijke Waddenkust;
- Herkenbare uitstraling, incl. bebording, 'toolbox', marketing-uitingen, etc.;
- Leerervaringen Actieplan Vaarrecreatie.

Beleving van het Werelderfgoed

strategie 9

Effecten van externe invloeden

Onderdeel van een groter geheel

Omgaan met onzekerheden

Bijdrage aan het bereiken van het streefbeeld

De (Nederlandse) Waddenzee is onderdeel van een groter geheel. Niet alleen van een groter natuurlijk systeem, zoals zeeën en rivieren, maar ook beleidsmatig onderdeel van een groter geheel. Waar PRW werkt aan natuurherstel en duurzaam gebruik, werken andere programma's aan bijvoorbeeld veiligheid en het dagelijks beheer van de vaargeulen en dus van de bereikbaarheid van de eilanden. Ontwikkelingen op de Noordzee, op de eilanden, de kwaliteit van het rivierwater, maar ook klimaatverandering en de indringing van exoten hebben allemaal invloed op natuurwaarden en het ecologisch functioneren van de Waddenzee. Ook in het Eems-Dollard gebied is de werking van externe invloeden goed merkbaar.

Door meer aandacht te hebben voor externe ontwikkelingen, kunnen we beter begrijpen hoe we daarmee moeten omgaan om het streefbeeld van 2030 daadwerkelijk te kunnen realiseren. Meer nadrukkelijk aandacht voor externe factoren en de morfologische en ecologische effecten daarvan is een belangrijk aandachtpunt voor de periode 2015-2018.

Rol PRW

Het wel/niet inzetten van de geformuleerde strategieën van het PRW en de effecten op natuurherstel die we daadwerkelijk waarnemen, moeten steeds beoordeeld worden in de context van het grotere geheel, inclusief de externe factoren.

Het is niet de rol van PRW om de onderzoeken uit te voeren of te laten uitvoeren, maar zij kan wel in overleg met partnerorganisaties, opdrachtgevers van het programma en de Waddenacademie de onderzoeksvragen formuleren die er vanuit de praktijk van het PRW zijn. We zoeken ook nadrukkelijk de samenwerking met (de opvolgers) van het Deltaprogramma, maar ook bijvoorbeeld door het ondersteunen van de lange termijnanalyse morfologische ontwikkeling Waddensysteem, zoals in de Samenwerkings-agenda beheer is geprogrammeerd.

Aandacht voor de ecologische effecten van klimaatverandering

Vanuit het Deltaprogramma is aandacht gevraagd voor de veranderingen in de zandbalans tussen de kwelders, Waddenzee, de eilanden en buitendelta's. Eén van de constateringen was een toenemende erosie van de zandbuffers in de buitendelta's. Tegelijk was de constatering dat sommige kwelders meer ophogen, dan dat we gemiddeld zouden mogen verwachten gezien de zeespiegel. Tegelijk is op sommige plekken sprake van 'verondieping' van de geulen. Aan de andere kant zijn signalen dat zomerstormen leiden tot een toename van vogelsterfte op de kwelders. Ook is de Waddenzee door haar geringe diepte sterk gevoelig voor temperatuurstijging. We zien ecologische effecten, onder meer een veranderende samenstelling van soorten en de invloed van exoten.

Effecten van zandsuppleties

In de afgelopen jaren is de omvang van zandsuppleties toegenomen. Daarbij moet niet alleen gedacht worden aan zandsuppleties langs de eilanden, maar ook aan de grote suppleties langs de Hollandse kust en mogelijk in de toekomst via pilots op de buitendelta's (in het verlengde van de analyses vanuit het Deltaprogramma). Zandsuppleties hebben morfologische effecten zoals veranderende bodemsamenstelling (onder andere door gebiedsvreemd materiaal) en het 'verondiepen' van geulen. Zandsuppleties hebben ook ecologische effecten, zoals NIOZ onderzoek uitwijst. Er is een correlatie tussen de ontwikkelingen van de visstand en de frequentie en locaties van de zandsuppleties. Tegelijk wordt van de kant van Deltares aangegeven dat de invloed minder groot is dan gedacht, doordat er niet zoveel gebiedsvreemd zand binnenkomt, maar dat het vooral gaat om interne zandtransporten. Dit heeft nader onderzoek nodig.

Exoten

Naast de gevolgen van temperatuurstijging op het voorkomen van exoten, is er ook door de toename van beroeps- en recreatievaart een toename van het aantal exoten in de Waddenzee te zien. Op Europees niveau gaat vanaf 1 januari 2015 de richtlijn exoten van kracht en is Nederland verplicht een uitvoeringsprogramma op te stellen. Dit is primair een beleidsopgave van het ministerie van Economische Zaken. Idealiter zou het voorkomen van het introduceren van ongewenste exoten onderdeel zijn van de verschillende beleidsterreinen.

Ook binnen UNESCO Werelderfgoed zijn doelen gesteld voor exoten en ligt er nu de vraag naar een uitvoeringsprogramma. Binnen het trilateraal Waddensecretariaat wordt nu gekeken welke rol de trilaterale samenwerking hierin kan vervullen, en in het verlengde daarvan welke bijdrage PRW hieraan kan leveren.

Vervuilende stoffen

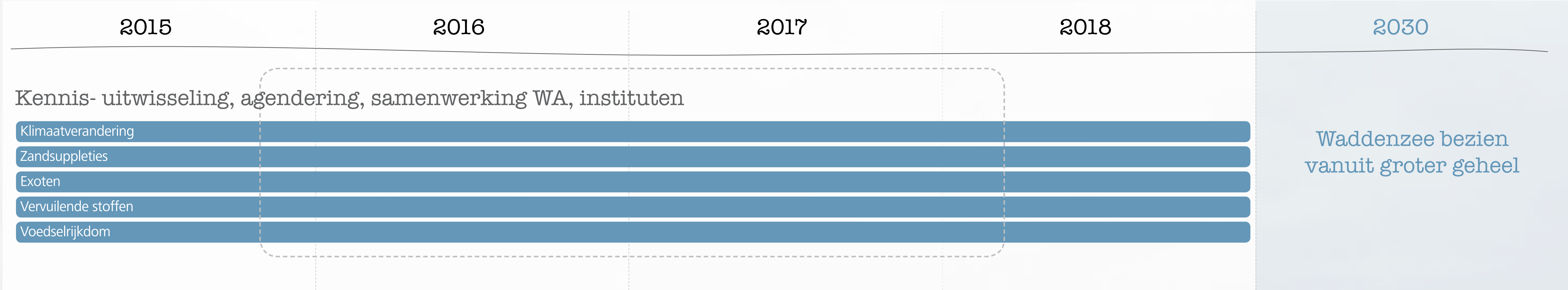
Het thema vervuilende stoffen is een beetje van de radar verdwenen, maar vraagt opnieuw om aandacht. We zien bijvoorbeeld betere resultaten bij het zeegrasherstel in de gebieden ten oosten van de Elbe dan in Nederland. Het is denkbaar dat de samenstelling van het water van de Rijn een rol speelt in het uitblijven van het herstel van het zeegras in de Nederlandse Waddenzee. Maar bijvoorbeeld ook restanten van medicijnen, plastic soep, residuen van bestrijdingsmiddelen vragen om aandacht.

Eutrofiëring

De sterk verminderde aanvoer van stikstof en nitraat naar de Waddenzee heeft haar invloed op de ontwikkeling en productiviteit van de Waddenzee. Herstel van het voedselweb zal steeds in het licht van deze ontwikkeling gezien moeten worden.

Effecten van externe invloeden

7. Organisatie van de uitvoering

7.1 Herijking van de programma-organisatie

PRW staat in de periode 2015-2018 voor nieuwe uitdagingen. Meer opdracht-gestuurd werken in combinatie met het behouden van flexibiliteit vanuit het gezamenlijke streefbeeld voor een Rijke Waddenzee is een opgave voor de nieuwe organisatie.

Een andere opgave is de eindigheid van het programmabureau in zijn huidige vorm, terwijl sprake is van een planhorizon die loopt tot 2030. Het is niet realistisch te veronderstellen dat dan het streefbeeld is verwezenlijkt of dat samenwerking aan een rijke Waddenzee niet meer nodig is. Daarbij is het belangrijk een koppeling te leggen met de nieuwe Samenwerkingsagenda beheer voor de Waddenzee.

Elementen voor de nieuwe organisatie

Vier jaar ervaring leiden, in combinatie met de hiervoor genoemde uitdagingen en adviezen, tot het volgende overzicht van elementen die van belang zijn voor het opzetten van de nieuwe organisatie.

Elementen die in de vernieuwde organisatie behouden moeten blijven:

- De verankering van de betrokkenheid van overheden, CWN en gebruikers;
- De goede wisselwerking met het Waddenfonds, de Waddenacademie, het internationale trilaterale overleg (CWSS), de Beheerraad en de Samenwerkingsagenda;
- De inhoudelijke expertise binnen het programma (inhoudelijk kunnen meedenken, kennis eenvoudig kunnen ontsluiten en bundelen);
- Overzicht over de totale herstelopgaven voor de Waddenzee (dus ook voor die opgaven en projecten waarin PRW geen rol speelt);
- Op eigen initiatief kunnen handelen, vanuit het gezamenlijke streefbeeld en afgeleide strategieën.

Elementen die in de vernieuwde organisatie versterkt moeten worden:

- Resultaatgericht werken in projecten (daadwerkelijk projecten uitvoeringsgereed maken en aan de grond kunnen zetten, projectbewaking etc.);
- De verankering van de betrokkenheid en inbreng van economische gebruikers;
- De binding met 'Den Haag', voor zowel EZ als I&M;
- De transparantie in aansturing vanuit het programma-management;
- Het meer bewust organiseren en uitdragen van de "leren door doen"-ervaringen, zowel qua inhoudelijke resultaten als werkwijze.

Elementen die in de vernieuwde organisatie aangepast moeten worden:

- De huidige werkzaamheden zijn onderverdeeld in clusters, gebaseerd op de ontwikkeltrajecten. Deze komen steeds dichter bij elkaar te liggen, waardoor de verdeling in vier clusters niet langer effectief is. Een meer flexibele en geïntegreerde verdeling en uitvoering van het werk is nodig;
- Binnen het huidige programmateam lopen de klankbord- en sturing van de werkzaamheden door elkaar. Programmamanagement, programma-uitvoerders en vertegenwoordigers van gelieerde overheden en betrokken organisatie zitten er bij elkaar, zonder dat duidelijk is wat mandaat en functie van het team zijn.

Elementen die nieuw zijn:

- Nieuwe (expliciete) opdrachtgevers. In de eerste periode werd de financiering vooral opgebracht door EZ (90%) Nu komen daar I&M, Rijkswaterstaat en de drie waddenprovincies bij. De CWN wordt ook als opdrachtgever gezien vanwege haar verbondenheid met de doelstelling van het programma, haar betrokkenheid in de uitvoering en inbreng;
- De eindigheid van de programmaorganisatie eind 2018 in deze vorm. Dit is van invloed op de uitvoeringsagenda van PRW om te voorkomen dat er eind 2018 werkzaamheden tussen wal en schip belanden of de rol van PRW nog niet elders is belegd, temeer omdat het gezamenlijke streefbeeld een planhorizon kent tot 2030.

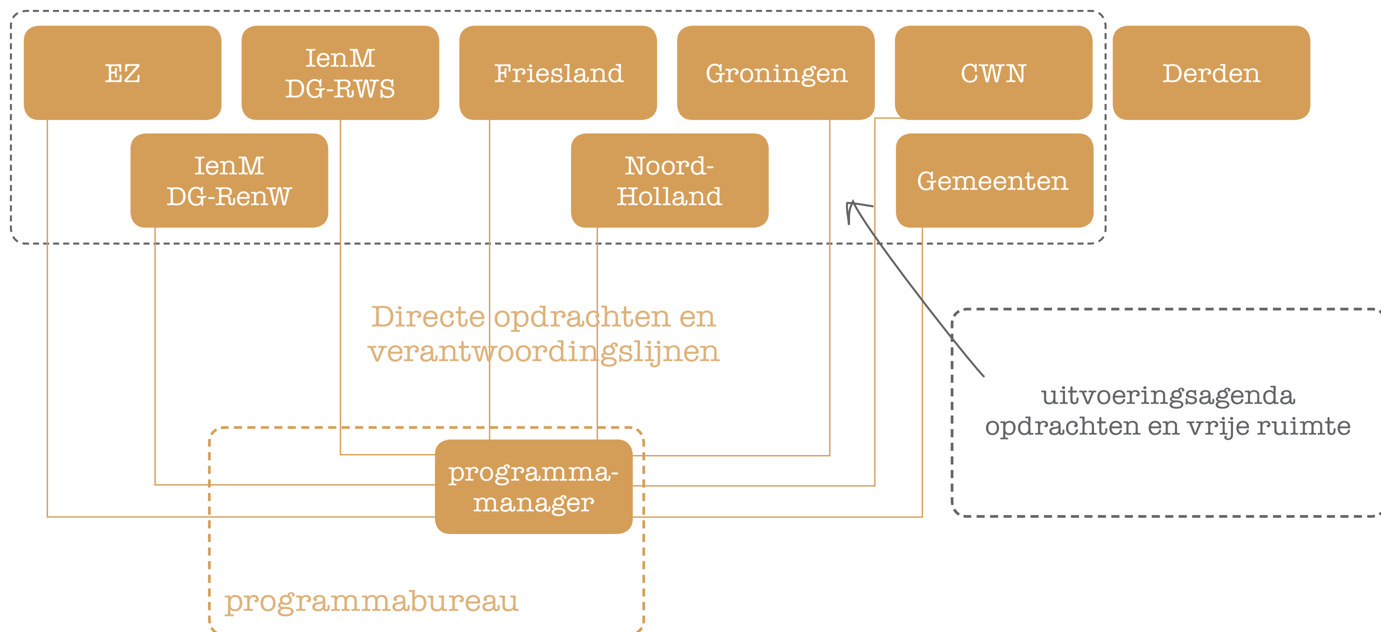
7.2 Opdrachtgeverschap en aansturing

De aansturing van het programma loopt langs twee lijnen: via de directe opdrachtgever – opdrachtnemer relatie en via de bundeling van de gezamenlijke opdrachten van alle opdrachtgevers.

1. De directe opdrachtgever-opdrachtnemer relatie tussen financiers (Ministerie van EZ, de individuele Waddenprovincies, Ministerie van I&M, DG-R&W en DG-RWS, CWN en mogelijke derden (als bijvoorbeeld gemeenten, waterschappen of het Waddenfonds)) en de programmadirecteur voor wat betreft de door het programmabureau uit te voeren taken.

   Jaarlijks wordt, passend binnen de financiële afspraken, door de opdrachtgevers aangegeven welke producten en/of inzet zij verwachten. Het is de bedoeling dat de opdrachtgevers met ingang van 2015 hiervoor ieder najaar een soort 'opdrachtbrief' vaststellen voor het komend jaar. Daarin staan de gevraagde producten en een verdere concretisering van de bijdrage aan de programmaorganisatie. Periodiek (twee keer per jaar) wordt de voortgang van de uitvoering van de opdrachten tussen de opdrachtgever–opdrachtnemer besproken, via respectievelijk:
   - EZ: (intern) Opdrachtgeversoverleg mosseltransitie en natuurherstel;
   - I&M (DG-R&W en DG-RWS): gezamenlijk overleg Wadden coördinatoren van I&M, RWS en programmadirecteur;
   - Provincies: gezamenlijk overleg directeurenoverleg Waddenprovincies en programmadirecteur;
   - CWN: directeurenoverleg CWN.
2. De bundeling van de bovengenoemde opdrachten ('jaarbrieven') en eigen initiatieven, vanuit het gezamenlijk streefbeeld van een Rijke Waddenzee, tot een jaarlijks vast te stellen Uitvoeringsagenda. De vaststelling van deze agenda vindt plaats door het gedelegeerd Opdrachtgeverscollectief Beheer Waddenzee (OBW). Het vaststellen en bespreken van deze gebundelde opdrachten is van belang omdat het uiteindelijk gaat om het realiseren van gezamenlijke doelen. Hiervoor wordt gebruik gemaakt van het recent opgerichte Opdrachtgeverscollectief voor de Samenwerkingsagenda Beheer. Naast de vaststelling van de Uitvoeringsagenda worden ook de hieraan gekoppelde Begroting, het Jaarverslag en de bewaking van de koers van PRW geagendeerd voor dit overleg. Het Jaarverslag wordt na vaststelling door het Opdrachtgeverscollectief aangeboden aan de opdrachtgevers, het RCW en de Beheerraad.
   Dit opdrachtgeverscollectief bestaat uit de regioambassadeur van EZ, de gedeputeerde van Groningen (namens de drie Waddenprovincies), de directeur Grote Wateren van Staatsbosbeheer (namens de Coalitie Wadden Natuurlijk) en de HID van Rijkswaterstaat (mede namens DG-R&W). Daarnaast ontvangen ook de vertegenwoordigers van de vaste wal- en eilandgemeenten een 'standing invitation' voor het OBW. Rijkswaterstaat zal de komende periode het voorzitterschap op zich nemen.

Opdrachtgeverscollectief Beheer Waddenzee ('collectief eigenaarschap en koers') programma

7.3 De werkorganisatie

Op hoofdlijnen vraagt de werkorganisatie:

1. Een programmanager;
2. Een ondersteunende staf (secretariaat, communicatie, financiën, kennis);
3. Een goede verbinding met de (achterban van de) opdracht gevende partners;
4. Een vast klein team van 'trekkers' van ontwikkel strategieën dat de strategie uitzet, projectleiders aanstuurt, het overzicht houdt, nieuwe kansen signaleert;
5. Projectleiders;
6. Een contactgroep / programmateam;
7. Een goede wisselwerking met het Waddenfonds, Waddenacademie, CWSS, Beheerraad en de Samenwerkingsagenda.

Ad 1. De leiding van de werkorganisatie is belegd bij een programmamanager, die de dagelijkse gang van zaken coördineert, de inhoudelijke strategie en rol bewaakt en contacten met de opdrachtgevers en op bestuurlijk niveau onderhoudt. De programmadirecteur wordt geleverd door EZ als eerst verantwoordelijke voor het programma.

Ad 2. De programmamanager en het Kernteam worden ondersteund door een kleine staf waar het secretariaat, communicatie en financieel management is belegd. Tevens is binnen de staf de inhoudelijke kennisborging van het programma belegd (inhoudelijk meedenken, kennismontage, vraagbaak).

Ad 3. PRW kan alleen succesvol zijn als de opdrachtgevers goed verbonden zijn met het programma, en wederzijds bekend is wat er bij elkaar gebeurt. Een directe rol binnen het programmabureau (met voldoende tijdsinzet) van de vertegenwoordigers van de opdrachtgevers is essentieel, opdat ze zich naast de formele opdrachtgeversrol ook 'eigenaar' van het programma gaan voelen. Deze medewerkers brengen bovendien hun netwerk en kennis van de betreffende organisaties in (en omgekeerd), zonder direct als 'belangenbehartiger' van deze organisaties te fungeren.

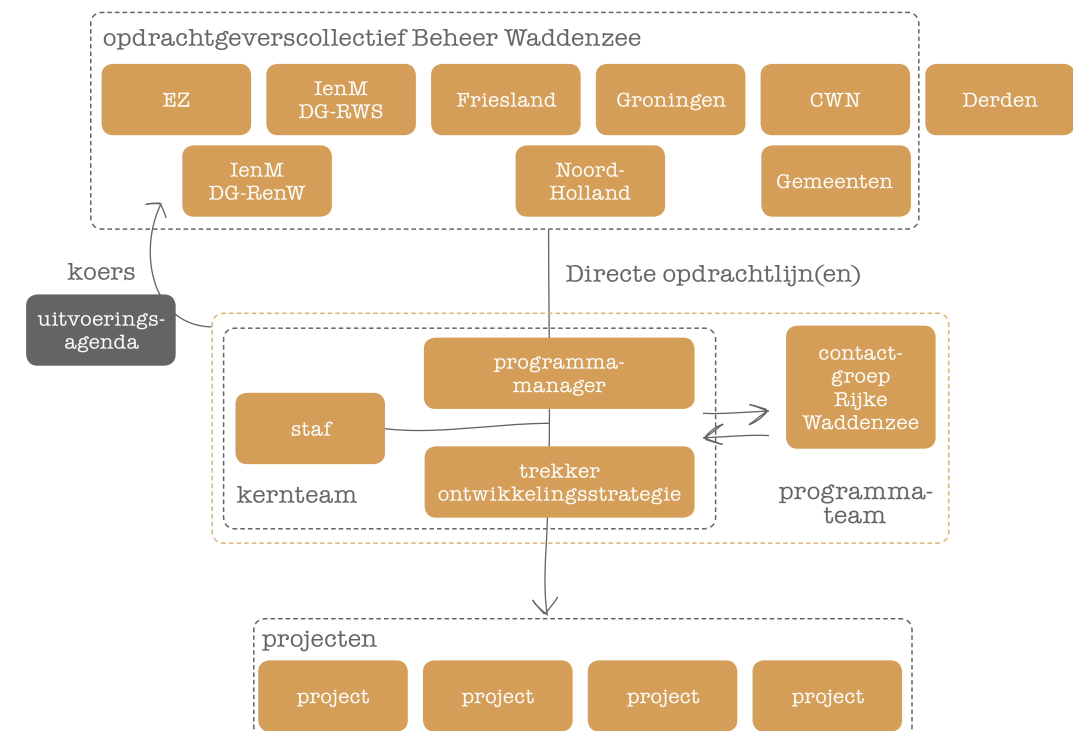
Ad 4. De primaire taak van het programma is en blijft het aanjagen, initiëren, uitvoeringsrijp maken en op verzoek begeleiden van de uitvoering van projecten. Deze werkzaamheden vragen om enkele 'trekkers' van de ontwikkelstrategieën die vanuit de ontwikkelstrategieën en hun inzicht over lopende projecten, kansen en belangen, de projecten aansturen, nieuwe projecten kunnen identificeren, verbinden, bijsturen en uitwerken. Zij kunnen ook zelf projectleider zijn.

Ad 1 t/m ad 4. Het afstemmingsoverleg tussen programmamanager (1), de staf (2), gedelegeerde opdrachtgevers (3) en de trekkers van de ontwikkelstrategieën (4) noemen we het Kernteam. Dit kernteam komt eens per maand (in het begin vaker) bij elkaar en dient in de beoogde open en flexibele overlegsfeer plaats te vinden. Voor dit overleg wordt de voortgang van strategieën en projecten geagendeerd, mogelijke knelpunten en nieuwe kansen. Het Kernteam is gezamenlijk verantwoordelijk voor de voortgang van de strategieën.

Ad 5. De individuele projecten worden getrokken door de trekkers of door speciaal aangestelde projectleiders. Soms worden deze laatsten extern ingehuurd, soms zijn zij afkomstig van de deelnemende organisaties, soms zijn zij tevens lid van het Kernteam. Deze 'inhuur' is tijdelijk, voor de looptijd van het project en opdracht gestuurd.

Ad 6. Het verankeren van de betrokkenheid van de achterbannen van overheden, CWN en gebruikers is een belangrijke succesfactor voor PRW. Inzicht in de verschillende initiatieven in het Waddengebied, de leerervaringen en de voortgang van de PRW-trajecten is belangrijk voor het draagvlak voor het programma, het initiëren van nieuwe projecten, het verbinden van trajecten en het uitwisselen en uitdragen van 'leren door doen' ervaringen. Het huidige Programmateam blijft dan ook bestaan in de vernieuwde opzet van de organisatie maar met een aantal wijzigingen in de opzet. Het overleg staat in het teken van het uitdragen van 'leren door doen'- ervaringen en heeft een klankbordfunctie.

Het CWSS, het Waddenfonds, de Waddenacademie, het secretariaat van de vaste wal- en eilandgemeenten worden, indien gewenst, uitgenodigd om de programmateam bijeenkomsten bij te wonen. Afhankelijk van het thema worden ook andere gebruikers uitgenodigd voor een bijeenkomst van het programmateam.

7.4 Samen werken aan een Rijke Waddenzee

Relatie met de Waddenacademie

In 2008 is de Waddenacademie ingesteld om de kennis over het Waddengebied te vergroten. In de afgelopen jaren hebben PRW en de Waddenacademie op meerdere terreinen samengewerkt (o.a. bij het opstellen van het programma PRW, bij de symposia 'De Tijwisselaar' en 'Praktijk, beleid en kennis voor de zoute kustwateren' en bij verschillende workshops). Dat blijven we doen. Met de Waddenacademie is afgesproken dat wanneer er binnen PRW vragen/informatiebehoeftes zijn over de kenniscomponent de Waddenacademie wordt ingeschakeld wordt voor advies, dan wel om te kijken waar de beschikbare kennis aanwezig is, dan wel om met PRW samen expertsessies te organiseren om de beschikbare kennis te ontsluiten.

Relatie met het Waddenfonds

PRW is via een aantal lijnen betrokken bij het Waddenfonds.

- Bijdrage in de programmering van het Waddenfonds (zoals bv de inbreng van de kansenkaart Randen van de Waddenzee in het concept-Jaarprogramma);
- Ondersteuning partners bij de plan-uitwerking van projecten voor het Waddenfonds.

Op verzoek van het Waddenfonds kan PRW inhoudelijk ondersteunen.

Relatie met de Samenwerkingsagenda beheer Waddenzee

In antwoord op het rapport van de Algemene Rekenkamer "Waddengebied: natuurbescherming, natuurbeheer en ruimtelijke inrichting" is door het RCW, samen met de Beheerraad, het Plan van Aanpak Verbetering Beheer Waddenzee ('de Samenwerkingsagenda beheer') opgesteld. Hierin is vastgesteld welke stappen op korte termijn gezet kunnen worden om het beheer van de Waddenzee te versterken. Als einddoel heeft het RCW de ambitie om in 2018 te werken als één beheerder met één Integraal Beheer- en Inrichtingsplan voor de Waddenzee.

Onderdeel van de Samenwerkingsagenda beheer is te komen tot één afgestemd herstelprogramma vanuit PRW, KRW en N2000. In het Uitvoeringsagenda 2015 zijn de activiteiten vanuit PRW, N2000 en KRW ook gebundeld.

Het secretariaat van de Beheerraad en de Samenwerkingsagenda is belegd bij het Ministerie vanuit EZ. Het Ministerie van EZ heeft dit belegd bij de Programmadirecteur Rijke Waddenzee.

Relatie met het andere programma's in het Waddengebied

In paragraaf 5.2 en hoofdstuk 6, strategie 1, 6, 7 en 8 is de relatie met de andere programma's op het raakvlak ecologie – economie beschreven, zoals het Programma Samenwerkende Waddenzeehavens, Economie en Ecologie in balans en de gezamenlijk te ontwikkelen programma gericht op duurzaam Waddentoerisme.

Het Programmaplan is onder meer getoetst via inhoudelijke 'Kennistafels'. Op de foto staan de deelnemers, inclusief de begeleiders van Programma Rijke Waddenzee en de Waddenacademie.

8. Financiering van het programma

PRW kent de periode 2015-2018 nieuwe en expliciete opdrachtgevers. Dit heeft ook gevolgen voor de financiering en de gedeelde verantwoordelijkheid in mensen en middelen. Meer hierover in dit hoofdstuk.

8.1 Financiering

Een slagvaardige programmaorganisatie vraagt om een stabiele programma-financiering met mandaat. Tegelijkertijd zijn een aantal belangrijke bronnen van financiering voor de uitvoering van maatregelen juist fondsen en bijdragen van andere partijen. Voor de periode 2015-2018 kent PRW het volgende financieringsconcept:

- Gedeelde verantwoordelijkheid in mensen en middelen. De evaluatie en herijking van PRW hebben tot verschuivingen geleid binnen de financiële verhouding van de partners/ opdrachtgevers met het programmabureau. Naast het Ministerie van EZ zullen het Ministerie van I&M (DG-R&W resp. DG-RWS) en de Waddenprovincies bijdragen aan de programmaorganisatie en het versnellingsbudget;
- De coördinatie van het beschikbaar stellen van deze budgetten valt onder verantwoordelijkheid van het ministerie van EZ, de bijdragen zelf zullen van verschillende partijen afkomstig zijn. De programmamanager heeft binnen bepaalde grenzen het mandaat voor de besteding van deze middelen;
- Voor de dekking van de uitvoering van maatregelen zal een beroep gedaan worden op diverse fondsen, waaronder het Waddenfonds, middelen vanuit de KRW, het nieuwe Hoogwaterbeschermingsprogramma, het Europees Visserijfonds, LIFE-gelden en diverse provinciale budgetten.

8.2 Bijdragen aan de programmaorganisatie en het versnellingsbudget

Programmaorganisatie

Voor de komende periode 2015 t/m 2018 stelt het Ministerie van EZ jaarlijks 1 miljoen euro aan middelen beschikbaar voor het programma, het Ministerie van I&M 0,5 miljoen en de drie provincies gezamenlijk ook 0,5 miljoen in mensen en middelen. Daarnaast stelt het Ministerie van EZ in 2015 via de RVO 3000 uur aan projectleiderscapaciteit beschikbaar voor het programma. Voor de periode daarna t/m 2018 is dat jaarlijks 2000 uur.

Naast de financiële bijdrage levert het Ministerie van EZ de programmamanager (1 fte) en een programmacoördinator tevens financieel aanspreekpunt (0,6 fte). Jaarlijks worden de uit te voeren opdrachten vastgelegd in een opdrachtbrief.

De jaarlijkse bijdrage van I&M bestaat globaal uit een 'trekker' voor de ontwikkelingsstrategie 5 (0,6 fte), de huisvestingskosten van het programmabureau en een financiële bijdrage gekoppeld aan concrete opdrachten. Jaarlijks worden de uit te voeren opdrachten vastgelegd in een opdrachtbrief, waarbij onderscheid wordt gemaakt tussen DG-R&W en DG-RWS.

De jaarlijkse bijdrage van de drie Waddenprovincies is een financiële bijdrage gekoppeld aan concrete opdrachten. Na onderlinge afstemming tussen de provincies worden de opdrachten voor elke provincie apart in een opdrachtbrief vastgelegd.

De Coalitie Wadden Natuurlijk draagt capaciteit bij via de inzet van mensen in het Programmateam en vaak als mede-initiatiefnemer bij de ontwikkeling van projecten.

De beschikbaarstelling van deze middelen zal in 2015 in een nieuw Afsprakenkader 2015-2018 worden geborgd.

Versnellingsbudget

Met het versnellingsbudget kan alert worden gereageerd op nieuwe initiatieven, zonder dat de versnelling afhankelijk is van termijnen van fondsen en tranches. Het budget is specifiek inzetbaar voor initiatieven waarvoor bijvoorbeeld een verkenning noodzakelijk is om haalbaarheid en draagvlak van het initiatief een stap verder brengen of om een aanvraag voor bijvoorbeeld het Waddenfonds voor te bereiden.

Contracteren van externen

Afgelopen periode is met name op een aantal - achteraf bezien - langlopende dossiers als mossel- en garnalenvisserij veelvuldig gebruik gemaakt van verlenging of vernieuwing van contracten van PRW met externe adviseurs en procesbegeleiders. Vanwege hun opgebouwde kennis van het netwerk en het proces, alsmede het belang van draagvlak bij bestuurders vanuit verschillende partijen liggen langlopende contracten soms meer voor de hand. Daarom wordt in 2015 door het Inkoop- en Uitvoeringscentrum (IUC) dat voor het Ministerie van EZ de opdrachtverlening faciliteert, in overleg met PRW een raamcontract met partijen opgesteld voor de periode t/m 2018.

8.3 Begroting en verantwoording

De eerder genoemde opdrachten van de opdrachtgevers worden tezamen met de eigen PRW initiatieven gebundeld tot een jaarlijks vast te stellen Uitvoeringsagenda, voorzien van een begroting.

De financiële verantwoording vindt achteraf plaats in het gedelegeerd Opdrachtgeverscollectief Beheer Waddenzee (OBW) en via het Jaarverslag. Het Jaarverslag wordt na vaststelling door het OBW aangeboden aan de opdrachtgevers en het RCW.

De bewindspersoon van het Ministerie van EZ stuurt het Jaarverslag ter informatie aan de Tweede Kamer. Vanuit de provincies zal het jaarverslag worden aangeboden aan GS/PS.

Bijlage 1.
Oplegnotitie verwerking adviezen kennistafels

Inleiding
Wetenschappelijke input, beschikbare kennis, onderzoek en monitoring zijn belangrijke elementen bij het opstellen van het nieuwe PRW programmaplan. PRW hecht belang aan een goede kwaliteitsborging voor de komende vier jaar van het programma. Daarom is de Waddenacademie gevraagd om samen een onafhankelijke review te organiseren van het in ontwikkeling zijnde programmaplan. Daarmee is het feitelijk een praktische actualisatieslag van de Bouwstenen en ontwikkellijnen zoals die heeft plaatsgevonden bij het opstellen van het eerste programmaplan in 2010. Deze review heeft plaatsgevonden in de vorm van een 'kennistafeldag' die PRW en de Waddenacademie gezamenlijk organiseerden op 24 februari 2015.

Vanuit het streefbeeld naar een rijke Waddenzee zijn de nieuwe ontwikkellijnen met bijbehorende projecten op deze dag door wetenschappers en deskundigen getoetst. De kennistafels hebben veel waardevolle adviezen gebracht, die hun uitwerking hebben gekregen in het nieuwe programmaplan.
Het programmaplan heeft daarmee aan kwaliteit gewonnen. Daarom blijft het niet bij een eenmalige kwaliteitsborging middels deze review, maar is er in het programmaplan een leerstrategie opgenomen voor de komende periode waarin kennismontage, organiseren van feedback en explicieter 'leren door doen' sleutelwoorden zijn. En deze leerstrategie krijgt optimaal vorm door de samenwerking tussen PRW en de Waddenacademie.

Zoals gezegd zijn op veel plaatsen in het programmaplan de adviezen verwerkt; van een uitbreiding van het streefbeeld tot een nieuwe leerstrategie, en van een beoogde aanpak in een ontwikkellijn tot de uitvoering van projecten.

In deze oplegnotitie wordt, per kennistafel, op hoofdlijnen aangegeven hoe de adviezen zijn verwerkt. De volledige verslagen van de tafels zijn als bijlagen bij deze oplegnotitie gevoegd.

Kennistafel Morfologie en randen van het Wad
Geconcludeerd wordt dat het streefbeeld van een Rijke Waddenzee uit 2010 nog steeds actueel is, maar – het behalen van het streefbeeld- duidelijker moet worden verbonden met de uit te voeren projecten. In het nieuwe programmaplan is daarom het streefbeeld uitgewerkt tot strategielijnen die vervolgens zijn/worden gekoppeld aan lopende/nieuwe projecten.

Ten aanzien van de projectkeuze is als advies meegegeven prioriteit te geven aan het meer ruimte geven aan de Waddenzee en aan natuurlijke processen daarin. Eco-engineering projecten of andere oplossingen kunnen wel tot het PRW uitvoeringsprogramma horen, maar die houden de valkuil van opportunisme in, omdat daar meestal meer draagvlak voor is dan voor het ruimte geven aan natuurlijke oplossingen. In de betreffende strategieën is dit verwerkt door bij mogelijke projecten voorrang voor / meewerken met natuurlijke processen als richtinggevend aan te geven.

De tafel heeft ook aangegeven dat er meer aandacht nodig is voor, c.q. greep op, de sedimenthuishouding van de Waddenzee als geheel. Dit advies is opgepakt door een strategie geheel te wijden aan deze problematiek en daarbij een duidelijk onderscheid te maken tussen zand- en slibproblematiek.
Wat betreft de Eems-Dollard wordt geconstateerd dat het ecologisch probleem nu goed op de beleidsagenda staat en er veel kennis is ontwikkeld, mede dankzij PRW. Maar maak duidelijk wat de toegevoegde waarde van PRW in dit stadium van de beleidsontwikkeling is, gezien de veelheid van partijen die er al mee bezig zijn. Een meer coördinerende rol, op zowel de kennishuishouding als op een samenhangend maatregelpakket, vanuit een totaalbeeld van de problematiek, is gewenst in de trajecten in het Eems-Dollard estuarium. De strategie die specifiek op de Eems-Dollard problematiek is gericht, is daarom flexibel geformuleerd, opdat nog ruimte is voor verkenning van, en bezinning op, de PRW-rol.
Het advies om de wetenschap nadrukkelijker bij selectie en vormgeving van projecten te betrekken is tot slot verwerkt in de Leerstrategie van het programma en in de vormgeving van de samenwerking met de Waddenacademie.

Kennistafel Voedselweb en biobouwers
Gesteund door de opvatting van de deskundigen voelt PRW zich gesterkt in de intermediaire rol bij het opstellen en uitvoeren van de visserij-akkoorden. Door deze afspraken ontstaan de randvoorwaarden die nodig zijn om het herstel van het voedselweb en biobouwers mogelijk te maken. Hier wordt in het nieuwe programmaplan onverminderd op ingezet.
Een ander belangrijk signaal uit deze groep was om te investeren in meer kennis over het herstel van zeegras en het begrijpen van het systeem. Dit heeft zijn uitwerking gevonden in de strategie voor het completeren van het voedselweb en de Uitvoeringsagenda

Herstel van ecosystemen is een kwestie van lange adem en vereist geduld. De deskundigen adviseren PRW niet te veel te sleutelen aan het systeem en niet te veel te experimenteren met herstelprogramma's. Dat advies is ten dele overgenomen, want ook in het nieuwe programma wordt op een aantal fronten het experiment niet geschuwd. Wel wordt hier nog nadrukkelijker de leerstrategie van PRW aan gekoppeld.

Conform het advies krijgt het thema 'vervuilende stoffen' vernieuwde aandacht in een nieuwe strategie die betrekking heeft op de effecten van externe invloeden. Hierbij is het van belang de rol van PRW in het oog te houden; geen onderzoeken (laten) uitvoeren, maar wel in overleg met onder meer de Waddenacademie de onderzoeksvragen formuleren en agenderen die er vanuit de praktijk van PRW zijn.

Kennistafel Beleving en werelderfgoed
De resultaten van deze tafel hebben hun uitwerking gekregen in een uitbreiding van het streefbeeld als het gaat om recreatie en toerisme dat bijdraagt aan de bescherming en beleving van het Werelderfgoedgebied en het ondernemen met Werelderfgoedklasse. Hiervoor is, met behulp van de adviezen van de kennistafel, eveneens een nieuwe ontwikkellijn/strategie opgesteld die beschrijft hoe de komende jaren gewerkt wordt aan een duurzaam waddentoerisme Werelderfgoed.

Kennistafel Werkwijze
De tafel adviseert PRW duidelijk neer te zetten als netwerkorganisatie met een breder frame dan alleen natuurherstel. Daaraan wordt toegevoegd dat met het streven naar natuurherstel PRW niet neutraal is, en er een rol ligt om (politieke)discussies over keuzes in het Waddengebied te faciliteren. Ook zou de discussie gevoerd kunnen worden om nog een stap verder te gaan; door de streefbeelden ter discussie te stellen (politiseren door te concretiseren) of zelf een standpunt in te nemen. Ook deze tafel pleit voor meer koppeling tussen streefbeeld en acties/projecten. De bredere framing van PRW heeft plek gekregen in de filosofie van het programma en de uitbreiding van het streefbeeld. Maar kent ook een inhoudelijke afbakening.

De adviezen met betrekking tot het agenderen van het belang van monitoring en het versterken van de inzet op 'leren door doen' zijn beiden opgenomen in de nieuwe leerstrategie van het programma.

Met het oog op de eindigheid van PRW in haar huidige vorm zijn ook specifieke adviezen gegeven. Deze hebben een centrale plek gekregen in de interventiestrategie van PRW voor de komende vier jaar.

Bijlage 2.

Verslagen van de kennistafels

Verslag Kennistafel Water, Morfologie en Randen van de Waddenzee, 24-02-2105

1. Overkoepelend commentaar

Het streefbeeld van een Rijke Waddenzee uit 2010 is inderdaad nog steeds actueel. Maar: verbind het - behalen van - het streefbeeld duidelijker met de uit te voeren projecten. Explicieter en zichtbaarder maken: op grond waarvan kies je de projecten?

Daarbij structureler overwegen dan tot op heden uit de agenda van PRW blijkt:

- Meer ruimte geven aan de Waddenzee en aan natuurlijke processen daarin moet voorop staan, dat moet prioriteit hebben bij de projectkeuze. Deze prioriteitstelling kan ook goed verankerd worden aan andere, bestaande ambitiedocumenten op dat vlak, zoals Natuurambitie Grote Wateren van het ministerie van EZ, de PKB en trilaterale afspraken. Het ruimte geven aan natuurlijke processen gaat met name boven de soortenbenadering en eco-engineering ('technische') oplossingen. Tip: durf ook NIET in te grijpen, ook al is er een probleem (en kijk goed wat er dan gebeurt).
- Eco-engineering projecten/oplossingen kunnen wel tot het PRW uitvoeringsprogramma horen, maar die houden de valkuil van opportunisme in, omdat daar meestal meer draagvlak voor is dan voor het ruimte geven aan natuurlijke oplossingen. Voorbeeld van een weinig natuurlijke oplossing: de versterking van de Prins Hendrikdijk op Texel. Kies eco-engineering bij voorkeur alleen in die situaties waar het system al sterk beïnvloed is door technische maatregelen (voorbeeld: Afsluitdijk en Vismigratierivier: die combinatie klopt). En als je voor eco-engineering kiest: altijd motiveren waarom een meer natuurlijke oplossing (nog) niet gaat, c.q. in hoeverre de technische oplossing een opmaat is voor een meer natuurlijke oplossing op de langere termijn.
- Gebruik ook de wetenschap nadrukkelijker bij selectie en vormgeving van projecten; organiseer expertbijeenkomsten als onderdeel van het selectie- en vormgevingstraject, i.s.m. de Waddenacademie ('de mobiele Waddenacademie') en doe dat al in een vroeg stadium van de planvorming zodat geen verkeerde verwachtingen gaan leven.
- Altijd: zorgdragen voor goede monitoring bij projecten. Anders geen 'leren door doen'.
- Strategieën 1-4 (Klimaat en slimme zand- en slibtoevoer versus Kennis van sedimenthuishouding voor veiligheid en biodiversiteit) en 2-5 (De geulen van het Wad versus Verduurzaming havens, havenomgeving en scheepvaart) beter koppelen, daardoor ontstaan ook helderder strategische lijnen.

2. Lacunes

Grootste inhoudelijke lacune: Er is te weinig aandacht voor, c.q. greep, op de sedimenthuishouding van de Waddenzee als geheel. Specifiek:

- Grootschalige en lange-termijn ontwikkeling van het zandige systeem: erosie van buitendelta's, meestijgen van platen met de zeespiegel (of juist te hard stijgen), hoofd- en neveneffecten van zandsuppleties. Welke lange-termijntrends hierin leiden tot welke problemen?
- Idem voor de slibhuishouding: is de Waddenzee inderdaad troebeler geworden en zo ja, is dat wel een probleem en wat zijn de oorzaken?
- Benodigde acties:
  - Algemeen: aandurven om ook dit soort lange-termijn, grootschalige kwesties aan te kaarten, ook al weet je dat deze binnen een termijn van 4 jaar niet kan oplossen.
  - Bij opdrachtgevers (alle 5 overheden doen nu mee aan de financiering en sturing van PRW!) aan blijven kaarten dat goede monitoring en onderzoek nodig zijn om greep te krijgen op deze kwesties.
  - Strategische pilotprojecten ontwikkelen, zoals proefsuppleties op buitendelta's en proeven met geulmanagement, voorafgegaan door adequaat vooronderzoek (niet zomaar iets gaan doen) en begeleid door goede monitoring (opdat leren door doen mogelijk wordt gemaakt).

Andere lacunes:

- Er is te weinig kennisuitwisseling met experts/beheerders van analoge systemen, zoals de Zeeuwse Delta. Voorbeeld: ook een zandig systeem als de Oosterschelde is heel rijk en vruchtbaar. Organiseer die uitwisseling, zodat alle betrokkenen daarvan leren.
- Mijnbouw: gas, zout, zoet grondwater, waarom daaraan niets doen? (zonder dat PRW projectbeoordelaar wordt, want dat is een oneigenlijke rol).
- Stikstof en mestdepositie op de eilanden is te hoog, deels te wijten aan conventionele, intensieve landbouw daar. Probeer de landbouw op de eilanden daarom zover te krijgen dat ze duurzamer gaat werken, met een betere mineralenbalans. Kennis over de werkelijke N-depositie in het Waddengebied is zeer onvoldoende (veel te weinig metingen , grotendeels gebaseerd op modelberekeningen met grote onzekerheden). De gebruikte info over de totale deposities en over de bijdragen van lokale bronnen is ver onder de maat. Ook bestaan er grote onzekerheden over de gehanteerde kritische depositiewaarden van de gevoelige habitats. Kortom feitelijk onderzoek moet gestimuleerd worden.

3. Voor welke programmalijnen is steun? (met een aantal kanttekeningen)

Er is brede steun voor 3 strategische hoofdlijnen:

- Stimuleren vismigratie;
- Stimuleren geleidelijke(r) overgangen wad – vasteland;
- Stimuleren aandacht voor, en kennisontwikkeling rondom, de Eems-Dollard.

Maar ook: de indruk bestaat dat er teveel nadruk op eco-engineering projecten ligt binnen deze lijnen. Daarom: de prioriteiten kritisch evalueren in het licht van het overkoepelende commentaar hierboven (wordt de valkuil van opportunisme voldoende vermeden?).

Overig commentaar:

- Vismigratie en brakwaterzones: versterken ze elkaar, ook als er 's zomers geen zoetwaterspui is? En als er geen spui is, is geen permanente brakwaterzone, zodat typische brakwatersoorten er niet kunnen overleven. Mogelijke remedie: zorg voor meerdere, ruimtelijke gespreide spuien van zoetwater, i.p.v. vrijwel al het zoetwater bij havens grootschalig uit te slaan (vermindert ook het slibprobleem in de havens, dus win-win).
- Kwelders: de vastelandskwelders zijn uiteindelijk - nog steeds - door de mens ontstane structuren, met te weinig dynamiek en natuurlijkheid. Deins daarom niet terug voor grootschalig ingrijpen, zoals grotere arealen van de vastelandskwelders afgraven zodat nieuwe jonge kwelders kunnen ontstaan. Bij voorkeur met nuttig gebruik van de vrijkomende klei, b.v. in dijken. Het huidige beheer neigt naar tuinieren, dat moet je niet stimuleren. (NB: de kwelders op de eilandkoppen en -staarten zijn veel natuurlijker; daar is de natuurkwaliteit vooral gebaat bij het toestaan van meer, natuurlijke, dynamiek.)
- Wees terughoudend met aanleg van voorlanden: daar waar ze niet al zijn ontstaan, zijn ze blijkbaar niet natuurlijk. Aanleggen is dus ongewenst, op plaatsen waar de ontwikkeling in de richting van een kwelder gaat kan het proces soms wat versneld worden (zoals bij project Slibmotor Roptazijl).
- Gebruik van zilte zones t.b.v. slibwinning (wisselpolders, dubbele dijken e.d.): benadruk het - lange termijn - veiligheidsaspect. Maak ook duidelijker welke rol PRW speelt in het belangwekkende traject van de Project Overstijgende Verkenning van het nieuw Hoogwaterbeschermingsprogramma.
- Aanleg van vogeleilanden i.v.m. het beperken van predatie en overstromingen: typisch voorbeeld van soortbeschermende maatregelen. Moet je dat wel willen? Voorbeeld: de versterking van Griend (met zand) of de Fugelpolle (met harde structuren). Is het niet beter om het eiland over te laten aan de krachten van de zee? Plaats deze activiteiten in het perspectief van de natuurlijke arealen van dergelijke telkens verdwijnende, verschijnende of zich verplaatsende structuren op de schaal van het hele Waddengebied. Op basis van die kennis daarna eventueel ingrijpen op het juiste schaalniveau om antropogene belemmeringen weg te nemen en/of natuurlijke processen te stimuleren.
- Zorg voor 'Ruimere Jas' richtlijn bij de toepassing van Natura 2000 in de Waddenzee, vooral om meer ruimte te kunnen maken voor natuurlijke processen (N2000 is nogal soortgericht en rigide in de aanwijzing van de habitats; past niet goed bij een dynamisch systeem als de Waddenzee).
- Eems-Dollard: dat daar een ecologisch probleem is (vooral in de Unterems) staat nu goed op de beleidsagenda en er is veel kennis ontwikkeld, mede dankzij PRW, maar:
  Wat is de toegevoegde waarde van PRW in dit stadium van de beleidsontwikkeling rondom de Eems-Dollard? Gezien de veelheid van partijen die er al mee bezig zijn: selecteer heel goed de thema's waar je aan gaat werken en je rol in dit spel. Maar juist doordat er zoveel partijen mee bezig zijn is een coördinerende rol, op zowel de kennishuishouding als op een samenhangend maatregelpakket, vanuit een totaalbeeld van de problematiek, wel gewenst.

  Mede in dit verband: er liggen nog onopgeloste kwesties zoals de langjarige onderzoekscoördinatie (er is nogal wat hapsnap onderzoek en laagkwalitatief onderzoek gedaan, ook in opdracht van PRW) en de verbetering van de samenwerking met Duitsland (model: Scheldecommissie?).

Uitsmijter van een der leden van het panel: kijk door je oogharen, ook naar andere systemen. Is dan de Waddenzee, als natuurlijk systeem, niet al in een zeer goede staat? Ofwel: moet je nog wel zoveel aan 'natuurherstel' doen? Gewetensvraag voor PRW en andere betrokkenen.

Bijlage 2.
Verslagen van de kennistafels

Verslag Kennistafel Voedselweb en biobouwers

Opening sessie

Katja Phillippart heet als voorzitter alle deelnemers welkom en er volgt een kort voorstelrondje. Han Olff en Tjisse van der Heide hebben zich wegens onvoorziene omstandigheden moeten afmelden, daarmee resteerde het volgende deelnemersveld.

Check op volledigheid

Voordat de uitgewerkt strategieën aan bod komen wordt eerst een check op de volledigheid gedaan. Dekken de uitgewerkte strategieën de lading als het gaat over herstel biobouwers en voedselweb? Over het algemeen herkennen de deelnemers zich in de uitwerking in de 5 strategieën. Toch ontbreekt een aantal belangrijke externe invloeden. Dat is niet alleen klimaat, maar dat gaat ook over vervuilende stoffen, eutrofiëring en de mogelijke invloed van zandsuppleties. De Waddenzee is onderdeel van een groter (eco)systeem. Dat gaat over de invloed vanaf de Noordzee, de verbinding met het zoete water. De Waddenzee vormt als onderdeel van de flyway of swimway een cruciale schakel voor veel internationaal belangrijke soorten De algemene boodschap die wordt meegegeven is dat het voor de realisatie van de ambities van de Rijke Waddenzee belangrijk is om deze externe factoren te betrekken. De vraag is dan in hoeverre PRW ook buiten het domein van de Waddenzee invloed heeft. PRW zal in staat moeten zijn om zaken buiten haar directe domein te agenderen en signaleren en zal door strategisch schakelen de actie bij de andere bevoegde instanties (rijksoverheid, internationale adviescommittees) zoveel mogelijk moeten organiseren.

Verdere werd aangegeven dat de verschillende onderdelen van de strategie geïntegreerd moeten worden beschouwd en, waar mogelijk, geïntegreerd moeten worden aangepakt zodat de verschillende activiteiten elkaar versterken en niet verzwakken. Ook werd aangegeven dat bij ecologische streefdoelen ook goed van te voren naar economische haalbaarheid gekeken moest worden, zodat er geen onhaalbare doelen worden nagestreefd (die vervolgens tot teleurstellingen leiden indien ze niet gehaald worden). Deskundigen vragen op voorhand ook aandacht voor de bijzondere rol van toppredatoren. Vissers klagen over de hoge aantallen aalscholvers en zeehonden. Maar sommige deskundigen en natuurorganisaties vragen ook aandacht voor het herstel van roggen en haaien. ? Ook lijkt het pelagisch systeem soms wat onderbelicht in alle plannen en onderzoeken. Voor beiden is waarschijnlijk geen aparte strategie nodig, maar het is goed om er wel aandacht voor te hebben in de uitwerking van de strategieën.

Bespreking van de strategieën

Strategie 1 Herstel biobouwers

Het belang van het herstel van biobouwers wordt onderkend. Een belangrijke voorwaarde voor herstel die PRW heeft weten te creëren is de aanwijzing van ongestoorde gebieden. Dus gebieden waar geen bodemberoerende visserij plaats vindt. Het herstel van biobouwers is de resultante van lokale condities (waaronder de afwezigheid van zeesterren als gevolg van brak water) en stochastische processen en daarmee lastig voorspelbaar in de ruimte en in de tijd. Op basis van de PRODUS resultaten bleken 2 van de 40 sublitorale mosselbanken stabiel te zijn. 'Peter Herman schat op basis van ervaring in dat je mag verwachten dat circa 5% van het beschermde areaal uiteindelijk een meerjarige bezetting krijgen van sublitorale mosselbanken. Deze onzekerheid vraagt van de initiatiefnemers om duidelijke communicatie over welk herstel men van ingrepen, zoals gesloten gebieden, mag verwachten. Dat is nodig omdat economische activiteiten, zoals de visserij, uit herstelgebieden worden geweerd en men dan wel wil weten wat dat allemaal oplevert. Dus de omgeving moet goed geïnformeerd zijn over de termijnen waarop een herstel wordt verwacht en over de dynamiek in het systeem. Gezien de koppeling met economische activiteiten is het belangrijk dat PRW de ambitieniveaus voor het herstel van biobouwers realistisch formuleert.

Herstel van het zeegras is een mooie ambitie, maar er wordt op gewezen om realistisch te zijn over de kansrijkheid. Talloze hersteloperaties in zowel de Oosterschelde als de Waddenzee hebben nog geen blijvend resultaat opgeleverd. Dat is erg opvallend omdat in de gebieden ten noorden van de Elbe de zeegrassen het juist heel erg goed doen. Peter Herman suggereert dat er mogelijk toch nog stoffen in het Rijnwater zitten (herbiciden werden hier als een mogelijke kandidaat genoemd) die het herstel en de groei van zeegras belemmeren. Daar ga je achter komen door gerichte experimenten in het lab. De groep adviseert in feite om pas op de plaats te maken met het verder uitzetten of uitzaaien van zeegras op nieuwe locaties totdat beter bekend is wat het herstel in de weg zit. Het verder evalueren van de resultaten van alle voorgaande pogingen zou dan een eerste logische vervolgstap zijn. Ten aanzien van het herstel van sublitoraal zeegras is het advies om daar voorlopig zeker nog geen praktijkstart mee te maken, omdat dat nog veel moeilijker is om te realiseren.

De deskundigen wijzen er op dat er meer biobouwers zijn dan mosselen, oesters en zeegras. Ook Arenicola, Lanice, Mya's en Ensis structureren hun omgeving en zijn daarmee ook een biobouwer. Verlies die niet uit het oog. Daarnaast hebben biobouwers ook onderlinge relaties en kan herstel van de ene de ontwikkeling van een andere biobouwer afremmen. De invloed van mzi's is wellicht ook groter dan we denken, want door de mzi's is de graasdruk op delen van het plankton soms onnatuurlijk hoog en dat heeft dan weer invloed op het hele systeem. Het kan helpen om bij de herstelstrategieën voor biobouwers met verschillende scenario's te werken.

Wat de lezers van het document opviel is dat het handmatig recreatief rapen van schelpdieren tot 10 kg per dag is toegestaan. Dat leidt tot verstoring en kan een grote impact hebben op het mogelijke herstel van biobouwers. De draagkracht van bestanden zoals oesters is namelijk helemaal niet zo hoog. Er dreigt al snel een situatie van overexploitatie. Daar dien je aandacht voor te hebben, zeker als je initiatieven gaat ondernemen om de platte oester weer te herintroduceren. De exploitatie van deze soort heeft in het verleden duidelijk gemaakt dat deze gevoelig is voor overbevissing.

Strategie 2 Herstel broedsucces van vogels

Deze strategie kon rekenen op een kritische reflectie. De aanwezige deskundigen vonden het voor de onderbouwing van de strategie een sterk punt dat er al heel veel kennis en gegevens over vogels beschikbaar zijn, maar daar bleef het qua sympathie voor de voorstellen en ambities dan ook bij. De deskundigen zouden graag eerst wel eens willen weten waarom het nodig is om het broedsucces te verbeteren? Welke aanwijzingen zijn er dat dat een probleem is en voor welke soorten geldt dat dan? In natuurlijke systemen is er altijd sprake van groepen die het een tijdje goed doen en groepen die het dan wat minder doen. Vaak zijn de rollen dan na verloop van tijd in een goed functionerend systeem weer omgedraaid. Dus men was daar nog geenszins van overtuigd. (noot van de secretaris: in het gezelschap zaten geen vogeldeskundigen, dat zou de uitslag wellicht stevig hebben kunnen beïnvloeden).

De aanwijzingen die PRW thans heeft is dat het minder goed gaat met de schelpdieretende vogels en men vermoedt ook dat de kwelderbroeders last hebben van een toenemende frequentie van zomerstormen. Hier blijkt achteraf, in tegenstelling tot wat er op de vergadering ter sprake kwam wel, evidentie voor. zie van de Pol et al JAE 2010. Vandaar ook de voorstellen om te werken aan verhoging van de kwelders en de opgroeigebieden.

Dat laatste ging zowel de ecologen als de morfologen in de kruisbestuivingsgroep toch te ver. Dynamisch kustbeheer en het verhogen van kwelders gaan niet samen. De noodzaak om tot dit soort ingrepen over te gaan werd dan ook op voorhand niet gedeeld en men adviseert dringend om het spoor van artificiële kwelderophoging los te laten. De betekenis van de Waddenzee als natuurlijk dynamisch gebied werd genoemd.

Als je op deze strategie stappen wil zetten dan is het van belang om dat eerst heel specifiek te maken over welke soorten je het hebt en daar dan eventueel een herstelprogramma bij te bedenken. En ga dan vooral geen kwelders opspuiten, dat doe je niet als PRW. Het systeem kan van nature al meegroeien.

Er is wel begrip dat je als overheid en beheerder de starre natuurdoelen van de Europese richtlijnen je dwingen om tot herstelmaatregelen over te gaan, maar dan wel graag met beleid, kennis en kunde.

Strategie 3:Opzetten van een visstrategie

Herstel van de visgemeenschap wordt erkend als een belangrijk doel. Sterk aan de voorgestelde aanpak is dat er gebruik wordt gemaakt van verschillende informatiestromen. Het betrekken van de kennis van de vissers wordt als een belangrijke aanvulling gezien op de informatie en kennis die vanuit het reguliere onderzoek en monitoring is opgedaan. Aandacht voor het achterhalen van de oorzaken van de gewijzigde visstand wordt onderstreept. Ook de rol van de Waddenzee werd benadrukt: zo lijkt de kinderkamerfunctie minder sterk te zijn dan voorheen voor jonge schol, maar dat lijkt geen invloed te hebben is op de populatieontwikkeling van de schol. Reconstructie van de historische ontwikkeling van visbestanden helpt om daar meer inzicht in te krijgen. Ook voor wat betreft ontwikkelingen die tot' shifting baselines' hebben geleid.

Een groot deel van de visstand is afhankelijk van de omstandigheden buiten de Waddenzee. Dus ben je scherp bewust van de invloedsfeer die je hebt als PRW. Daarbij biedt het concept van de swimway goede aanknopingspunten. Als we praten over een 'swimway' aanpak dan geldt dat voor alle soorten die de Waddenzee gebruiken voor (een deel van) hun levenscyclus, niet allen de trekvissen. PRW kan zich in ieder geval effectief inzetten op herstel trekvissen en residente soorten. Voor de overige soorten kan PRW via het swimway concept zaken wel agenderen en signaleren maar zullen andere instanties en partijen (ICES, min EZ, visserijorganisaties) de handschoen moeten oppakken. Ook hier geldt dat het belangrijk is om realisme uit te stralen over de ambities en beïnvloedingssfeer. De vismigratierivier is als apart project nog kort de revue gepasseerd. Of deze ingreep in aanvulling op bestaande passages (o.a. spuisluizen, schutsluizen) echt zo heilzaam zal uitwerken op het herstel van de diverse migrerende vissoorten is op voorhand niet te zeggen. Van veel soorten komen jonge exemplaren vaak toch nog in enige aantallen voor dus er zijn potenties voor herstel. Dat hebben de ontwikkelingen in de Westerschelde, waarbij de vis toenam nadat de waterkwaliteit was verbeterd) ook laten zien. Naast vismigratierivier biedt Waddenzee meer mogelijk voor herstel zoet-zout gradiënten.

Strategie 4: Gedifferentieerd voortzetten van transities in de visserijsector

Deze strategie krijgt steun van de reflectanten. Dit wordt genoemd als een van de belangrijkste resultaten die PRW in de afgelopen jaren heeft geboekt en daar heeft PRW ook een heel belangrijke en unieke bijdrage aan geleverd. PRW is er vanuit haar onafhankelijke rol als intermediair in geslaagd om akkoorden te smeden en de uitvoering op de rails te houden. De afspraken die worden gemaakt over terugdringen visserijdruk en het beschermen van gebieden zijn van groot belang voor het bereiken van de doelen van een Rijke Waddenzee. De onderzoekers doen een dringende oproep aan PRW om na te denken hoe deze bijzondere taak ook na 2018 kan worden gecontinueerd. Het is een verantwoordelijkheid die niet vanzelfsprekend bij de maatschappelijke partijen of de overheid kan worden neergelegd zo leert de ervaring.

De sleutel tot succes is het vasthouden aan de gemaakte afspraken, omdat de beoogde resultaten een kwestie van lange adem zijn. Op basis van langjarige monitoring en duiding van de resultaten kan dan met de partijen het gesprek worden aangegaan over vervolgstappen en mogelijke aanpassingen van de afspraken. Daarbij kan gewerkt worden met het besef van de economische leefbaarheid van de regio in het achterhoofd. Kleinschalige vissers kunnen mogelijk een rol spelen in de monitoring, maar dit vraagt altijd om een wetenschappelijk robuuste aanpak. Voor PRW is het van belang om het gesprek vooral aan te gaan vanuit het thema ruimte en ecologie. De agenda van de Rijke Waddenzee helft daarbij om als partner aan tafel met het nodige gezag te kunnen sturen.

De afspraken met de visserijsectoren bevinden zich in verschillende fasen van uitvoering. Houd daar rekening mee. Zo sluiten de deskundigen niet uit dat het noodzakelijk is om voor de uitwerking van de afspraken in het mosselconvenant een plan B achter de hand te hebben. Niet om vooraf mee te waaien, want de inzet is gericht op plan A de initiële afspraken.. Bij de handkokkelafspraken vragen de deskundigen aandacht voor het aspecten verstoring. De garnalenafspraken staan aan de vooravond van implementatie. Daar aansluiten op andere ontwikkelingen ten aanzien van een meer beheerste visserij via het PAP (het productie en afzetprogramma).

Voor de periode 2014 – 2018 van belang om tot een beter afgestemd ruimtelijk beleid te komen tussen de verschillende visserijsectoren. Er dreigt nu een onsamenhangend lappendeken te ontstaan van de beschermde gebieden die ieder vanuit het eigen visserijbelang zijn ontwikkeld. De deskundigen pleiten voor een afgestemd en congruent gebiedenbeleid. Het aspect handhaving is daarbij ook van groot belang. Liever enkele grote robuuste gebieden dan een niet te controleren lappendeken. Dat is ook een verantwoordelijkheid van PRW.

De innovatieagenda dient naar de beleving van reflectanten een stuk concreter te worden gemaakt voordat deze effectief kan zijn. Aandacht voor binnendijkse schelpdierkweek wordt ondersteund. De kweek op de volle Noordzee wordt door de uitzonderlijke moeilijke omstandigheden op zee vooralsnog als mission impossible gezien.

Strategie 5: Opzetten van een uitvoeringsprogramma

Europese richtlijn exoten vanuit een trilaterale context. Exoten kunnen een grote bedreiging vormen voor de Waddenzee. Vooral de zuid-noord transporten van de mosselvissers kunnen daar onbedoeld een heel belangrijke oorzaak voor zijn. Daarom vraagt men om uiterste terughoudendheid in deze ontwikkelingen. Het dure mosselzaad van de mzi's zet de mosselsector vanuit economische principes tot dit gedrag aan. Je zou daar dan ook op moeten ingrijpen. Bijvoorbeeld door het beschikbaar stellen van veel betere kweekpercelen in de Waddenzee. Naar mening van de deskundigen dient het voorkomen van het introduceren van ongewenste exoten onderdeel te zijn van de verschillende beleidsterreinen en heb je daar in feite geen aparte strategie voor nodig.

De groep adviseert om ook nog eens goed in kaart te brengen wat het Common Wadden Sea Secretariat op dit moment voor acties ontplooit op het gebied van de invasieve exoten. Men geeft aan dat het ministerie van EZ primair verantwoordelijk is voor de uitvoering van het exotenbeleid. Het kan wel zo zijn dat in het kader van het nieuwe opdrachtgeverschap van het ministerie van EZ en vanuit de specifieke trilaterale afspraken PRW heeft gevraagd om de trilaterale afstemming en voorbereiding voor haar rekening te nemen.

Strategie 6: Ecologische gevolgen van externe invloeden

De deskundigen vonden klimaatverandering een te smalle insteek. Er zijn meerdere bedreigingen en aandachtspunten van buiten de Waddenzee die van invloed zijn op de natuurwaarden en het ecologisch functioneren. Belangrijke notie is het statement dat de Waddenzee onderdeel is van een groter geheel. Het is geen op zichzelf staand ecosysteem. Dat zul je altijd in ogenschouw moeten nemen. Buiten klimaatverandering zijn genoemd:
Vervuilende stoffen: Een beetje van de radar verdwenen, maar er is niet gezegd dat hier geen problemen meer zijn. Eerder is de hypothese geformuleerd dat de vervuilende stoffen mogelijk oorzaak zijn van uitblijven herstel zeegras in Nederlandse deel van de Waddenzee. Hormonen, micro- en nanoplastics, residuen van bestrijdingsmiddelen zijn genoemd als aandachtspunten.
Eutrofiëring: Van belang om dat mee te nemen. Is de Waddenzee nu top down gestuurd of toch bottom up? Is er sprake van één voedselweb, of zijn er meerdere voedselwebben die naast elkaar fungeren (b.v. pelagisch en benthisch)?

Zandsuppleties: Met name door de correlatieve studie van het NIOZ over de ontwikkelingen in de visstand en de frequentie en locatie van de zandsuppleties is dit thema vorig jaar op de agenda gekomen. de continue verstoring van een groot deel van de kustzone door suppleties, de import van gebiedsvreemd materiaal en de frequentie waarmee het kustonderhoud wordt uitgevoerd geeft aanleiding tot zorgen. Kan het systeem die zeer frequente verstoring wel aan. Op plekken waar gesuppleerd wordt duurt het tot wel twee tot drie jaar voor de oorspronkelijke leefgemeenschap weer enigszins is hersteld. Als er gemiddeld iedere 5 jaar wordt gesuppleerd dan heeft dat een significante invloed op de ontwikkeling van het systeem.

Bespreking van de strategieën

Belangrijke dingen om succesvol te kunnen zijn in 2014 - 2018

- PRW werkt vanuit een gedegen kennisbasis, pas daarna volgen acties;
- De gerichte acties liggen binnen de beïnvloedingssfeer, zijn goed onderbouwd met duidelijke verwachtingen;
- Langjarige monitoring voor herstel activiteiten is nodig;
- Ga door met inzet in rol als mediator;
- Let op rol kennisinstellingen ten opzicht van de kennispositie die de ngo's claimen;
- Streefbeeld is een belangrijk voertuig voor succes;
- Verzeker je continu van informatie en blijf in gesprek met omgeving over mogelijk bijstellen van de doelen en ambities;
- Continueer afspraken transitie visserij;
- Blijf met de sectoren werken maar verzorg je onafhankelijke kennisbasis;
- Werk aan de dingen waar je vat op hebt;
- Leren door doen heeft zijn beperkingen. Stoppen is ook een optie;
- PRW werkt als intermediair ngo en visserij.

Belangrijkste inzichten van vandaag

- Zet vervuiling hoger op de agenda;
- Mogelijke integratie Waddenzee en Noordzeekustzone;
- Blijf open minded;
- Doe aan verwachtingen management met betrekking tot de bewijskracht van monitoring;
- Doelgericht NIETS doen is ook een optie;
- Onderzoek en monitoring blijven een kwestie van lange adem;
- De natuur is wreed als je een te laat geboren kuiken bent.

Bijlage 2.
Verslagen van de kennistafels

Verslag Kennistafel Beleving, 24 februari 2015, PRW

Programma Beleving

In het programma beleving moeten niet alleen de bezoekers, maar juist ook de bewoners van het Waddengebied centraal staan: Waar liggen hun behoeftes, hun drive, hun identiteit? In een gezamenlijke exercitie van bewoners, ondernemers en belanghebbenden moeten de identiteit en de kernwaarden van het gebied worden benoemd. Vanuit deze identiteit, hun kernwaarden en de Unesco-kernwaarden kan er een streefbeeld worden opgesteld. Het streefbeeld is een consistent, samenhangend verhaal van de regio en boort de trots van de regio aan. Op basis van dit verhaal stel je een strategie voor duurzaam toerisme op. Deze strategie geeft voor langere termijn aan welke doelgroepen en producten passend zijn bij de identiteit en kernwaarden van de regio. Dat wat niet past, moet ook niet worden gedaan.

Trilateraal is er al veel bedacht en vast gelegd in o.a. een programma en actieplan. Je hoeft het wiel dus niet opnieuw uit te vinden. Gebruik wat er al ligt om zo nationaal het Waddengebied te versterken. Je kunt ook trilateraal afstemmen over de regionale/nationale kernwaarden en identiteit. Daarmee kan je elkaar internationaal versterken.

In het programma moet duidelijk worden benoemd dat het programma beleving Waddengebied een groter gebied beslaat dan het gebied met de status Werelderfgoed; ook bv. het kleigebied in Noord-Friesland en Groningen.

Programmabureau Waddenland

Er is al heel veel bedacht voor het Waddengebied, het ontbreekt echter nog aan actie. Een programmabureau Waddenland, waar zowel aandacht is voor het natte Wad, de eilanden en de Waddenkust, zou de uitvoering van een programma beleving moeten regisseren, coördineren en faciliteren. Het programmabureau kan een onderdeel zijn van PRW, aangezien dit een goede aanvulling is op de andere thema's van het programma. Bovendien heeft PRW ervaring met alle instituties waarmee de Waddenzee is doordrenkt. Zo'n bureau verdient enige bemensing. Integratie of afstemming met de aanjager Werelderfgoed is nodig.

Het programmabureau kent drie thema's:
1. Identiteit en streefbeeld voor het Waddengebied; hieronder valt ook de internationale afstemming met CWSS en Unesco;
2. Product-Markt-Partner combinaties; wat ga je doen, voor wie en met wie?;
3. Samenwerking (ook trilateraal), kennis, financiering; hieronder valt ook "learning by doing" (monitoring) en zonering/geleiding binnen nationale en internationale Waddenzee.

De eerste activiteiten voor het programmabureau zijn al benoemd:
1. Neem een half jaar de tijd om langs alle partijen te gaan die trilateraal afspraken hebben gemaakt, waaronder provincies, om de uitkomsten van een startconferentie voor het programmabureau voor te koken;
2. Organiseer een startconferentie waarop heldere afspraken worden gemaakt over regie en financiering. (Je kunt ook goed aan de slag zonder een duidelijke regisseur vanuit doelstellingen en contractafspraken, naar het voorbeeld van NBTC);
3. Werk de programmalijnen verder uit;
4. Organiseer een proces om de identiteit van het gebied en het streefbeeld op te stellen, dit proces kan slechts 2 maanden duren;
5. Stel aan de hand van de identiteit en het streefbeeld een strategie en uitvoeringspakket op voor duurzaam toerisme en andere bij het streefbeeld passende activiteiten die bijdragen aan een duurzame economie, denk bijvoorbeeld aan innovatieve kleinschalige landbouw.

De dertien producten, die zijn benoemd om tenminste achter te laten in 2018, zijn ambitieus en goed. Ze vallen goed onder de uitwerking en implementatie van de drie thema's van het programmabureau. Ze moeten echter meer vanuit de bewoners worden opgesteld en beschreven.

Het programmabureau zou tevens een loketfunctie moeten hebben voor bewoners en ondernemers in het gebied. Ze kunnen hier terecht voor vragen en mogelijke ondersteuning bij initiatieven.

Bijlage 2.

Verslagen van de kennistafels

Verslag Kennistafel Werkwijze

Beantwoording van de vragen

Programma uitdagingen

1. *Hoe behoud je focus en aandacht van de opdrachtgevers gelet op de duur van het programma en het feit dat veranderingen in de politiek bestuurlijke context een gegeven zijn?*
2. *Het programma 'draait' op de energie, betrokkenheid en gedeelde visie richting een Rijke Waddenzee. Hoe houden we de energie vast? Hoe manage je een "dip" ?*

Er is eigenlijk sprake van twee soorten opdrachtgevers; de opdrachtgevers van het totale programma en de opdrachtgevers van een project. En beiden zijn van belang.

Voor de opdrachtgevers van het programma (EZ, I&M, RWS, CWN en de Waddenprovincies) is het van belang het gevoel van eigenaarschap te verbreden ("het gaat om meer dan alleen de eigen opdrachten") en dat kan door bijvoorbeeld de successen te vieren en te laten zien.

Deze opdrachtgevers zijn verenigd in het, recent in het leven geroepen, Opdrachtgeverscollectief Beheer Waddenzee (de Samenwerkingsagenda Beheer) en dat zou als een Raad van Toezicht moeten gaan functioneren. In dat licht zou het goed zijn met het OBW een gezamenlijk visietraject te doorlopen met als doel het verkrijgen van commitment. Als voorbeeld wordt genoemd het uitvoeren van een scenario-exercitie (zie onder 2 en 3)

De Wadden is in veel opzichten niet één gebied; gebiedsdifferentiatie kan een goed instrument zijn om de verschillende opdrachtgevers te binden en aandacht & focus te krijgen en te behouden.

3. *Hoe speel je met de dualiteit tussen twee dynamieken: lange termijn doelen en korte termijn resultaten?*

De lange termijn doelen hebben (ook) baat bij 'niets doen'. In het verlengde daarvan werd gewezen op de problematiek ten aanzien van de huidige NB-wetgeving als het gaat om het toestaan van bijvoorbeeld zout- en gaswinning. PRW houdt zich terecht verre van de politiek maar de politiek heeft omgekeerd wel invloed in het Waddengebied; PRW zou de ontwikkelingen die direct van invloed zijn op het streefbeeld wel kunnen signaleren, agenderen en een platform voor discussie kunnen organiseren) zonder zelf direct stelling te nemen'

Als het gaat om het verbinden van lange termijn doelen en korte termijn resultaten worden twee adviezen gegeven:
- Monitor en evalueer PRW-projecten op de bijdrage richting het streefbeeld. Expliciteer ´leren door doen´ veel meer.
- De toekomst is onzeker; werk daarom niet alleen met een streefbeeld dat een zeker bindend vermogen heeft, maar stel het ook bij als het beeld is 'uitgewerkt'.
- Gebruik hiervoor ook de scenariomethodiek die de aandacht kan richten op mogelijke onzekerheden en op het proces zelf; gaan we meer naar dit beeld of meer naar dat beeld door de keuzes die we nu maken. Een scenario-exercitie kan twee doelen dienen: kijken hoe maatregelen scoren binnen diverse scenario's en grip krijgen op de haalbaarheid van de scenario's.

4. *Hoe kunnen we de interactie tussen kennis, beleid en uitvoering versterken in de komende periode? En hoe bakenen we de rol af van PRW richting monitoring en onderzoek?*
5. *Hoe geven de toekomstige samenwerking vorm met andere 'tussen-organisaties' als de Waddenacademie en het Waddenfonds?*

PRW is niet zozeer een programma maar een typische netwerkorganisatie! Als gevolg daarvan hebben projectleiders een beperkter mandaat en tegelijkertijd bredere competenties nodig. PRW kan de monitoring wel agenderen en meehelpen te ontwikkelen, maar is aan het eind niet verantwoordelijk voor de uitvoering. PRW is uiteindelijk geen uitvoeringsorganisatie. Dat beperkt ook het mandaat. Als projectleider in een netwerkorganisatie moet je je weg zoeken in een complexe omgeving en ben je onderhevig aan verschillende krachten. Vaak zijn het projecten waarbij onzekerheden, niet alleen wetenschappelijk maar ook maatschappelijk, een grote rol spelen. Daar horen dan verschillende interventies bij.

Er is sprake van verschillende typen monitoring:
- Basismonitoring stand van zaken in de Wadden (Samenwerkingsagenda beheer en WaLTER als portaal)
- Projectmonitoring
- Vergunning-gestuurde monitoring.

In het kader van de Samenwerkingsagenda beheer wordt gewerkt aan het identificeren, richtlijnen en maken van afspraken over de minimale basismonitoring voor beheer en beleid. Communicatie hierover is van groot belang. Agendeer het belang van monitoring, gekoppeld aan het afwegen van de noodzaak van aanvullende maatregelen.

Zowel voor projecten als vergunningen zou er verplicht een 'potje achter de hand' moeten worden gehouden voor monitoring (oplevertoets a la Elverding). Het Waddenfonds stelt monitoring van de resultaten nu ook als voorwaarde.
Omdat de Waddenacademie en Waddenfonds beiden een langere 'looptijd' hebben dan PRW lijkt het voor de hand te liggen een deel van de rol van PRW na 2018 hier te beleggen. Het gaat hierbij met name om respectievelijk het agenderen van de kennisagenda en aanjagen en programmering. De Waddenacademie speelt een vergelijkbare intermediaire rol in de kennishuishouding van de Waddenzee. Bij het zoeken naar de borging van de rol van PRW na 2018 moet ook aansluiting gezocht worden bij de Samenwerkingsagenda beheer.

Op weg naar het streefbeeld

6. *Welke langere termijn interventies zijn naar uw inzicht nodig op weg naar het streefbeeld voor een rijke Waddenzee voor natuur en mens? En wat betekent dat voor de interventiestrategieën, -wijzen en -stijl voor de periode 2015-2018?*
7. *Wat betekent de gevolgde interventiestrategie en werkwijze voor de governance in de Wadden na 2018?*
8. *Wat zou het programma Naar een Rijke Waddenzee in 2018 dienen achter te laten in termen van energie/kracht/rollen?*

PRW is een netwerkorganisatie; zet dat nog veel duidelijker neer. En frame PRW breder; het is nu nog vooral natuurherstel (logisch vanuit de start van het programma) maar het gaat feitelijk om ecologische en sociaal-economische duurzaamheid.
Zorg dat je succesvol aanhaakt bij langer lopende initiatieven en acties zoals de Samenwerkingsagenda Beheer. En leg nog meer nadruk en energie op het uitvoeren; oftewel het initiëren en uitvoeringsklaar maken van projecten.

Voor de Wadden is de keuze voor "natuur" gemaakt; ondertussen neemt de economische druk wel toe en doet deze spanning zich ook voor binnen de nieuwe opdrachtgevers. Het zou daarom goed zijn de duurzame economie ook te versterken binnen PRW en de betreffende gebruikers meer te betrekken bij het programma.

Het succes en de noodzaak van het streefbeeld wordt erkend. Het zou goed zijn meer koppeling aan te brengen tussen streefbeeld en de acties/projecten die je uitvoert. Ook is het van belang het streefbeeld bij de nieuwe opdrachtgevers te verankeren; wat beschrijft het en hoe werkt het. En is het in dat verband niet wenselijk het streefbeeld te actualiseren en te concretiseren? Zie hiervoor verder onder punt 2 en 3 van dit verslag.

De komende periode zou PRW haar werkwijze voor de eigen projectleiders explicieter moeten maken door het toepassen van ´redeneerregels'.
En de komende periode zou er meer met "leren door doen" moeten worden gedaan, bijvoorbeeld:

- Organiseren van tegengeluid;
- Brede opvatting kennis (naast natuurwetenschappelijke kennis ook maatschappelijke kennis, zowel academische- als praktijk-kennis);
- Uitwisseling van opgedane kennis en ervaringen tussen verschillende sectoren;
- Binnen PRW logboek bijhouden van leermomenten en werkwijze en deze uitwisselen en bespreken. Expliciteer het ´leren door doen´ meer, zowel qua inhoud als leerervaringen bij interventies.

In 2018 zou de meerwaarde en werkwijze van PRW breed moeten worden erkend en omarmd.

Uw ervaring

9. Welke succesfactoren uit andere programma's zou u graag aan Programma naar een Rijke Waddenzee willen meegeven?

- Redeneerregels explicieter maken;
- Ga op zoek naar de "best practices" en wissel deze uit;
- Samenwerking vissers en onderzoekers in RAC's;
- Omgaan met onzekerheid, zoals in het risk governance model – In een raamwerk voor risico-governance worden technisch-wetenschappelijke kennis en expertise in de risicobeoordeling van projecten geïntegreerd met inzichten in maatschappelijke(on)mogelijkheden van de voorgestelde toepassingen. In de transitie van traditionele risicobeoordeling naar risico-governance treden een drietal zaken op: verbreding van kennisbasis en institutionele kaders, bredere karakterisering van risico's en kansen en de betekenis hiervan voor risico- en innovatiemanagement, beter aangeven wat wetenschap wel en niet kan betekenen voor het maatschappelijk debat. Voor PRW is het belangrijk om bij matig en ongestructureerde vraagstukken tijdig de juiste vragen te stellen, kennis te genereren die het betreffende discours van het risicotype kan voeden (eenvoudig-regulatief, complex-cognitief, onzeker-reflectief, omstreden-normatief);
- Inspirerende voorbeelden:
  San Francisco Bay – Betreft de transformatie van zoutwinning naar wetlands, waarbij de geesten van de betrokkenen rijp zijn gemaakt voor het feit dat onzekerheid ok is. Vanuit dit gegeven worden maatregelen genomen om daarvan te leren en gaandeweg iets meer te weten te komen over natuurherstel;

  Transforum – Het programma Transforum was gericht op het in gang zetten van duurzame economische transities. Als het versterken van de economische component van verduurzaming een prominentere rol binnen PRW gaat spelen, kan Transforum hiervoor inspiratie bieden (zie www.transforum.nl). Net als PRW had Transforum een "leren door doen" benadering. Maar Transforum heeft daar meer werk van gemaakt (dan PRW nu) door projectvoortgang, transitiemethodiek, leerervaringen en theoretische reflecties op het leerproces vast te leggen en te ontsluiten via onder meer de website. Bij PRW mist vooral een 'reflectieve laag' bovenop de technische inhoud. 'Leren door doen' zou versterkt en bestendigd kunnen worden door meer reflectie toe te voegen en meer sociaal wetenschappelijke expertise te betrekken.

Oogst kruisbestuiving

De nieuwe, aangeschoven tafelgasten in het kader van de kruisbestuiving, is de vraag voorgelegd of het streefbeeld ook geactualiseerd en geconcretiseerd moet worden. In reactie hierop werd allereerst aangegeven dat het streefbeeld inmiddels niet altijd realistisch lijkt te zijn en soms onderling onverenigbare doelen lijkt te bevatten. Succes en noodzaak van het respectievelijk een streefbeeld wordt zondermeer onderschreven. De nieuwe tafelgasten adviseren de discussie aan te gaan over het uitvoeren van een scenario-exercitie of verschuiving naar een streefbeeld dat ook (duurzame) economie en een leefbare omgeving in zich sluit.

Als toegift nog twee hartenkreten:

- De mediator-rol is door PRW met succes in een aantal trajecten uitgevoerd; behoud die rol!
- Het zeer grote belang van een lange termijn kennis & onderzoeksagenda

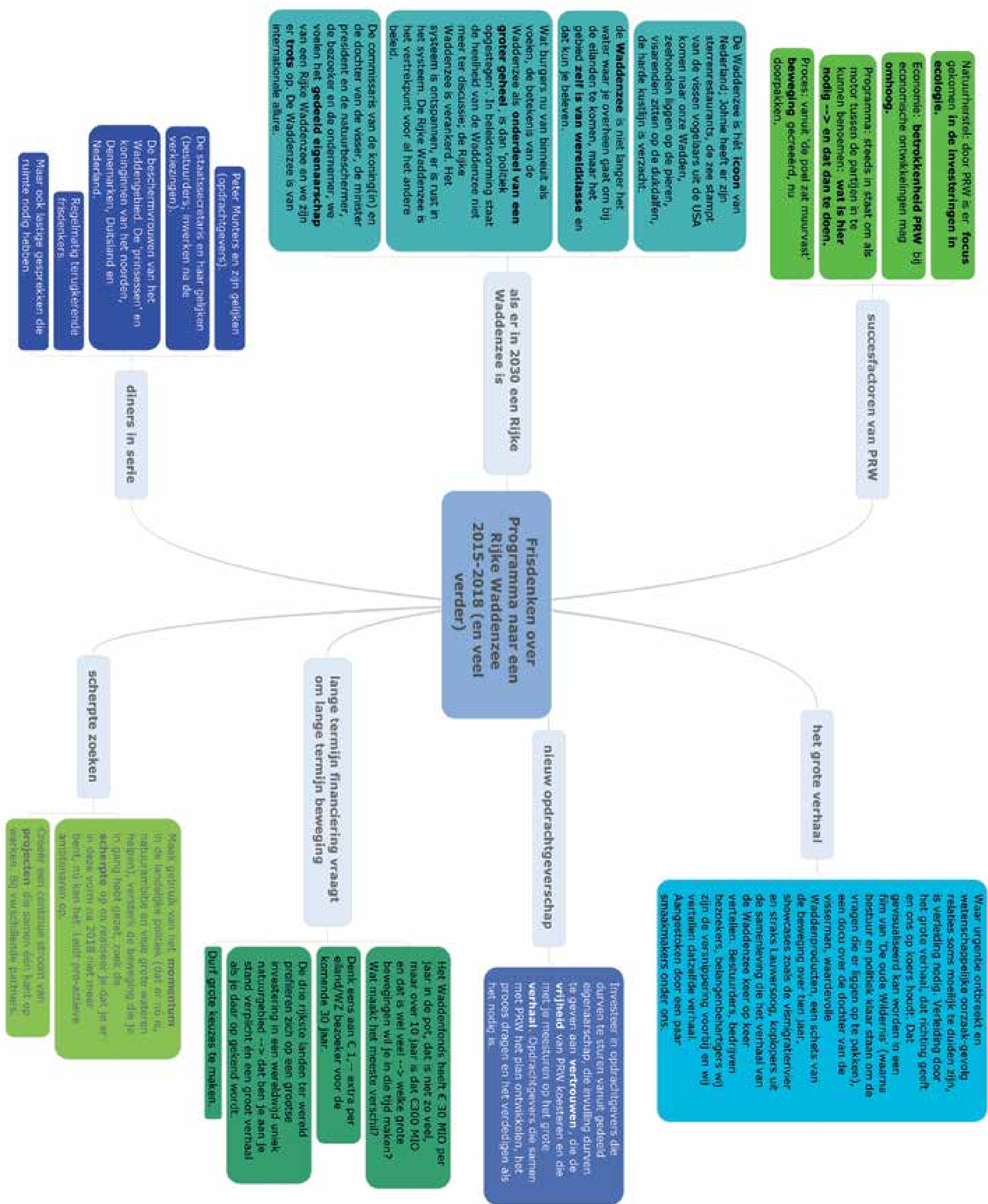
Betekenis voor vervolg; werkwijze en organisatie 2015-2018

Samenvattend betekenen de gegeven adviezen van de kennistafel het volgende voor de aanvulling of aanpassing van de werkwijze en organisatie voor de komende periode (zoals opgenomen in paragraaf 3 van het reviewdocument):

- De te behouden, te versterken en de nieuwe organisatie-elementen worden herkent en onderschreven;
- PRW moet duidelijk worden neergezet als netwerk-organisatie met een breder frame dan alleen natuurherstel;
- De interventies moeten voor de komende periode meer gericht zijn op uitvoering (initiatie en uitvoeringsklaar maken van projecten) en op het uitdragen en borgen van 'leren door doen';
- Veranker het streefbeeld bij de nieuwe opdrachtgevers en breng meer koppeling aan tussen streefbeeld en acties/projecten. En ga de discussie aan over het uitvoeren van een scenario-exercitie of verschuiving naar een streefbeeld dat ook (duurzame)economie en leefbare omgeving in zich sluit;
- Agendeer het belang van monitoring, gekoppeld aan het afwegen van de noodzaak van aanvullende maatregelen;
- Met het streven natuurherstel te bevorderen, is PRW niet neutraal. Zonder dat PRW zelf een expliciet standpunt inneemt, ligt er wel een rol voor PRW om (politieke) discussies over keuzes in het Waddengebied te initiëren of te faciliteren. Ook kan de discussie gevoerd worden of PRW zich al dan niet zelf in de politieke arena zou moeten bewegen door het ter discussie stellen van de streefbeelden (politiseren door ze te concretiseren) of al dan niet zelf een standpunt in te nemen;
- Overweeg de komende periode in een aantal concrete gevallen te werken met de afweging waar natuurherstel bestaat uit het wegnemen van verstoringen en waar natuurherstel met concrete acties gestimuleerd kan worden. Ondersteun deze processen met 'leren door doen';
- De kracht en energie die PRW dient achter te laten, bestaat vooral uit een succesvolle en gedifferentieerde werkwijze ten aanzien van:
  - Het initiëren van projecten;
  - Het samenbrengen van mensen en actoren;
  - Bijdragen aan streefbeelden in een context waarin je als netwerkorganisatie niet in een hiërarchische relatie t.o.v. anderen staat;
  - Met een zeer beperkt eigen budget als het gaat om het realiseren van ambities die het projectniveau overstijgen;
  - De aanjaag en agenderende rol t.a.v. integrale kennisprocessen (toepassen van participatieve processen gericht op breed gedeelde, relevante kennis met als doel kennisscheidslijnen te overbruggen).

Deze werkwijze moet je vastleggen en het gedachtengoed en de rollen van PRW moeten voor 2019 elders zijn belegd.

Bijlage 3.
Verslag van de 'tafel van frisdenkers'

Het Programma naar een Rijke Waddenzee 2.0 is opgesteld door:

Kernteam:
Kees van Es, Programmamanager PRW
Floris van Bentum, RWS Noord-Nederland
Taco van den Heiligenberg, Coalitie Wadden Natuurlijk
Lianne Huzen, PRW
Renate Kern, namens de drie Waddenprovincies
Wim Schoorlemmer, Ministerie van EZ
Onder begeleiding van Karsten Schipperheijn, Marja van Schie, Marloes van Kats van p2

Programmateam:
Naast het kernteam: Christiaan Kooistra, Hein Sas, Nico Smit, Joanne Wolters, Folkert de Jong, Manon Tentij, Bernard Baerends, Herman Wanningen, Michiel Firet, Kim Uittenbosch, Ronald Lanters, Paddy Walker, Stefan Morel, Martijn de Jong, Ilse van Dijl en Quirin Smeele

Kennistafels, in samenwerking met de Waddenacademie:
Voorzitters (allen Waddenacademie):
Katja Philippart, kennistafel voedselweb & biobouwers
Meindert Schroor, kennistafel beleving & werelderfgoed
Hessel Speelman, kennistafel werkwijze
Pier Vellinga, kennistafel water, morfologie en randen van de Waddenzee
Klaas Deen, secretaris

Deelnemers kennistafels: zie bijlage 2.

Frisdenkers:
Bas Roels (adviseur WNF)
Bram van der Klundert (directeur Waddenfonds)
Co Verdaas (voorzitter Waddenseaboard trilaterale samenwerking)
Ingwer de Boer (voormalig HID programmadirectie Ruimte voor de Rivier)
Niek Verlaan (lid Denkkracht Utrecht)
Peter Munters (plaatsvervangend directeur Natuur en Biodiversiteit, Ministerie Economische Zaken)

Colofon

Opdrachtgever
Programma naar een Rijke Waddenzee

Vormgeving en productie
GH+O communicatie en creatie, Leeuwarden

Fotografie
Adema Architecten: 42
Arjan Gittenberger: 66
Beeldbank RWS: 47
Bram van de Klundert: 55
Christiaan Kooistra: 10, 27, 29, 33, 59, 60-61, 63, 66, 69, 72, 77.
Cindy Houben: 35, 39
Herman Verheij: 23, 39, 42, 49, 51, 53
Janny du Bois: 62
Josje Fens: 30
Michiel Firet: 81
Nico Laros: 25, 66
Peggy Booy: 59
Rienk Nadema: 26
Roef Mulder: voorpagina, 22, 37
Sytse Dijken: 47
Taco van den Heiligenberg: 51
Zilt Proefbedrijf Texel: 44

april 2015

PROGRAMMA NAAR EEN RIJKE WADDENZEE
Zuidersingel 3
8911 AV Leeuwarden